
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01371022 3

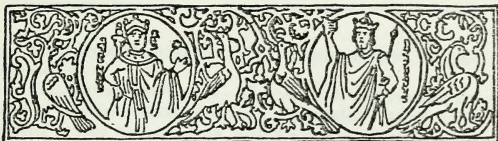
JEGYZETEK A GÖRÖG KULTURA ÁRPÁDKORI NYOMAIRÓL

IRTA

Dr SZTRIPSZKY HIADOR

BUDAPEST 1913

LIBRARY
APR
7
UNIVERSITY
OF TORONTO

Húllatja levelét az idők vén fája . . .

Húll, húll a sok falevél, századokon át mindig csak húll. Egyre vastagabb réteggé rakodik egymás fölé. De akármenynyire is peregnek lombjai, még se tudnak minden régi nyomot az elfeledésig teljesen betakarni.

Sok-sok olyan dolog adódott elő a magyarság ezeréves itteni történetében, amelynek állandó nyomai maradtak úgy, hogy azokból magukat a dolgokat is még mindig fölismerhetjük. Annál is inkább pedig, mert ezek a nyomok belevésődtek a nemzet lelkébe éppen úgy, mint irott és iratlan történetébe is. Csak egy kicsit gereblyélni kell, eltakarni a sok kaparó falevelet.

Gereblyének kezünkbe veszszük azokat a szerszámokat, amelyeket a régészet, numismatica, oklevéltan, ethnographia, épitészet, ötvösművesség, egyházi-, jogi-, politikai- és irodalomtörténet nyújtanak számunkra fogantyúikkal. Ha igyen dolgozunk, akkor hol homályos, hol világos nyomait fogjuk annak látni. hogy államiságunk első három századában nemcsak nyugati eszmék irányitották növekedő keresztény kulturánk első lépéseit, hanem részt vett ebben a kisdedjártató munkában a keleti világ, a görög kultúra is.

Hangsúlyozzuk, hogy görög, és nem görögös formájú szláv kultúra.

Kétségtelenül érték a IX—XI. századbeli magyarságot politikai és egyházi vonatkozásokban a görög-keleti vallású szláv népektől is jövő hatások. Ezek mellett azonban valóságos görög kultúrhatások is érték azt, amint a fennmaradt nyomok mutatják.

Minthogy pedig a művelődés leghatalmasabb tényezője a középkorban az egyház vala, különlegesen éppen egyházi téren fogjuk találni legkivehetőbben a görög kultúra magyar földön tett útjainak nyomait.

Magyarország nagyon sokáig volt ütköző pontja a keleti és nyugati kultúrának. Bizonyos részletekben még most is játssza ezt a szerepet, kilencszáz esztendőkkel ennek előtte pedig annál inkább kellett ezt játszania.

A történelmi philosophia a nyugateurópai és keleteurópai népek egyházának társasági berendezésére nézve két egészen ellentétes fejlődési irányt állapit meg.

A nyugoti keresztény-egyház a latin liturgikus nyelv által az egységesség elvén mintegy monarchikus egyetemességre törekszik; a görög szertartású keleti egyház ellenben, kezdettől fogva inkább lélektani motivumoknak engedve tért, a nemzetegyedek foederalis szövetségének alakját vette föl. Teljesen megfelel ez az alakulás a nyugoti és keleti nemzetek politikai és müveltségi életétől megszabott körülményeknek és azok ethnikai jellemének: ott románok, germánok és kelták laknak, emitt meg görögök és szlávok.

A keleti szertartású egyházban emiatt a foederalisztikus hajlandóság miatt az egyes népegyedek, mihelyt kedvező körülmények segítségével nemzetekké alakultak, mindenütt érvényesi-

teni tudták nemzeti egyéniségüket azáltal, hogy úgy egyházi életük, mint egész művelődésük nyelvéül a maguk nemzeti nyelvét fejlesztették ki.

Így a legelső keresztény hivatalos nyelvnek, a görögnek, csakis a görög történelmi kultura területén volt kizárólagos hatalma. Mihelyest Itáliában is berendezkedett az új kereszténység, görögből forditja a maga Vulgatáját és ugyanazon történelmi okokból a római kultura területén a latin lett kizárólagos egyházi és kulturnyelvvé. Ebben a kulturák szerint való differentiálódásban követi a latint a nemsokára ezután kialakúlt ó-bolgár, majd középbolgár nyelv kulturája, ezt az óbolgárból oroszföldön és Magyarországon (a ruténeknél) az orosz-szláv nyelv, a XVI—XVII. században a román (oláh) nyelv, Ázsiában az örmény, szir, arab, Afrikában pedig a kopt egyházi nyelv és kulturája.

Ezek az alakulások végeredményükben mindenütt az illető népek nemzeti kifejlődésére vezettek, amelyben a liturgikussá tett, avagy a liturgikusból tovább fejlett nemzeti nyelv játszotta a főszerepet.

Ebben a tekintetben Kelet századokkal előzte meg a Nyugotot. Valamennyi elősorolt keleti nemzet szoros kapcsolatban maradt meg továbbra is a görög kulturával, de emellett a maga nemzeti kulturáját szabadon és függetlenül vihette tovább. A XII. századbeli volhynai krónikás az Iliasból verssorokat idéz; ami azt jelenti, hogy a görög kulturájú kisorosz baziliták az Iliast már akkor olvasgatták, amikor Homerosnak Nyugoteurópában még hire-pora se volt. A latin egységben élő Nyugotnak ugyanis be kellett előbb várnia Byzanc bukását, azután az ókori tudományok és művészetek görög földről jövő újjászületését, a huma-

nizmus nagy korszakát, az erazmista igyekezetek nagy nemzeti vonatkozású erejét és végül a vallási reformációt ahhoz, hogy a keleti népek módjára kulturában szintén önálló nemzetekké tagolódjék szét. Csakis akkor, amikor ezek a kultureszmék az egyes nemzetek között hatalmas vetélkedést teremtettek, tehát csak a XV—XVI. század óta lendült előre Nyugoton a nemzeti (s vele együtt az egyetemes emberi) művelődés éppen azáltal, hogy a sok súrlódástól, küzdelemtől nagy verseny indúlt meg közöttük.

A nemzetek nagy kulturvetélkedése nemzeti irodalmakat teremt a Nyugoton, amelyek Keleten különben már régen kialakúltak; de meghozza ugyanezt és vele persze a nemzeti liturgiát a keleti szertartású románoknak is. A románság teljesen függetleníti magát az addig rajta uralkodó bolgár kulturától és templomába mindenütt beviszi a maga nemzeti nyelvét.

Minthogy pedig a kisebb egységekre (nemzetekre) tagolt nagy tömeg mozgékonyabb, elevenebb és versenyre képesebb, — könnyen megérthetjük, miért haladt előre az egyetemes emberi művelődés éppen Nyugoteurópában olyan rohamos gyorsasággal.

Nyugot ugyanis sokkal több ilyen egységre tagolódott, mint Kelet.

Azonban kétségtelen, hogy ennek a művelődésbeli nagy előretörekvésnek inditékaihoz Keletnek ősi műveltsége is hozzájárult. Részben azáltal, hogy a törököknek XV. századbeli nagy előretolódása miatt ennek a műveltségnek igen sok elemét juttatta Nyugotra, részben pedig azzal, hogy a nemzeti egységekre — a haladás alapföltételére — való kialakulások példáját a különböző liturgikus nyelvek alkalmazásával megadta.

Nagy jelentőséget tulajdonitunk a liturgikus nyelvnek, hiszen a középkor kulturájának egyéb művelődési tényezője, mint

az egyház, nem igen volt. Az emberi jogok elismerése, a nemzeti öntudat politikai felébredése, a nemzetgazdasági élet céltudatos rendezése és más eszmék, amelyek a nemzeteket ma irányítják, csak nagyon későn következtek: a XVIII. században, a francia forradalom szabadságkorszakának eredményeképen.

A görög egyház liturgikus nyelvei által képviselt nemzeti mivoltot a Keleten ennélfogva nem szabad olyan kicsibe venni, hanem be kell látnunk, hogy a nemzeti élet kialakulásában — Nyugoteurópára kihatólag is — a Keletnek tekintélyes része volt.

Más kérdés azonban az, hogy miért nem tud m a lépést tartani ez a nemzeti életében régibb műveltségű Kelet a nyugoti népek nemzeti és egyetemes haladásával?

Ennek rúgóit és részleteit itt nem fejtegethetjük. Csak annyit jegyzünk meg, hogy ennek két nagy oka van.

A külső ok a törökök kultura-viszszafejlesztő uralma Kelet fölött, a másik — belső — ok pedig a keleti egyház szerveinek fogyatékossága, illetőleg a korral való nem haladása. Ezek miatt Kelet népei a nyugoti nagy verseny által keletkezett újabb művelődésnek nem lettek részeseivé.

Európa keleti népeit se politikai forradalmak, se vallási reformációk nem érték. Nyugot messze túlszárnyalta a Keletet, ez pedig gazdasági, politikai és szellemi művelődésében jórészt ma is oda van rekedve, ahol az újkor elején állott.

Más szóval: fejlődésében visszamaradt.

Ez pedig végzetes volt azokra a népekre, amelyek a keleti szertartás révén a régi Byzanc műveltségéhez voltak fűzve, de földrajzi és politikai helyzetük miatt Nyugoteurópára utalódtak.

Ilyen nép Magyarországon az eddigi köztudat szerint — a

középkortól kezdve — csak kettő volt: rutének és románok, későbben pedig, a XVII. századtól harmadiknak jöttek a szerbek. Éppen mondott helyzetük azonban kedvezőbbé tette kulturájuk fejlődését a balkáni vagy oroszországi Kelet népeihez képest, mert a nyugoti eszmeáramlatok valósággal el tudtak hozzájuk jutni, míg amazoknál erejüket nem fejthették ki. Az pedig fontos kulturtényt jelentett ezeknek a magyarországi byzantinusoknak, hogy megszabadúljanak Keletnek — az újkori Nyugothoz viszonyítva — kulturellenes befolyásától.

Hogy Magyarország keleti szertartású népei a nyugoti műveltség eszmekörébe kapcsolódjanak, erre nézve háromféle igyekezet történt.

Az első nyugoti eszmeáramlat — a florenci és egyéb sikertelen zsinatoktól eltekintve — a XVI. század vallási reformációja volt.

A rutének fölött — úgy látszik — hatástalanúl suhant át ez az áramlat, mert mindössze az u. n. nyágovai postilla-gyűjteményben maradt egyetlenegy, eddig ismert nyoma.)*

**) Nyágován, Máramaros vármegyének tiszamenti eme kicsi községében egy névtelen gör. kath. pap 1758-ban lemásolt egy még a XVI. században keletkezett hatalmas folio alakú beszédgyűjteményt, amely az ünnepekre bontott evangeliumi szöveget és ennek népi nyelven fogalmazott magyarázatát tartalmazza. Ezt az utóbbit a papok prédikáció helyett egyszerűen felolvasták. A könyv magyarázatai a kálvinizmus és a török hódoltsági viszonyok vonatkozásaival vannak tele. Csak két szentséget emleget, a pápát éppen úgy elitéli, mint a konstantinopolisi pátriárkát és lépten-nyomon erősen hangsúlyozza, hogy minden rutén templom mellett iskola is legyen. Valószinűleg magyarból van forditva. A kéziratra Petrov professor a munkácsi bazilitamonostor könyvtárában bukkant. Egész terjedelmében való kiadásával éppen most foglalatoskodik.*

A románoknak a kálvinizmusra való átvezetése már határozott eredményekkel járt, de végeredményében az elért siker összeomlott. A kálvinizmusra elvesztek ugyan a románok, azonban ezek nagyot nyertek kultura dolgában: a reformáció ugyanis meghozta nekik a nemzeti öntudatot, a román irodalmat és a román liturgiát az addigi bolgár helyébe.

A második nyugoti áramlat a Habsburgok politikai k a t h o l i c i z m u s a volt. Ennek unizáló törekvései már sikerrel jártak, amennyiben a ruténeket egészen, a románokat pedig félerészben áthozták a Rómával való hitegység révén a nyugoti kulturába.

A harmadik összekapcsoló mozzanat a nem egyesült románok és szerbek nemzeti egyházának kialakulása volt, amely kormányzatilag tette függetlenekké őket a byzantinizmus külföldi képviselőitől. Ezt 1868-ban a magyar törvényhozás csinálta meg.

Ezek a törekvések mind arra szolgáltak, hogy ezek a népek a keleti egyház ritusában továbbra is megmaradva, függetlenítsék magukat a keleti fejletlenségtől és a nyugoti müvelődéshez közeledhessenek. Hiszen csak arra gondoljunk, hogy a katholikus Magyarország rendiségi korában mennyire „törvényen kivüli" állapotban éltek a nemkatholikus elemek egészen 1791-ig!

A keleti egyházat a függetlenségi, autonomikus, nemzeti irány jellemzi nem csak kormányzatában, hanem abban is, hogy a liturgia tekintetében tért adott minden nemzet nyelvének.

Kérdés: volt-e már most valaha olyan mozzanat, amely magának a m a g y a r s á g n a k is megadta a fenti vallás-müvelődési tényezőket a g ö r ö g e g y h á z k e r e t e i b e n?

Határozott nyomok, egészen világos emlékek amellett szólanak, hogy a magyarság kereszténnyesedésének első korszakában

nagyon szoros kapcsolatba jutott a görög kulturával. Épitészet, ötvösműveség, numizmatika, oklevéltan egyenlő határozottságú bizonyságait magyar irodalomtörténeti és köztörténeti emlékek erősségei tetőzik, amelyek együttesen két fontos dologra vallanak. Az egyik az, hogy az árpádkori magyarság egy része görög szertartású keresztény vala; a másik pedig az, hogy ez a magyarság a nyugoti műveltséghez kapcsolódó hitegységben, a latin szertartással testvériségben élt.

A görög egyházi gyakorlat tekintetében a magyart, mint liturgikus nyelvet, kivétel gyanánt nem lehet az általános szabály alól kivonni. Az árpádkori magyar liturgikus nyelvhasználatnak el nem tagadható reminiscentiája minden iskolázott magyar ember előtt igen jól ismeretes: a XII. századbeli másolatban reánk maradt *„Látjátok feleim szömötökkel, mik vagyunk" kezdetű HALOTTI BESZÉD.*

A graecismusnak is szolgálatot véltem teljesiteni azzal, hogy ezt az irodalmi nyelvemléket a függelékben, mint egyúttal a görög liturgiának is magyar emlékét, az eredeti szöveg hiteles forditásának párhuzamositásával bemutatom.

A görög szertartású isteni tiszteletnek derékrészét, a tulajdonképeni liturgiát (a misét elő- és utószakaszaival) a szent drámának megfelelően úgy szerkesztették öszsze a görög egyházatyák, hogy az nem egyéb, mint a pap és hivők között párhuzamosan folyó drámai elbeszélés, amelyben ezek váltakozva egymásnak adják az énekhangra fogott szót. Ebben tehát a hivőknek, szakasztottan úgy, mint az euripidesi drámában a karnak, tevőleges részt kell venniök. A folytonos párbeszéd miatt — amelynek mintáját az olvasó az 1795. évi magyar miseforditásban a függelékben

itten megtalálja — a liturgiát okvetlen a néptől értett nyelven kell végezni a görög szertartású egyházban bármely népnél is. Nem úgy tehát, mint a nyugoti szertartásúban, ahol a hivősereg a latin liturgiában teljesen hallgat és csak a symbolikus drámától egészen független, szervesen vele öszsze nem függő himnuszok zengésében szólal meg a maga nemzeti nyelvén.

A görög liturgiának éppen ilyen drámai alkata miatt a román románul dicséri az Urat templomában; a rutén, szerb bolgár, orosz kiki a maga élő nyelvéhez idomult szláv nyelven teszi ezt; arab, görög, szir, kaldeus, kopt, örmény — mind a maga nyelvén imádkozik: egyedül a magyar ajkú görög-katholikus elem az, amelytől a jelenben ezt a jogot elvitatják.

Nem mondjuk, hogy ez az u. n. ó-hitű magyarság nem magyarúl dicséri az Urat. Magyarúl teszi ő ezt, hiszen ez természetszerű, a liturgiából kényszerűséggel folyó következmény. Több, mint száz éve immár annak, amióta a magyar liturgiának — legalább részleteiben — f o l y t o n o s g y a k o r l a t á t ismerjük. Ez a gyakorlat azonban nem felülről, egyházhatóságilag kezdeményezett dolog volt, hanem valósággal a gyakorlati szükségtől kényszerítve alant, a nép nagy tömegében a maga erejéből fejlődött ki.

Persze, ha a vizsgálódás ezeket a dolgokat abból a nézőpontból tekinti, amelynek álnév alatt írt munkájában) S c h w a r t z G o t t f r i e d is hangot adott, akkor K a r á-*

---

*) *Initia religionis christianae inter Hungaros ecclesiae orientali adserta.* Eademque a dubiis et fabulosis narrationibus repurgata. Dissertatio historico-critica auctore *Gabriele de juxta Hornad* Hung. — Francofurti et Lipsiae MDCCXL.

c s o n y i J á n o s s a l egészen jogosan lehet föltenni a kérdést: Mi köze a görög egyháznak a magyarok m e g térítéséhez?

Ha azonban különbséget tészünk térítés és megtérités között, — ami nyilvánvalóan nem egy — akkor igenis helye van annak a gondolkodásnak, amely szerint a IX—XI. századok magyarságának Körös-Tisza-Maros között való és erdélyi részeiben görög szertartású kereszténység is élt.

Ennek még egyszerű megállapitásával sem törődött soha a magyar történetirás s e miatt még részletekre törekvő művelődéstörténelmünkben sincsen nyoma a görög kultúra hazai hajtásainak.

Az okok igen egyszerűek.

A történetirás képviselői a XVI—XVIII. századokban nálunk túlnyomóan a római katholikus klérus tagjaiból kerültek ki. Ezeknek sem érzékük, sem érdekük nem volt arra, hogy az időközben hitbeli ellenféllé vált görögök dolgaival törődjenek. A XIX. század történetirói már nem egyházi emberek ugyan, de az elődöktől megállapitott egynémely ebbeli tényt kész igazságnak fogadtak és ma is annak fogadják el. Legnagyobb arányú történelmi munkáink is csak épppen megérintik a hazai görög vonatkozásokat, de velük nem sokat törődnek. Kulturális értéküket pedig meg sem emlitik.

Vannak nézetek, amelyek nemzedékről-nemzedékre átmenve, valóságos igazságokká csontosodnak. Ilyen volt egy darabig az, hogy a középkor sötét; ilyen ma is az, hogy az Árpádkori görög hatások a szláv-, és pedig a görög-k e l e t i szláv egyház rovására irandók. Ez pedig nemzeti szempontból olyan jelentéktelen jelenség, hogy a köztudat nem sok ügyet vetett reá. Azonkivül rokonszenvetlenné tette a magyar irók előtt ezt a dolgot

az is, hogy kezdetben az oláhok itteni ősiségével hozták kapcsolatba.

Így esett aztán az, hogy ezek a görög kultúrai vonatkozások ma már egészen feledésbe kerültek. A köztudatba pedig egészen átment az a felfogás, hogy régi görög-egyházi dolgaink a skizma jegyében éltek s így azokkal a magyarnak, nyugati kultúrájú népnek, törődnie nem érdemes, de nem is tanácsos.

Csakis ennek tulajdonithatjuk aztán, hogy napjaink olyan fontos művelődési tényezőjének, mint amilyen a magyar liturgia, e felfogás végső kihatásaként a hivatalos világban mai napság semmi becsülete sincsen.

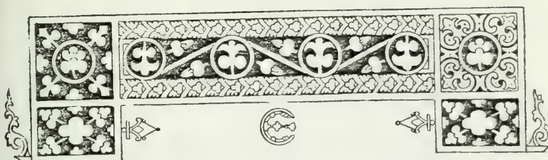
Szerencsére történetirásunknak mai iránya mindinkább a művelődéstörténeti disciplinák felé törekszik, ahol nem csupán háborúkról és politikáról van szó. Ebben pedig helyet fog találni a hazai régi graecismus is.

Ennek megrajzolása igen hatalmas feladat. Sok-sok szaktudománybeli kutatás eredményeit kell összetalálkoztatni és egybeolvasztani a kép teljes megfestéséhez. Némely részben járatlan utakon is járni és mást ezeken kalauzolni — mindehhez a mi erőnk gyenge. Mi most az alább következőkben csak arra vállalkozunk, hogy a görög kultúra egynémely hazai régibb emlékeit mozaikszerűen, egyszerű jegyzetek alakjában egybeállitjuk. Talán akad hivatottabb erő is, aki a megkezdettet, az itt megadott irodalmi források fölhasználásával, majdan tovább is viszi.

JEGYZETEK

A

GÖRÖG KULTURA HAZAI NYOMAIRÓL

Latiatuc feleym zumtuchel mic vogmuc.

1. Szláv nyelvű görög szertartás nem igen lehetett Géza és István magyarjai között, mert: 1. Methodnak elég baja van a latinokkal, 2. tanítványai Pannóniából kiszorúlnak a Balkánra, 3. az alig 60 éves fiatal szláv kereszténység még szervezetlen, papot-barátot Magyarországra nem szállíthatott se a Balkánról, se Oroszországból, 4. a pannóniai 7 püspökség mese. Itt görög nyelvű volt az egyházi élet. V. ö. *Hummer N.* A szláv kereszténység hazánk mai területén a honfoglalás előtt. Bpest, 1896.

A magyar nyelv keresztény terminológiája *Melich János* öszszefoglaló nagy munkája szerint *(Szláv jövevényszavaink)* arra vall, hogy a magyarságot a kereszténységben nyugati szláv népek papjai erősítették meg. Nem kezdték, hanem befejezték ők ezt a munkát, mert a kezdet a nyelvészet tanulságai szerint is, a görög egyházhoz fűződik. A nyugati, latin-katholikus népektől származó nagy tömegű szláv egyházi szó mellett kétségtelenül görögszertartású szláv kifejezéseket is talál Melich (kereszt, szombat, karácsony), ami szerinte bolgár hatás. De éppen a görög-keleti szláv egyházból átvett ez a pár szó mutatja legjobban azt, hogy

a szláv egyház hatása nem valami jelentékeny lehetett; ennélfogva a görög egyház kétségtelen hatásai nem szláv, hanem görög formában érték a magyarságot. Csakhogy ez a görög egyházi élet hitegységben lévén a latinéval, nálunk elszigetelődött és lassankint kipusztúlt.

A szlavinok közelében van egy nép, amely (hitére nézve) a görögök közül való és keresztény. Ezeket *nendereknek* hivják (= venedi).

Amikor a magyarok a rabszolgák gyanánt elfogott szlávokkal Khark elé érnek, a görögök eleikbe jönnek s vásárt csapnak velük.

A *szerir* nép a kazárok szomszédja. Khaizan nevű városukban a fejedelem háromféle vallást követ: mozlim, zsidó és keresztény hitet. (*M. honfoglalás kútfői* 169—170).

A magyarok tehát még odakint görögökkel és göröghitű szlávokkal érintkeznek. Ezek a szlávok a VIII—IX. században a görög (és nem szláv) egyház hívei, mert az orosz Vladimir csak 988-ban keresztelkedik és hierarchiája is 2—3 emberöltőn görögnyelvű papokból toborzódott. Benszülött orosz papok nagyon későn, csak a XI. század végén, nevelődtek. Vladimir különben is csak a Kiev körül való részeken szervezi oly későn, 988. táján, az új egyházat; a Feketetenger partján élő kisorosz elem (antok, venedek) az ottani görög gyarmatok szomszédsága révén jóval korábban lett keresztényé, nagyon természetesen görög papokkal, görög nyelvű liturgiával. Ezekkel a görög hitű keresztényekkel volt érintkezésben a lebediászi magyarság. (*Solovjov*, Orosz o. tört. I. *Hrusevszkyj*. Istoria Ukrajiny-Rusy I.)

2. *Az archaeologia tárgyi és a leletek földrajzi utalásai. Keszthelyi avarkori sirlelet.* Korongos fibulák. Egyike a bold.

Szűz fogantatását ábrázolja, a másik pedig egy dombon álló keresztet, jobbján Gábor arkangyallal, balján pedig Máriával. Ez az utóbbi a kereszt felmagasztalásának ünnepét jelképezi, tehát tiszta görög egyházi vonatkozás. (*Lipp*. A keszthely-dobogói sírmező, Bpest, 1884. 18. *Hampel,* A régibb középkor.)

3. *Byzanci aranyérmek a tokaji leletben.* (*Hampel,* A régibb középkor II. 341. tábla.)

4. Görög feliratú bronz kereszt a *závodi* sírmezőből u. o. 262. táb. és *Arch. Ért.* 896. XVI. 59.: *Agios K(ristos) sabaot.*

5. U. a. *Czikóról.* U. o. 179. lap

6. Krisztus monogram *Dombóvár* 44. tábla 5. a—b;

7. *Kúnágotai* görög feliratú lemezkék. U. o. 28. l.;

8. *Ozorai* keresztek. U. o. 28. l.;

9. *Székesfehérvári* sarkophag. U. o. 28. l.

Bronz feszület az Árpádkor elejéről. Krisztus lábai görög módra külön-külön leszegezve. (*Millen. tört.* II. 38, 149. és 228.) Az Árpádkori keresztekre l. *Czobor,* Magyar o. tört. emlékei az ezredéves orsz. kiállításon.

10. A torontálmegyei Nagyszentmiklóson, az egykori Ajtony birtokán talált aranykincsben két görög egyházi vonatkozású tárgy van: keresztelő tál és csésze. Mindkettő görög feliratokkal, amelyek — akármilyen különbözően is olvassák őket — a keresztelésre vonatkoznak. Az egyiken: + ΠΑΛΓΛΟΓΕΑ ΥΔΑΤΟC ΑΝΑΡΑVCON ΑΜΕΙC (ΑΕΙ) ΕΘΝΟC Szeremley forrásának fordítása szerint: Widerrufe mittelst des (heiligen) Wassers, verlasz vor uns auf immer das Heidentum. Szerinte a capitalis és uncialis írás a IX—X. századra vall, amikor görög és latin betűk keverten szerepelnek, ligaturákkal (titla) együtt.

Arneth 1834. évi katalógusában ezt így olvassa:

+ . . . ὕδατος αναπαυσον Αντεις εις τοπον νουρον (?) = Jesu Christe . . . per aquam conduc eos in locum pacis.

A csésze felirata:

BOYHAA ZOAΠAN TECVH ΔYΓETOIΓH BOYTA OYΔ ZOAΠAN TAΓPOΓH HTZHΓH TAICH, amit így is olvastak : Buila zsupán dicső . . . (?) Boyta al zsupán Tagrigum Jasygum (?) Tissac.

Hampel József előbb IV—V. századbelinek határozta meg ezeket, majd későbbieknek, Nagy Géza szerint a VIII. századnál későbbi időbölvalók. (*Mill. tört.* I. CCCXXXIII. l.) *Szerelmey,* Magyar hajdan és jelen, e tárgyak igen sikerült nyomatával, a IX—X. századra vonatkoztatja.

Dr. Keil (Die griechischen Inschriften im Schatz des Attila) szerint a felirat formái a X—XI. századokban is élnek, tehát nem lehet őket határozottan előbbi századokra tenni. Ezenkívül l. *Hampel,* A régibb középkor emlékei 255 stb. l., ahol a felirat egy harmadik olvasását is láthatjuk. Különben is ez edények keresztelési célokra csak utólag alakíttattak át, rendeltetésük eredetileg más volt. A kincs leírása Hampel, Arch. Ért. IV. és A régibb középkor emlékei I. 155 és II. 252.

Szekszárdon talált görög feliratú egyházi edény: LEIBE TO POJMENI, PIE: ZISZAISZ = *liba pastori, bibe: vivas.* Azaz: áldozz a pásztornak, igyál s (örökké) élni fogsz. Képe és részletes leírása *Kubinyi* Ágoston, Szekszárdi régiségek, Pest, 1857. 18—31.)

E tárgyi bizonyítékok szerint minden jel arra mutat, hogy amikor a magyarság hivatalosan és egészében veszi föl a kereszténységet, az új egyházi szervezet lényegében a meglévő városokban és egyebütt létezett korábbi alapítások folytatása. (*Hampel,* A régibb középkor emléke, 180. l.

11. A X—XI. századok határán Achton (Ajtony?) magyar vezér megkeresztelkedik Viddinben a görög szertartás szerint. Birtokán, a Tiszán túl fekvő Marosváron, Keresztelő János tiszteletére kolostort alapít, Viddinből hozott görög „apátot helyezvén el benne görög barátokkal *az ő törvényük és szertartásuk szerint.*" (S. Gerardi *Legenda major*. Gyfejérvár, 1790. 318.) Ez a Tiszántúl levő vidék lett otthonává az ó-hitű magyarságnak.

Serviebat namque eidem viro (Achtum) terra a fluvio Keres usque ad partes transilvanas et usque in Budin (Viddin, Bodon) et Zeren, quae omnia sub sua potestate concluserat. (*S. Gerardi Scripta et acta.* Edit. Albocarolin. 1790. pag. 319—320. V. ö. *Századok* 1896. 205—206. l., valamint *u. o.* 1891. 264. Ortvay cikkét). A görög térítés sorsát nem lehet egyedül az Ajtony országához kapcsolni. A sok *későbbi*, az ország *egyéb* részein levő görög kolostor puszta létezése is e mellett szól. V. ö. *Rajner Lajos* dolgozatát a *Kath. Szemle* 1902. 28. l.

12. Bíboros Konstantin császár, Theophanes és Skylitzes beszélik, hogy (Karácsonyi szerint 950-ben) két magyar törzsfőnök, Bulcsu és Gyula (István?) Byzancban a görög vallásra tért. Hierotheos szerzetest ugyanekkor Magyarország részére püspökké szentelték, és az alvidéken volt rezidenciája, Viddinben. (*Migne*, Patr. gr. vol. 122. p. 61. [328]).*Haller—Karácsonyi* ezt megcáfolni igyekszik: Tört. hazugságok, Mi köze a görög egyháznak a magyarok megtérítéséhez c. dolgozatokban. V. ö. *Századok* 1896. 204—205. l.

13. Hartvik regensburgi püspök Szt.-István életleírásában beszéli, hogy Géza fejedelem parancsolatba tette, hogy „*minden* latin keresztényt, aki országába jön, vendégszeretettel és bizalommal kell fogadni. (*Schwandtner* Script. I. 414.) A vallásgya-

korlat eme szabadsága és a biztatás az akkori időkben egyaránt szólott a külön-külön szertartással élő, de akkor még hitegységben élő latin és görög egyháznak. Christianus ugyanis a középkorban nem keresztényt jelent, hanem római katholikust. A krónikából tehát azt olvashatjuk ki, hogy a görög vallású Gyulának veje, a görög vallású Sarolta ura, szabad bejárást engedett a latin szertartású vendégeknek is.

14. Marosvárra Keresztelő sz. Jánosról nevezett *görög* szerzeteseket telepít le Ajton magyar törzsfőnök, aki Viddinben keresztelkedett és II. Vazul görög császár segítségével István monarchikus egységesítése ellen nagyon sokáig dacolt. A görög barátokat azonban Gellért püspök latinokkal cserélte ki, a görögöket pedig Csanád vezér, Gyulának a fia, áttelepíti Oroszlámosra vagy Krassóba (a Gellért-legenda szerint Crasanum-ba). Ez pedig már erdélyi területek felé való gravitációra mutat.

I. Endre Visegrád mellett a szentendrei kolostort görög barátok számára alapítja. Szláv nyelvű bazilitákat az ifjú kereszténységű Oroszországból a fejedelmi összeházasodások ellenére se kaphatott akkor Magyarország. (*Fejér,* Cod. dipl. III/1. 310. *Katona,* Hist. II. 112, V. 348.)

A visegrádi baziliták görög voltára: Honorius ... Archiepiscopo Strigoniensi ... quae Abbatia de Visegrad Veszpremensis Dioecesis, in qua jus obtinet patronatus, *Graecos* habet monachos et habuit *ab antiquo.* (*Katona,* Hist. crit. V. 348.) Clemens VI. Vito Episcopo Nitriensi ... sibi innotuisse ab Andrea rege *Graecos* Visegradienses Monachos disciplinam regularem dissolute observare, proin, si ita compererint, Graecis Latinos substituant.

Az esztergomi káptalan vizsgálatából kitünik, hogy a vi-

segrádi görög barátok a nép nyelvét nem értették. Tehát még II. Endre korában is görögök voltak (*Katona*, V. 349.)

A görög monostorok legnagyobb része — Ince levele szerint — fennállott még 1204-ben is. Egy ilyennek a XIII. században való létezéséről is van ugyanis tudomásunk.

András király még a tihanyi apátságot (1055) megelőző időkben alapít Visegrád mellett, Szentendrén görög kolostort, amely később II. András kívánságára, hogy „egyházi és világi szempontból veszendőbe ne menjen", Honorius pápa által 1221-ben latin szertartású szerzeteseknek adatott át. (*Jalsovits*, A tihanyi apátság története. Pécs, 1889. 16.)

I. András király vagy hitvese Biharban, Tormován, alapít görög apácamonostort, amelynek falai között menedékre találtak a Csehországból kiűzött sazavi görög barátok, akik még mindig Cyrill és Methold liturgiáját követték. (*Jalsovits*, u. o.) A görög barátokból álló monostor vendéglátása nagyon érthető.

Ez a monostor, úgy látszik, öszszefüggésben áll Szt. István jobb kezének ellopása történetével.

16. A kalocsai egyházmegyében Száva-Szentdemeteren *sz. Demeterről* nevezett görög monostor volt, ahol görögök mellett *magyar* baziliták is éltek. VI. Kelemen 1344-ben írja: „Vito episcopo Nitriensi administratori in spiritualibus temporalibus monasterium Graecorum s. Demetrii Colocensis Dioecesis. Már pedig ezt a monostort Radó nádor az egyházi szakadás (1054) után alapította, tehát unitus volta nyilvánvaló. Az alapító kikötötte, hogy ott *görögök*, magyarok és *szlávok* végezzék a szent szolgálatokat. In quo ex primaria institutione ipsius Graeci, Ungari et Sclavi servire debeant et *cuilibet nationum hujusmodi fuerunt inibi distinctae et dispositae mansiones*. (VII. Kelemen levele Vi-

tus nyitrai ppkhöz 1344. márc. 18. *Theiner*, Monum. hung. hist. I. 668.)

A görököknek és szlávoknak külön-külön való megnevezése élénk bizonyság arra is, hogy az oklevelek *Graeci monachi* kifejezése alatt sehogy sem lehet görög ritusú szlávokat érteni, hanem *görög nyelvű*, görög liturgiájú barátokat.

Hogy Porphyrogeneta nem emlékezik meg a görög egyház magyar sikereiről, ennek valószínűleg az az oka, hogy a magyarságnak — egy-két esettől eltekintve — nem előkelőségei kerültek a görög szertartásba, hanem az alsó osztálybeliek, akikről a világ összes krónikái általában hallgatnak a középkor minden nemzetét illetőleg is. A görög egyház pedig, kiváltképpen Magyarországon, a *szegények vallását* képviselte.

Az oláhok külön adózását azzal okolja nem is egy helyen az országos törvény, hogy ők nem „keresztények", illetőleg nem christiani (nem katholikusok). Tehát ha István hadakozik Gyula ellen, mert nem christianus, ez nem jelenti azt, hogy pogány volt. A leleszi konvent oklevele szerint Sarkad beregmegyei községben 1418-ban találtak duas capellas ligneas: unam videlicet *christianorum*, aliam vero *Ruthenorum*. Ez azonban a középkori terminologia szerint nem azt jelenti, hogy a ruténak nem voltak keresztények, hanem azt, hogy nem voltak római katholikusok. Christianus ugyanis annyi, mint katholikus. A középkori följegyzésekben tehát, ahol a magyarokkal szemben a christianus szó olvasható, mindig római katholikus értendő. Nagyon természetes azonban, hogy az ennek ellenébe vetett paganus stb. nem jelenthet pogányt. A latin és görög kereszténység ellentéte ugyanis folyton növekedvén, 1054 után, a latin barátkrónikás szemében minden görög keresztényi vonatkozás antichristianus volt. Ja-

gelló litván fejedelmet, amikor a lengyel királyságra meghívták, a latin rítus szerint újra keresztelték, noha keleti görög vallású keresztény volt. Az egyház tanítása szerint szükség esetén a bába keresztelése is érvényes, de itt az orosz pópa keresztelése érvénytelen volt. Csodálkozhatunk-e már most azon, ha a latin barát krónikás azt írja Géza vezérről, hogy felemás hitű volt: a christianus istentiszteleten is részt vett és az óhitű Istennek is áldozott? Az a Géza vezér, akinek neje a Byzancban keresztelkedett Gyulának volt a leánya, az a vezér, akinek öcscse a keresztény Mihály nevet viseli, másik öcscse László, unokaöcscse letagadhatatlanúl Levente-Leontinos és Bazilios (Vászoly), a fia pedig Stephanos — bajosan lehetett pogány hiten.

18. A magyar szent korona a görög ötvösmüvesség terméke. Még pedig nemcsak az alsó, Dukász Mihálytól adott része, hanem a Rómából kapott felső rész is görög ízlésű. A VIII. századtól kezdve felső Itália ötvös- és építőművészetében sok görög vonatkozást találunk (Velence). *Ipolyi,* A m. szent korona és a koronázási jelvények tört. *Czobor,* A m. koronázási jelvények, *u. ő.* A m. sz. korona és a koronázási palást.

19. A koronázási palást nem egyéb, mint átalakított görög papiruha, amely Veszprémvölgy görög apácáinak kezéből került ki. A rajta lévő hímzett képek teljesen a görög ikonosztázion képei.

20. Grave enim tibi est hujus climatis tenere regnum, nisi imitator consvetudinis *antea regnantium* exstiteris *regum.*

Ez görög minta után íródott. V. ö. *Békefi R.* Sz. István intelmeinek forrása. *Századok* 191. 931.

21. István törvényei görög minták után készülnek, de a magyar multra is hivatkoznak. „Nos quoque Dei nutu nos-

tram gubernantes Monarchiam, antiquos et *modernos* imitantes *Augustos*" szavai egyenest a görög császárra céloznak. (*Szlemenics,* Törvényeink tört. az Árpádok kor. M. t. társ. évk. VI. 70., 1845. év.)

István vármegyéinek mintaképe nem a frank grófság, hanem a görög θεματη és a szláv zsupa.

22. Imre herceg jegyese a *görög császár leánya* (Sz. Margit életrajza szerint V. ö. Horváth István dolgozatát a *Tud. Gyüjt.* 1834. 84—89.), I. Gézának, sz. László bátyjának a második felesége pedig a görög *Szünadéné.*

23. Sz. István I. törvény 17.: megholt uráért a Szabados *agapet* tartozik tartani. Agape görög szó, a. m. szeretet, szeretet asztala, közasztal, szeretetlakoma, emléklakoma. Agapae natalitiae = paszita; ag. nuptiales = menyegző, nász, lakodalom; ag. funerales = tór; ag. solemnes = ünnepélyes áldomások. (*Nagy N. János:* Hierolexicon polymathicum, Szombathely, 1845.) A görög egyház valamennyi népénél ma is szokásos a holtak emlékére való évenkénti tor.

Aki a templomban beszélgetett és *nem hallgatott a szentirás fölolvasására,* az idősebbet csúfosan kikergették, a fiatalját megostorozták és haját elnyirták. (Sz. István törv. I. 19. §.) Milyen nyelven olvashatták föl a szentírást, ha figyelni kellett reá? Bizonynyal magyarúl.

A halottért imádkozni, misét fogadni és alamizsnát osztogatni rendeli a törvény. (12. §.)

A gyilkosságért kirótt csekély pénzdíjon felül hihetetlen sokáig kellett böjtölnie a bünösnek kenyeren és vizen, szőrruhába öltözve karácsony, húsvét és *Szentiván nap* előtt. (14—15.) A sok böjtölés ma is a görög egyház jelleméhez tartozik. Híveinek fel-

fogása szerint nagyobb bűn pénteken tejet inni, mint valakit agyonütni; mert a gyilkosságot könnyen le lehet bőjtölni, de a legnagyobb remediumnak, a böjtnek, megrontását nehéz levezekelni. Miért van oly fontos szerepe Szt. Ivánnak, hogy a karácsony és húsvét nagy napjai mellé kerül? Holott nem is latin szent!

24. A veszprémvölgyi görög apácamonostor legnagyobb bizonysága annak, hogy István mennyire pártolta a görög egyházat:iuxta linguam *auctoris* monasterii *grece* scriptum — mondja Kálmán király a görög oklevél latin átiratában. Látszik, hogy udvarában görög papok is voltak, mert Melich megjegyzése szerint az akkori iskolázásból folyólag latin pap görög oklevelet nem is tudott volna kiállítani. Ebben az oklevélben a görög szertartás iránt való érzelmeit István ekképpen fejezi ki: „a *saját*, s neje, gyermekei és az egész haza üdvére."

A veszprémvölgyi görög oklevél későbbi átírásainak önkéntelen hamisításairól l. *Gyomlay Gyula:* Sz. István veszprémvölgyi donatiójának görög szövegéről című igen tanúlságos értekezését, (Bpest, 1901.) amely a vonatkozó irodalmat is adja. *Szegedi* (Assertor libertatis) görög földről jötteknek mondja az apácákat, hiszen István a templomépítőket is onnan hozatja Kézai szerint. *Szerdahelyi* (Diploma graecum s. Stephani) Sziciliából, Calabriából, vagy a nápolyi királyságból hozatja őket, *Karácsonyi* pedig hol Itáliából, hol meg Németországból(!)

A katholikus Kálmán megerősíti Sz. Istvánnak veszprémvölgyi görög alapítását: ez tehát világosan unitus volt István idejében is, Kálmán idejében is. (*Turul* 1911. 2. *Karácsonyi,* Sz. István oklevelei.

Az alapító oklevél kiadásakor *véletlenül* nem volt jelen egyetlen latin pap sem a király udvarában, de ott volt véletlenül

egy görög pap s Karácsonyi szerint (Sz. István élete 40.) emiatt van görögül kiállitva az oklevél és nem latinúl. Elfogadhatatlan okoskodás. A kir. udvarban nem véletlenekkel dolgoztak. Azután az apácák száz évig *nyugodtan* éltek a görög oklevél mellett is. Mind értették, mind tudták olvasni. Miért nem siettek Sz. István halála után latin papokkal latin nyelven is kiadatni az alapító oklevelet? Nyilvánvalóan azért, mert az utódok is respektálták, érvényesnek tekintették. Ha a veszprémi monostor nem görög, hanem latin apácáknak alapítódik, kérdés: miért nem fordúlt elő több hasonló eset, hogy görög pap állítson ki más latin alapítványt? Kálmán alatt már szükség volt a megújításra, mert időközben az apácák új birtokokat is kaptak, amelyekről Sz. István még nem beszélt. Görög voltukat Rajner is elösmeri. 1296-ban már latinok.

Görög kultúrvonatkozásairól megemlékszik Ipolyi Arnold is. (*Századok* 1878. melléklet 22—23. l.) Két példányban maradt ránk az átirat: fényképi másolatuk a *Millenniumi történet* II. 242. és *Gyomlay* i. m. Lásd még Horváth István cikkét *Tud. Gyüjt.* 1834. 1—2. köt.

25. Földrajzi vonatkozása talán nem éppen olyan csekély annak, hogy Sz. István jobb kezét a koporsó megnyitásakor Mercurius szerzetes, Katapán fehérvári prépost apja, Bihar vármegyébe vitte, egy Beretytyó vidékén lévő kolostorba. (*Századok*, 1901. 883.)

26. Görög pap látomása Sz. István lelkének menybeszállásáról. (u. o. 993.)

27. *A néprajz adataiból:* Világos Szent János és Sz. Iván tüze folkloremlék megmaradt, noha Jánosnak a latin kalendeiumban nincsen ünnepe június 24-én. Szent Iván hava = június.

Virágos Szent Jánost az egyház csak Magyarországon ismeri. (M. Nyelvőr 1901. 403.)

28. Hosszú, mint a szentiváni ének. Teljes párhuzama a rutén Kupalo-ünnep. (*Réső Ensel* 185, 268, *M. Nyelvőr* 1901. 353, *Etnographia* II. 130. és 388, V. 126, VII. 412, IX. 85. és 221, IX. 225, XI. 220, XII. 77, *Sebestyén Gy.* A regősök.

29. Dömötör ünnepe a magyaroknál (*Réső* 168.)

30. Első királyunk pecsétjein több görög vonás: Krisztus, monogramm, tunica. (*Fejérpataki L.* Kálmán király oklevelei 26.)

31. A magyar pénzek eleinte mind görög mintára verődtek. *Réthy,* Corpus nummorum Hungariae. *Veszprémi,* Magyar királyok ritka pénzei.

32. Kézai tanusága szerint Szt. István Görögországból hozat templomépítéshez értő építészeket s ezek emelik legelső kőtemplomainkat, természetesen görög módra. A székesfehérvári bazilika főoltára felé — Hartvik szavai szerint — csudálatos mívű sátor borúlt. Ez nyilván görög oltárra vall. (*Századok* 1901. 1012.)

33. A *pannonhalmi* apátság templomi felszerelése közt Sz. László oklevele a többi közt leír egy byzanci zománcos ereklyetartó táblácskát, amelyben a sz. keresztből való egy darabka volt. A táblát kívül képek díszítik, amelyek között *Konstantin és Heléna* alakjai is szerepelnek.

34. Sz. István megszálló házat épít Byzancban az oda zarándokló magyaroknak és a *sok szép konstantinápolyi templom* közül egyet nem volt nehéz dolog elnyerni a magyarok számára a görög császártól (*Karácsonyi,* Sz. István élete 45). Mit forgolódnak ott a latin szertartású magyarok? Ez nyilván rávall Szt. Istvánnak a görögökkel való érintkezésére. Hogy pedig a görög források egyáltalán nem emlegetik Sz. Istvánt, annak az az oka,

hogy ő az akkori versengésben határozottan Róma mellé állott. (*Hodinka Antal* a Századok 1901. 1060.) 1026 táján Jeruzsálemben építtetett monostort és megszálló házat.

35. A neophita sokkal buzgóbb új vallásában, mint az, aki abban már úgy született. Gellértet letaszítani a sziklárói, Kupa- és Vatha-féle vallási lázongásokat indítani csak fanatizált *keresztény* nép képes a középkorban. A pogány magyar a maga józanságával enynyire nem lelkesedhetett ősi természetimádó hitéért. Ez azt sejteti, hogy ezek az u. n. óhitű lázongók már régóta keresztények voltak, de a latin egyházban *német intézményt* látva, nemzeti-politikai okokból támasztották azokat a lázongásokat. Éppen Koppány idejében volt legmérgesebb a latin és görög egyház viszonya: 1054-ben meg is történt a szakadás. A görög vallású magyarságnak a külföldi görögöktől eredett fnaatizálása tehát nincsen ez esetekben kizárva.

36. Az *Ó-hit* név. A magyar köznyelv meg tudja különböztetni a görög szertartású keresztény népeket. Az egyiket oláh vallásnak mondja, a másikat ráchitnek, a harmadikat orosz vallásnak, és csak a magyar nyelvű görög katholikusokra mondja a görög vallást óhitnek. Gyula és Kupa óta volt oka reá. Az ó nyilván ellenéte, előzője az új hitnek. Hogy ez a név a Gergely kalendárium behozatalával keletkezett, mint ahogy Horváth gondolja (A ker. első százada), nem igen hihető. A hitet öszsze lehet ugyan cserélni a nemzetiséggel (orosz vallás, magyar vallás), de kalendáriummal összecserélni — erre nincsen példa. Karácsonyinak a veteristákra való hivatkozása (*Történelmi hazugságok* 732.) hiú dolog. A veteristák *ugyanazon* református vallás tagjainak némely részét jelenti az ugyanazon valláshoz tartozó, de az új kalendáriumot követő részével szemben, de éppen nem azt fejezi

ki, mintha *más* hitet követne a veterista és mást a modernista. Ellenben a magyar ó-hit szó egészen más hitet (a byzantinust) jelöl a rómaival szemben. A rutének egy része bizonyos időben Orosz-, Lengyel- és Magyarországban egyesültek ugyan Rómával, de azért az át nem tértek és viszszaesők mindig *stara vira*, ó-hit néven nevezték a maguk hitét a „pápistává" vált testvérekkel szemben. Pedig az unitusok megtartották régi kalendáriumjukat, máig is azt tartják és azért ők még se ó-hitűek, hanem pápisták! Nyilvánvaló, hogy a magyar óhit szóhoz a kelendáriumnak semmi köze.

Karácsonyi szerint a görög szertartásúakat nem óhitűeknek nevezték, hanem *félhitűeknek*. Ez teljesen téves magyarázat, mert az ehhez hívatkozott középkori példa (*Tört. haz.* 732.) a samaritánusokra vonatkozik és semmi köze a görög valláshoz.

37. Werbőczi szerint nem a latin papok térítették meg a magyarokat, hanem a görög hitnek is kedvező Sz. István.

38. Hazai *keresztneveink* közt sok a görög egyház hatásából magyarázható: Vál, Vászoly (Vaszil) István, Béla. (*Melich*, Szláv jöv. szav. 421.)

Helyneveink közt is látható ez a hatás: Kozma (Csik), Ilyésfalva (Háromszék), Kerlés stb. Erre az utóbbira vonatkozólag ezeket kell tudnunk.

Kirie eleison. Kézai szerint a besenyőket Szt.-László az erdélyi Kyrieleis hegynél megveri, amelyből a mai Kerlés község (Sz.-Doboka-vm.) neve ered. Szabó Károly szerint ez a görög kyrie eleisonból idomúlt át magyar Kerléssé. (*Pesty Fr.* Magyar o. helynevei I. 166. *Kelet*, 1900. évf., 37. sz.)

Piroska, oklevelekben Prisca, Sz. László leányának igazi

neve: a görög Paraszka, Paraszkéva. Piroskává csak a XVIII. század Dugonics-irányzata változtatta át.

39. Kálmán idejében az összes papok anynyira magyarok, hogy már csak egyetlen egy akadt közöttük, Simon pécsi püspök, aki Sz. István görögnyelvű alapítólevelét olvasni tudta. A papokat a latin nyelv tanulására szorítja. (Decretum II. 2—3.) Maga ez a törvény is magyarból Kálmán idejében fordíttatott latinra. (*Jerney,* M. nyelvkincsek 176.)

40. Manuel igényjoga: magyar trónöröklés görög módra, azaz nem a fia követi az apát a trónon, hanem a testvér. A magyar magánjogban ma is ági örökösödés van, amelyet már Werbőczi is ősinek mond: az örökölt vagyis ági vagyon visszamegy az apa vagy anya ágára, ennek 16-dik izéig.

41. Macsói, Szörényi bánság, Ráma mint kulturközvetítők. István idejében a bolgárölő Basilios görög császár megalázza a bolgárokat, egyházi függetlenségüket megsemmisíti és Magyarország közvetlen szomszédjává válik.

42. III. Béla Byzancban nőtt fel, a görög kultúrában. Ennek hatása az írásbeliség elrendelése az ügykezelésben. Bánffy esztergomi érsek a byzantinus műveltségű királyt meg sem akarta koronázni. Az egyházi javakra vonatkozó alap tó oklevelek, amelyekből igen sok bizonyúlt éppen a Bélák (III. és IV.) korából való hamisítványnak, éppen emiatt az írásbeliségi rendelet miatt születtek meg a XII—XIII. században, István király nevében keltezetten. Erre vonatkozólag: *Erdélyi L.,* A tihanyi apátság kritikus oklevelei, *Horváth,* A ker. első százada és *Karácsonyi,* Sz. István kir. oklevelei.

43. Az ország legfőbb hivatalaiban István alatt és után óhitű magyarok is ülnek. Kún László áttért a görög vallásra, példáját

pedig követte a veszprémi kanonok-testület s törvényes püspökét, Pétert elűzvén, a görög valláshoz szító Miklós erdélyi püspököt választja egyházi fejévé. Kún László alatt nem ritka eset, hogy az oláhok a magyarokat a római egyháztól elvonták és görög hitre édesgették. (*Bárdossy*, Suppl. 422, *Pesty*, A szörényi bánság 342.)

44. Aeneas Silvius szerint az alföldön igen sok görög hitű nép lakik, akik „csaknem mindnyájan" magyarúl beszélnek.

45. A görög ritus még későbben is rokonszenves, ösmert volt a magyarság előtt: Mátyás király Rómával való összetűzése alkalmával a pápát a görög ritusra való áttéréssel fenyegeti meg.

46. Magyarország jó sokáig volt Eris almája Nyugat és Kelet egyháza között. A nyugati egyház és államok állandóan emelkedésben vannak, az izlamtól háborgatott keleti császárság és egyháza ugyanolyan mértékben állandóan hanyatlik. A latin térítőket az isteninek hirdetett tized elnyerésének reménye sokkal nagyobb tevékenységre buzdította, mint a keletieket, akiket ilyen jutalom nem kecsegtetett. Emiatt maradt háttérben Magyarországon az óhit, amelynek magyar hívei a XIII. század óta nagyon könynyen terelődtek át a latin egyházba. Nem is példa nélkül való a vallásnak országos cserélgetése és a katholicizmusnak a királysággal való szövetkezése. A brit szigetek lakói részben a keleti egyház szerint fogadták el a kereszténységet; amikor a katholicizmus megkezdette hódítását, ugyanakkor kezdődött a kis fejedelemségeknek egy állammá tömörülése. Ugyanez a fejlődési folyamat a germánoknál is, akik előbb áriánusok; a cseheknél, akik előbb görög szertartásúak; a keleti szerbeknél és bolgároknál, akik hol a keleti, hol a nyugati egyházhoz csatlakoztak.

A Photius-féle első szakadás (860) óta a görög centrumhoz közelebb eső szláv népek hol a római pápát ismerték el fejökül,

hol a byzanci patriárkát. Politikai okokból a nyugati és keleti szertartások között ingadoztak szerbek, bolgárok. János bolgár király 1024-ben római hitüvé lett. Ez az ingadozás éreztethette hatását a magyarokkal is. Azonban nincs mit siratnunk a görög egyháznak a magyarság zömére szóló elhunytát hazánkban, mert ez csak államiságunknak vált javára. Nem azért, mintha a görög egyház révén — mint ahogy sokan, de tévesen vélekednek — a magyarság a bolgárok módjára elszlávosodott volna. Mert szerintünk nem szláv nyelvű volt a görög egyházhoz tartozó Tisza-Dunaközi magyarság vallási formája az Árpádok korában, hanem görög nyelvű. Szent Lászlóról ugyancsak nem lehet azt állítani, hogy elszlávosodott volna, és mégis kiutasítja azokat a latinokat, akik nem görög módra böjtölnek. Imre király se volt szláv, s alatta mégis tele az ország görög monostorokkal. Ez a görögnyelvű keleti egyház pedig — el lévén szakadva Byzanctól — már Kálmán alatt anynyira elmagyarosodott, hogy a Sz. István-féle görög oklevelet már alig tudta valaki olvasni. Magyar államiságunk szempontjából azonban azért kell örvendenünk, hogy nem a keleti egyházi lett a mi államvallásunk, mert a nyugati egyház alkotmánya az egységes államok kifejlődésére sok ágú fejlettsége és kultúrszerveinek sokfélesége révén sokkal több biztositékot nyújtott a keletinél. Azonban ismerve a nyugati egyháznak a keletivel szemben tanúsított engedményekre való politikáját, egyáltalában nem kell tagadásba venni Magyarországon a görög egyház létezését a magyarság közepette is. Elvégre a magyarságban is volt szegény ember, a görög vallás pedig kiválóan a szegények vallása volt, most is az.

47. A görög egyház hátrányos oldalai: a) egyetlen szerzete van, a Bazil-rend, amely nem differentiálódhatott el a fizikai kul-

túrmunkák szerint a latin szerzetrendek módjára, b) dézmát nem szedett, nem volt számvevősége. Gondoljunk csak a pápai dézmák regestrumaira, c) papjaitól semmi tanúltságot nem követelt egész a XVIII. századig, csak szerzetesei voltak iskolázva, d) állami, közjogi ereje a latinnal szemben a XIII. században semmivé lett.

Amíg a papismus világi hatalma nem nagy, a graecismus is él Magyarországon; de amíg annak ereje VII. Gergelyig folyton emelkedik, ezé éppen ilyen arányban fogy.

48. Legfontosabb emlékünkre nézve szólaltassuk meg néhai jó Buday Ézsaiás histórikusunkat:

„Szt. László törvényeiből világos, hogy még akkor a magyarok nagyobb részint a görög vallásbéli szokásokat követték. I) Ugyanis mindjárt az I. könyv első részében ez a törvény van: *Bigamos presbyteros et diaconos et viduarum vel repudiatarum maritos jubemus separari et peracta penitentia ad ordinem suum reverti. Et qui noluerint illicita conjugia dimittere, secundum instituta Canonis, debeant degradari.* (I. Könyv, I. r.) Melly törvényben világosan görög ekklésiai szokás vagyon: mellyben a papnak leányt kell elvenni feleségül, özvegyet nem, és ha ez meghal, második feleséget venni nem szabad, ha pedig vesz, egyházi hivatalától elesik. Továbbá II) a 31-dik részben ez van: *Latini*) qui Ungarorum in consuetudini legitime consentire noluerint, scilicet, postquam Ungari carnes dimiserint, ipsi iterum in secunda et tertia feria comederint, si se nostrae consuetudini m e l i o r i non consentire dixerint: quocumque volunt, eo vadant. Pecuniam*

*) Latinok alatt itt az olaszok értendők. Nagy kereskedelmi talentumu nép, telepeik kivált Esztergom, Fehérvár és Buda. (*Hóman B.* A magyar városok az Árpádok korában. Bpest 1908. 47—48.

vero, quam hic acquisiverunt, hic reliquant, nisi forte resipuerint et carnes nobiscum dimiserint.

Itt szó van a nagybőtjről, mellyet különbözőképpen tartott meg a napkeleti és napnyugati Ekklésia. Mert a napkeletiek vagy *Görögök* elkezdették azt mindjárt az úgyneveztetett Dominica quinquagesimae után következett hétfőn és bőjtöltek egész husvétig.*) A napnyugatiak ellenben, kik *Latinusoknak* mondattak, nem bőjtöltek anynyit: hanem az úgy neveztetett Dominica quinquagesimae után következett szerdán, azaz hamvazó szerdán kezdették azt el, és ezen az okon ennek a napnak neve volt caput quadragesimae, azaz 40 napi bőjt feje vagy kezdete. És így hétfő és kedd elmaradt, mellyek közül amaz — számlálván a vasárnaptól, mely feria prima — feria secunda, ez pedig feria tertia nevet viselt.

III) Ezek szerint nem tsuda, hogy a hónapok magyar nevei között vagynak olyanok, mellyek nyilván a napkeleti ekklésiától vétettek, p. o. a *Sz. György* és *Sz. Mihály,* meg *Sz. Iván havak* nevei (ápr., szep., jun.) a napkeleti Ekkl. Szentjeitől; a *Bőjtelő hava* (feb.) és *Bőjtmás hava* (már.) a görög ekklésia nagybőjtjéből, mellyet *Vajhét előz* meg; a *Boldogasszony hava* (január) a régi napkeleti Ekklésiának azon szokásától, melly szerint sokáig ezen hónapnak 6-dik napját (Vízkeresztet) szentelték a Krisztusnak a boldogságos Szűztől való születésének emlékezetére.

Ebből lehet már megmagyarázni Nestornak a görög Ekklésia részére szóló szavait, mellyeket Engel úr Disquis. crit. de or. Hung. pag. 64. ekképpen ád elő:

*) Erre pedig Sz. László — félreismerhetetlenül a görög egyház szokása alapján — azt mondja, hogy ez a mi *jobb* szokásunk. Azaz a latin egyház bőjtölési módjáénál jobb és még hozzá a *mienk!*

Viderunt vero Ugri, quomodo populi Slavici convertebantur. Itaque manuductione divina duo principes e gente eorum iverunt Constantinopolim sacrumque baptizmum sibi et subditis exorarunt. Propter hostilem vero incursionem in terras Byzantinas, sacerdos graecus properare non poterat, ut *ipsis* verbum Dei annunciaret: quia *carebant* libris, suo idiomate conscriptis. Unus quidem e principibus eorum Stephanus concessit ad Dominum, postquam multa bona edidisset. Videntes vero Latini debilitatem Graecorum, venerunt Roma et Ugros astutia ad se pertraxerunt. (Ez utóbbira vonatkozólag lásd még hátrább.) *Buday Esaiás:* Magyar o. históriája, III. kiadás. Pest, 1833. I. 117—118.

49. Szent László királynak a görög *jobb* szokáshoz való vonzalmát az is illusztrálja, hogy az Urvacsorát görög módra két szín alatt vette. (*Katona*, Hist. crit. II. 255. és 698.)

50. Ince pápa 1204-ben Imre királyhoz írott levelében nyiltan tudatja velünk a görög egyház terjedelmét Magyarországon, amikor is *egyetlenegy* latin monostora (Sz. Egyed) volt a latinoknak, ellenben a többi mind görög volt: Quia vero nec novum est, nec absurdum, et in regno tuo diversarum nationum conventus juxta ritum *Graecum Catholicum* Domino suo uno regulari habitu famulentur, licet *unum sit tibi latinum coenobium, quum tamen inibi sint multa Graecorum.* (1204. okt. 18. *Katona*, Hist. crit. IV. 735. *Pray*, Specimen p. II. pag. 162.)

Teljesen érthető tehát, hogy a görög szerzetesek együtt laktak akkor a latinokkal még a Dunántúl is, nemcsak a Duna-Tisza közén. Azonban az is való, hogy ez a sok görög kolostor nem 1204-ben keletkezett, hanem azt megelőzően, jó hosszú idő folyamán.

51. III. Honorius pápa 1218-ban II. András királyhoz azt

írja: Illustris recordationis quondam Bela pater tuus ecclesiae Romanae devotior exstitit in illo necessitatis articulo, quo tumescentibus schismaticorum cordibus Petri navicula tumultuosis fluctibus agitabatur. — II. András azt feleli: Nos *novellam* christianitatis *plantationem* in regno nostro evelli non patientes (*Katona*, V. 303.) Igy tehát a novella plantatio alatt nem a pogányságból megtérített kereszténység értendő, mert II. András korában ez már nem új ültetvény volt. Itt a keleti szertartásról, a szkizmából, a latin szertartásra áttért embereket kell értenünk.

52. Feltűnő, hogy hazai forrásainkban a magyarországi görög egyházi vonatkozásoknak olyan kevés nyoma van, ellenben a pápák levelében többször is találkozunk velük. Fölmerül tehát az a kérdés, hová lett az az Ince pápától emlegetett sok görög monostor, hogyha a latinokkal szemben túlnyomó többségben voltak az országban?

Én azt hiszem, megadja erre a feleletet a III. és IV. Béla korában *kötelezővé* lett irásbeliség elve. „A kegyeletnek le kell számolnia azzal és bele kell nyugodnia, hogy még a szent helyeken is akadnak (oklevél)-*hamisitványok*. Alaposan föltehetjük, hogy súlyos anyagi vagy erkölcsi veszteség elkerülése végett jogtörténeti emlékiratot készített valaki legjobb tudása, igaznak vélt hagyomány s a tényleges jogi helyzet alapján olyan oklevél mintájára és *pótlására*, amely hite szerint meg volt, de elkallódott. A királyi örökségek visszaszedése 1228-tól kezdve még a jogos, vagy jogosnak vélt, régtől fogva bírt jószágok és jövedelmek megmaradását is veszélyeztette, ha nem volt róla oklevél. Ez a naiv hit és társadalmi kényszer teremtette meg az oklevélpótlás és utánzás ösztönét." (*Erdélyi László*, A tihanyi apátság kritikus oklevelei, 4—5. l.)

Horváth Mihály is kimutatta *(A ker. első százada)* a Sz. Istvánnak tulajdonított 11 oklevélből tíznek ilyen pótlólag történt természetét, s csak a veszprémvölgyi görög oklevelet ismeri el valódinak, főleg a belső okai miatt, valamint azért, mert a hamisítások kora előtti másolatból maradt reánk. *Karácsonyi János* ugyan védelmébe veszi őket *(Sz. István király oklevelei)*, de azt hiszszük, nem eléggé meggyőzően. Erdélyi László 21 olyan hamis oklevelet ismertet (i. m. 10.), amelyek a pannonhalmi, zalavári és bakonybéli apátságokra vonatkoznak. Ezekből *négy* darab Sz. István nevére való hamisítás. Akárhogyan is védjük tehát a Horváthtól is megtámadott Sz. István-féle, meg másféle okleveleket, azt hiszszük, hogy a legtöbbje abba a kategóriába tartozik, amelyet Erdélyi a jóhiszemü hamisítások korának jellemez. Erdélyivel szemben nagyon jellemző pl. Karácsonyinak az a törekvése, hogy Sz. István országában csak valahogy ne engedje meg görögországi papoknak puszta létezését is: 1891-ben a veszprémvölgyi görög oklevél kiállítóját és a benne foglalt görög apácákat Itáliából utaztatja ide (Sz. István oklevelei 28.), az unitus görögök földjéről, 1904-ben pedig már németeknek mondja őket. (Sz. István élete 40.) Holott nyilvánvaló, hogy a hazai többi monostorokban is görög papok éltek és ezek unitusok voltak, tehát szükségtelen olyan meszsziről kereskedni érettük.

A hazai görög hierarchia a XIII. sz. végéig hitegységben élt a latinnal, sőt a monostorokban is közösen lakott görög és latin barát. Azonban minél jobban távolodott az idő Sz. István korától, annál gyülöletesebb lett a latin előtt minden görög (a skizma miatt), s így kézenfekvő dolog, hogy az egyre hanyatló magyargörög egyház latinná változott, vagy az oláhok és rutének szláv egyházába olvadt. Kétszeres oka volt tehát a latin hierarchiának,

hogy azokat a régi görög vonatkozásokat, most már mint szükségtelen dolgot, ne foglalja bele azokba az oklevelekbe, amelyeket Sz. István és Sz. László korára vonatkozóan az irásbeliség kényszere idején a XII. és XIII. században pótlásképpen gyártott. A Szilveszter-bulla hamissága kétségtelen, a bakonybéli alapítólevél a XIII. század gyártmányának bizonyúlt. A pannonhalmi monostornak 1001-re tett alapításáról szóló oklevelet 1190. táján „készítették". [*Karácsonyi*, Sz. István kir. élete, Bpest, 1904., 15. és 41.] Innen van aztán, hogy a fent elősorolt görög kulturális hatásoknak a hazai egykorú feljegyzésekben nyoma alig van. Pedig ha Ince pápa szavai szerint a latinoknak csak *egyetlen* monostoruk van, a somogyi Sz. Egyedről nevezett monostor, akkor mifélék lehettek az ország többi monostorai? (V. ö. *Füssy* cikkét e monostorról, *Kath. Szemle* 1902.)

53. Jagič profeszszor egy régi görög följegyzésre talált, és pedig XIV. századbeli szláv nyelvű fordításban, amely azt állítja, hogy „mielőtt a görög püspökök a paeonok (magyarok) országába jöttek volna, a görög birodalmat sok baj érte, ami miatt a paeonokat nem tudták megerősíteni a hitben, mert *saját nyelvükön irott könyveik nem voltak.* Észrevévén a latinok mostan a görögöknek ezt a tétlenségét, Rómából fölkerekedtek és a magyaroknak nevezett paeonokat könyveikkel és irásaikkal istentelen hitükre térítették". (*Századok,* 1896., 201, ahol a cirillbetűs szláv szövegnek latin és magyar fordítása is olvasható. Erről különben már Engelnek is tudomása volt.)

Úgy Jagič—Hodinka—Thallóczy, mint a gk. magyarok zarándoklati évkönyve ezt úgy értelmezi, hogy a görögöknek nem voltak saját nyelvükön írott templomai, könyvei s emiatt nem prosperálhatott a görög egyház.

Szerintem itt téves az értelmezés. Nem lehet ugyanis elképzelni, hogy olyan magas fejlettségü egyháznak — mint a görög — nem lettek volna könyvei. Ugyan, hogy lehet elgondolni, hogy Hierotheos csak úgy, püspöki botjával, egy szál templomi könyv nélkül jött volna a keresztény hitet terjeszteni a magyarok közé! Ha a IX—X. század magyarságáról szól ez a hiradás, akkor ez csakis a *szláv* püspökökre és *szláv nyelvü* templomi könyveikre vonatkozhatik. Mert a görög szertartású szláv kereszténység akkoriban még nagyon fiatal, fejletlen vala és csakugyan kevés lehetett a könyve, aminthogy még a XIII—XIV. századokban sem volt ezeknek bőviben Magyarországon. Hiszen fentebb láttuk, hogy milyen nagy számmal voltak Magyarországon görög monostorok *görög* nyelvű barátokkal, még a XI—XII. századokban is. Ezeket pedig görög könyvek nélkül elképzelni képtelenség.

Ha pedig csakugyan a görög nyelvű egyházra vonatkozik ez a híradás, úgy ez nem Géza—István napjaira szól, hanem inkább a graecismus hanyatlásának idejére. Magának az iratnak merev, latingyűlölő orthodoxiája csak a későbbi idők szellemére mutat. Ekkorra ugyanis a byzantinizmus skizmájától elszigetelt görög egyház magyarországi papjai alighanem anynyira elmagyarosodtak volt, hogy görög nyelvű könyveik már nem igen lehettek. Hiszen már Kálmán idejében sem tudtak görögül. A tatárjárás után pedig Béla király új, addig Magyarországon ismeretlen latin szerzetesrendeket hoz be, akik a gaecismusnak végét vetették.

Éppen a görög és latin szertartás között való ingadozásban, amelynek nem egy példáját ösmerjük Magyarország körül, és a latin egyházba szorúlt görög papok izolált helyzetében látjuk azt az okot, amely miatt a magyarországi görög egyháznak nem vol-

tak se görög nyelvű, se magyar nyelvű könyvei akkor, amely időre az a híradás vonatkozik.

A görög kolostorok, a hazánkba hozott első görög barátok kihalása után, többé már nem Görögországból kapták s 1054. óta onnan nem is kaphatták az utónövedéket. Az ujoncok mindaddig, amig a kolostorok csak fennállottak, szükségképpen a magyar haza fiaiból rekrutálódtak. Ezek pedig az őket nem is kötelező görög nyelv mellett bizonyára magyar nyelven is liturgizáltak valamit a tisza-kőrösi magyarságnak.

Különben is a híradás nem arról beszél, hogy a görögöknek nem voltak könyveik, (mert ez akkoriban is képtelenség lett volna), hanem azt, hogy a magyaroknak akkor, a XI—XII. században *magyar nyelvű könyveik* nem voltak. A följegyzés ugyanis így szól:

I ne vozmogosa voskorê potverditi jazyka sego Peonskago na vêru, poneže po jazyku svojemu knig ne imêchu.

Aki ösmeri a görög szertartást, tudja, hogy a könyveknek milyen tömege szükséges a ritualékhoz. Hiszen egyedül csak a minea tizenkét foliánsból áll, hát még a többi! Nem is csoda, hogy enynyiféle könyvet nem tudott a magyar-görög egyház magának beszerezni olyan körülmények között, amikor a latinizmus folytonosan a túlsúly felé növekedett a graecismussal szemben.

Ezek miatt a XI—XII. század magyar-görög egyházát bátran hasonlíthatjuk öszsze egy XIX. századbeli beregvármegyei havasi falucska szegény templomával, amelyben szintén hiányzik az a sok-sok előírt liturgikus könyv és csak a legszükségesebb 1—2 darabbal rendelkezik.

54. A graecismus hanyatlása akkor kezdődött, amikor Kálmán alatt a papi coelibatust keresztülerőszakolták. Emiatt amaz

az ország belsejében megszűnt, de a széleken megmaradt, mert itt oláhok és rutének kezdenek feltűnedezni, akikben ebből a peripherialis óhitű magyarságból éppen a liturgia azonossága miatt sok fel is szívódhatott. A tatárjárás után Béla latin szerzeteket telepít az országba, akikről Ince szavaiból tudjuk, hogy 1204. előtt még nem voltak itt. A görög szertartásúakkal a hivatalos világ úgy látszik akkor nem sokat törődött.

III. Ince ugyanis azt írja:

Significavit nobis rex Ungarorum illustris, quod quaedam ecclesiae monachorum Graecorum in regno Ungariae constitutae, per incuriam dioecesanorum episcoporum et per ipsos *Graecos, qui valde sunt sicut asserit dissoluti,* penitus destruuntur. (*Fejér,* Cod. dipl. II. 429. *Pray,* Specimen hierarchiae I. 372.)

A görög egyház magyar képviselőiben a skizma is terjedhetett, kivált a rutének és oláhok között (a XII. sz. végétől), de ezekkel szemben királyaink sokszor erőteljes rendszabályokhoz is fordúltak. Hogy pedig a görög szertartást a skizma ellenére sem irtották ki a tatárjárás előtti korban, az csak abból magyarázható, hogy *követői fajmagyarok valának.* Ezekkel szemben a faji származás kíméletet követelt a királytól és a latin egyház vezetőitől.

A XIII. századig a Tisza, Szamos, Kőrös, Maros mellékén úgy látszik, egy tömegben lakott ez a görög rítusú magyarság, amelybe a Rogeriustól emlegetett Csanád körül lakó ruténség még nem olvadt bele. Már pedig ez utóbbiról bizonyos, hogy itt lakott és hogy görög ritusú vala.

Ince pápa előtt szóba is hozta Imre királyunk (1196—1204), hogy kívánatos volna ezeket a szerzetes egyházakat (ecclesiae monachorum), amelyek nagy területen minden függés nélkül, püs-

pöki joghatóságot is gyakoroltak, egy különálló és közvetetlenül az apostoli széktől függő püspökségbe beosztani: „ut auctoritate nostra unus fieret episcopatus ex ipsis, qui Urbi (Rómának) nullo mediante subesset".

Ezek a püspöki joghatóságot gyakorló szerzetek typikus görög intézmények. Ilyen volt a munkácsi monostor, ilyen a máramarosi Körtvélyes apátja és a későbbi erdélyi nemunitus szerzetek is. A Körös-Tiszavidéki magyarság efféle püspök-barátjainak unitus volta Ince szavaiból nyilvánvaló.

A király előterjesztése Hodinka szavai szerint (Emlékkönyv 73. l.) ki nem deríthető okokból eredménytelen maradt ugyan, de a görög ritusú magyarságra nézve mégis rendkívüli fontosságú intézkedésre vezetett. Az 1215. évi *laterani zsinat* ugyanis utasította a latin püspököket, hogy a Tisza mentén élő görög szert. magyar egyházakba igazhitű papokat küldjenek, akik azoknak *anyanyelvén* végezzék az egyházi szolgálatokat, hogy őket a skizmától elvonják. (*Lányi Knauz*, A m. egyház tört. I. 637, *Rajner* ellenvetéseit l. Kath. Szemle 1902. 34—35.). Ez a határozat a magyar nyelvnek egyházi régi divatú használatát már 1215-ben szentesítette. De az is kivehető belőle, hogy a széleken feltünedező skizmatikus népek hatása következtében — éppen a görög apátok ordinatusának meghatározatlan volta miatt — a magyar-graecusok kezdtek elszakadozni a római egységtől.

Hová lettek ezek a gör. szert. magyarok? Nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy nem mindnyája olvadt bele az oláhságba vagy ruténségbe. Még később is, Aeneas Silvius följegyzése szerint, a Tisza—Körös—Maros vidékén élő *oláhok* csaknem mindnyájan beszélnek magyarúl (*Petrov* Elektől szerzett értesülés szerint.) Itt nem oláh nemzetü, de oláh *vallású* népet kell értenünk, mert hisz

a nemzetiségnek a vallással való fölcserélése a multban egészen szokásos dolog, s a köznépnél még ma is az (magyar vallás = kálvinizmus, orosz vallás = gör. kath.)

Úgy látszik, hogy ez a tiszavidéki magyarság a görög-keleti oláh papság hatáskörébe került s emiatt oláhnak is neveztetett. Amikor Zsigmond király 1435-ben hadat vezet Erdélyben a husziták és *skizmatikusok* ellen, ez utóbbiaknak a három évig tartott hadakozásban *Nagy Antal, Nagy Pál* és *Kardos János* a vezéreik, tehát székely nemesek. Megemlítjük még azt a hagyományt is, hogy a későbbi Bocskai-féle hajdúk leginkább ama székely darabontokból toboroztattak, akik előbb a székely nemesség harmadik rendjét alkották, de Zápolya János Zsigmond erdélyi fejedelem által jobbágyságra vettettek. (*Emlékkönyv* 75.)

A görög szert. magyarság a XVI. századtól kezdve joghatóságilag nagy változáson ment keresztül. A körtvélyesi apátság 1558 körül megszünt s ennek következtében a Királyhágón inneni oláhokkal együtt a görög szertartású magyarok is a munkácsi ruthén püspök joghatósága alá jutottak.

De e ténynyel megszünt a ruthén püspökség ilynemű karaktere; és tényleg azt látjuk, hogy míg azelőtt a munkácsi püspökök az Episcopus Ruthenorum cimét használták, addig a görög szertartású magyarság csatlakozása után Gregorovics II. János (1627—1633) püspök magát már: „Munkácsiensis, Máramarosiensis nec non totius Hungariae orthodoxi ritus graeci Episcopus"-nak irja, később pedig a már unitus Petrovics Parthén püpsök a „Munkácsiensis, Krasnobrodensis nec non totius terrae hungaricae episcopus" címével él.

Nem kell elfelejtenünk, hogy minél jobban emelkedett a latinizmus ereje hazánkban, annál inkább erősbödött ennek fel-

szívó ereje a nem latin szertartásúakkal szemben. Ahol latin és görög szertartás öszszekerül, ott az előbbi az államiság erejével, gazdasági és egyházpolitikai hatásokkal a rendiség világában a görög szertartásúak minden előkelőségét magába szívja. Példa erre a külföldi ruténség: amíg nemzeti önállóságában élt (1340-ig), volt arisztokráciája is. Mihelyt lengyel fennhatóság alá kerültek, ez az osztály azonnal latin-katholikus lett, s szertartásával egyszersmind nyelvét is elhagyta. Az egykori rutén Potockik, Szanguskok, Ostrozskiak, Mescserszkiek stb. mai utódjai lengyelek. Hazai ruténeink is mutatnak erre példát: csak az egy *Tisza*-családra hívatkozom, amely Komáromy András szerint rutén eredetű. A máramarosi Drág még oláh vajda; de nemessé elösmert és latin hitre áttért utódja már nem Dragescu, hanem magyar mágnás — Drágfy. Ha pedig a vagyonbeli értelmiség valamely hitre nézve elvész, ebben a hitben már csak a jobbágyság marad meg, akiknek emlegetését a történelmi följegyzések nem tartották érdemesnek.

55. Enynyi görög kulturális hatást találunk a régi magyarság társadalmi életében. Nem sok ez, anynyi igaz; de viszont az is valószínű, hogy további kutatásokkal még többet is lehetne öszszehozni. Azonban úgy hiszszük, ezek is elegendőképen rávilágitanak arra, hogy Magyarország területén, — legalább is bizonyos részein — éppen az ország földrajzi helyzete következtében, utat próbált magának törni a nyugoti világgal anynyira ellenkező görög kultúra is. Hogy miért nem tudott gyökeret verni, annak a megadottakon felül legfőbb oka az volt, hogy a görög egyház nem ismerte a hitterjesztésnek azt az igen nevezetes mozgató erejét, amelyet a nyugoti egyház *tizednek* nevezett. Nem kicsinylésből mondjuk ezt

és nem anyagi érdekek hajhászására gondolunk ezzel; mert hiszen a középkor főpapjai egyuttal a mai tábornokok szerepét is töltötték be s így a hadviseléshez szükséges friss pénzt mindig meg kellett és meg is tudták találni a frissen áttért keresztény népektől szedett egyházi tizedben.

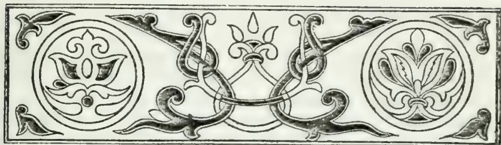
Magyarország azonban nem volt soha olyan szoros kulturegységben magával Görögországgal, mint amilyenben voltak azok az országok, amelyekben államvallássá lett a görög. Ebből tehát azt kell következtetnünk, hogy nem mind kívülről jövő görög hatás eredményei a fentiek, hanem ide bent, az országban keletkeztek. Ez pedig csak úgy érthető meg, ha beismerjük, hogy Magyarország kulturális életében a görög nyelvü egyháznak is volt építő része.

De hogy nem mélyreható volt ez a görög kultúrhatás, az bizonyos. A görög nyelvüségnek ugyanis a magyar nyelvben nem maradt semmi utóhatása.

A görög kulturának ezeken kívül még egy másik nevezetes emléke is maradt, de erről külön, a következő fejezetben lészen szó.

A HALOTTI BESZÉD ÉS KÖNYÖRGÉS

mint a görög szertartás emléke

Azok között a művelődési hatások között, amelyeket a görög kultúra rovására lehet írnunk, vannak bizonyára olyanok is, amelyek görög szertartású szláv népek közvetítésével jutottak a magyarságba. Bizonyság erre a többi között a magyar nyelv egyházi terminológiájának egy bizonyos — nagyon kicsiny — százaléka is. A Szent Istvánnak tulajdonított, cirillbetűs felírású, pénzes erszényt sem lehet itt figyelmen kívül hagyni. (Fényképét l. *Ipolyi, A m. szent korona.*)

Mindezeket nem is lehet tagadni.

Ennek ellenére is azonban mégis lehet szó közvetlen görög nyelvű egyházi hatásról is.

Görögöknek egykor itt laktáról tudósít Anonymus is, amikor a Tiszánál a *görögök révét* emlegeti.

A görög egyháznak magában a fajmagyarságban való egykori képviseletét a mai görögkatholikus magyarok puszta létezése is igazolja. Hiszen ahogy a római katholikus tótok beolvadását csakis egy beolvasztó magyarság végezhette, éppen úgy a görög ritusú szlávok és románok elmagyarosítását is a régi időkben csakis görög ritusú magyar elem áthasonító hatása munkálhatta. Ennek a görög szertartású magyarságnak tehát már léteznie

kellett az idegen elemek beolvasztása *előtt* is, akár emlegeti valamely történetíró, akár nem.

Már pedig ilyen beolvadható ruténeknek és románoknak a XII. században való itt lakása már kimutatható és pedig éppen azokon a tájakon, ahol a görög szertartású magyarság lakik.

Bizonyára van a mai Szabolcs—Hajdú vármegyék óhitű magyarságában újabban (a XVIII. századokban) elmagyarosodott román, rutén és szerb elem is. Azonban nem lehet azt állítani, hogy ez az óhitű magyarság egész tömegében csak efféle elmagyarosodott szlávokból és románokból alakúlt volna ki. Nem kell ugyanis figyelmen kivül hagyni azt, hogy a Nagyalföld ama részeire, ahol ezek az óhitű magyarok laknak, jórészt *csak Mária Terézia idejében* hoztak rutén és román telepeseket.*) Már pedig magyarnyelvű óhitűeknek itt lakásáról sokkal előbbről is van tudomásunk.

Hogy pedig óhitű magyaroknak a XVII. század előtti időkből való itt lakásáról följegyzéseket eddigelé még nem ösmerünk, annak az az oka, hogy ezek mindnyája jobbágy volt. A régi iratok pedig a jobbágyoknak fajbeli hovátartozásával nem sokat törődtek. Általában csak ruthenus vagy orosz a nevük.

Alább majd látni fogjuk egy nyomtatvány kapcsán, hogy az orosz a régi magyar hivatalos stilusban nem nyelvet, hanem vallást jelentett. Az orosz vallásnak hazánkban lakó hivőiről a nemzetiségi hovátartozást illetőleg senki sem adott számot. A fajbeli hovátartozást is csak éppen másodsorban vették tekintetbe a hatóságok és földesurak. — A nemzetiséget éppen nem, mert a jobbágynak akkor csak vallása volt, de nemzetisége nem.

---

*) Földrajzi Közlemények 1910. 49., 54—57. l.

Az orosz vallás nevezete alatt, de magyar nyelvűséggel éltek ezek az óhitűek tehát a XVII. század előtt is az Alföld éjszaki részeiben, görög-oláh vallás keretében pedig a déli részekben.

A legrégibb idők, az Árpádkor óhitű magyarságának pedig több kultúrhatását is ösmerjük.

Ennek a hatásnak illusztrálására igen alkalmas egyebek között a *Látjátok feleim szömtökkel* kezdetű Halotti Beszéd, amely az alább következőkből láthatólag nemcsak a magyar nyelvnek, hanem egyúttal a hazai görög szertartású egyháznak is legrégibb irott emléke.

Toldy Ferenc szerint „a helyesírásban és nyelvtani tulajdonságokban észrevehető egyenetlenségek odamutatnak, hogy az egy, több leíró kéz alatt idővel elváltozott aggrégi szövegnek mása." Végkövetkeztetése oda megy ki, hogy „részint helyesírásának legrégibb oklevelekben található magyar nevek és szók helyesírásával találkozása, részint azon nagy köz, mely ennek és a Révai-codexben foglalt ótestamentomi fordításoknak nyelve közt észrevehető, azt teszik több mint hihetővé, hogy a Halotti Beszéd egyenesen amaz István király idejében szerkesztett egyházi szerkönyvnek maradványa."*)

A helyesírásra nézve ugyan nem ad Toldynak igazat Szinnyei József, de belső okokból kimutatja, hogy a H. B. mai alakban ránk maradt szövege csakugyan egy régibb szöveg után készült másolat. (*Magyar Nyelv*, 1895. évf. 20. l.)

A Halotti Beszéd görög szertartásbeli vonatkozásaival már többen foglalkoztak. Így a szövegbeli egybevetéseket már *Szilvay János* megtette az ungvári *Svjet* c. lap 1867. 11. számában.

---

*) Az ó- s középkori m. nemz. irodalom tört. I. 93.

Ezt követi egy ismeretlen, aki a *Novyj Svjet* 1872. 34. sz. a. Halotti Beszéd némely szlávos mondattani sajátságára figyelmeztet: Es mend paradisumban uolou gimilcictul monda neki elnie. Többkevesebb vonatkozásban foglalkozik evvel a kérdéssel Geszterédi Uriel is a *Kelet* 1900. 33—37. számaiban.

A tárgygyal azonban legmerítőbben *Artim Mihály* foglalkozott, aki öszszehasonlításait történeti és nyelvészeti részletezések keretében egy 67 lapos füzetkében közzé is tette. Munkájának címe: *A Halotti Beszéd és Könyörgés rituális szempontból. Kézirat gyanánt. Bártfa, 1903.*

Anélkül, hogy egyetértenék szerzőnek a nyelvészet és történet körébe vágó nézeteivel,**) a Halotti Beszéd szövege tekintetében tett megállapításait teljes egészükben a magamévá teszem. Anynyi igyekezetnek ez eredménye, ez a ma már ritkaságszámba menő füzet megérdemli, hogy nagyobb olvasó közönségnek is tudomására juttassuk, mint amekkora számára azt Artim a *Bártfai Lapokban* eredetileg közzétette.

Aki azt állítaná, hogy a Halotti Beszéd a maga egészében valamely görög rendtartású rituális könyvből vett szószerint való fordítás, az nagy tévedésben volna. Ilyen a H. B. szavaival ponto-

---

**) Szerinte a magyar nyelv egyházi terminologiájához tartozó *öszszes* szláv szavak görög szertartású szláv néptől vett kölcsönzések. Aki azonban elolvassa Melich Jánosnak *Szláv jövevényszavaink* cimű hatalmas munkáját, Artimhoz nem csatlakozhatik. Melich ugyanis hangtörténetileg, terjedelmes öszszehasonlításokban szó-földrajzilag is megmutatja, hogy e szláv kölcsönszók igen-igen túlnyomó része latin szertartású nyugoti szlávok útján kerültek a magyar nyelvbe. Nem zárja ki azonban a keleti szertartás szlávságának (bolgároknak) hatását: kereszt, szombat, karácsony (illető helyükön és ezenkivül 420. és 429. lap), de a görögség közvetlen hatását sem (421.).

san egybevágó szövegezésű rituale ugyanis a görög könyvekben nincsen. Azonban a papi-, kiváltképpen pedig a szerzetesi temetésre előírt cerimonalienak *nagyrészével* mégis öszszehangzik.

Amikor tehát a H. B.-et mégis a görög szertartás emlékének nevezzük, ezt úgy értelmezzük, hogy a H. B. leírója előtt kétségtelenül a tipikből és euchologionból vett görög rituális szövegek feküdhettek, és pedig akár latin fordításban, akár pedig görög eredetiben. Ezeknek az olvasmányoknak néhol szószerinti fordítása, néhol pedig csak reminiscenciája került a leíró tolla alá.

Ha a H. B. egyes figuráit az eredeti szöveggel egybevetjük, könynyű a hasonlóságról meggyőződnünk.

A római egyháznak szüksége volt a görög szertartás ellenőrzésére a görög szövegek pontos ismeretére. Hogy ez az ellenőrzés könnyebben történjék, lefordíttatta a rituális könyveket latinra. Egy ilyen fordítás a *Goár Jakab*-féle, amely *Euchologion sive Rituale Graecorum illustratum* címen Velencében jelent meg. (Második kiadás, 1730. évbeli.) Ezt az egyház hitelesnek ösmerte el s így egybevetéseinkben is teljesen pótolja a görög eredetit.

Artim Mihály fejtegetése a következő:

Mielőtt magára a szöveg értelmezésére térnék át, nem lesz érdektelen általánosságban megemlítenem a görög szertartásnál azt a divó szokást, hogy a temetési imák értelmes eléneklését azonnal követi a koporsó mellett a halotti szent beszéd. Ily szentbeszéd ezen „Halotti Beszéd" is. Ezért kezdete is nem valami általános, önálló jeligéből indúl ki, amint ez általában szokás, de a már előbb mondottak megerősítése s bizonyításaként van feltüntetve. T. i. a „Halotti Beszéd" már elején kézzelfoghatólag bizonyságot tesz az elébb elénekelt imák igazságáról, amint ez különben magában az eredeti imában is néhol történik. *Elébb ugyan-*

is azt énekelte a pap, hogy por és hamu vagyunk, a szertartás eléneklése után pedig mintegy rámutatva az előbbiekre, így kezdi meg beszédjét: „Látjátok feleim szemetekkel, mik vagyunk. Bizony por és hamu vagyunk."

Aki ismeri a latin és a görög halotti szertartást, az az első tekintetre fölismeri a régi nyelvemlékben a görög szertartást. Ugyanis a latin halotti szertartás az ember szeme elé teszi a halál és a pokol (scheol) kínjait. Azután egyrészt fölhívást tartalmaz az Isten, mint mindenható teremtő s kegyelmes király, dicsőítésére; másrészt intést, hogy a lélek ne legyen bizalmatlan s ellentálló, mint a 40 évig pusztában bolyongó zsidó nép (Massah és Meribah térein), nem különben azt a kérelmet, hogy az Úr a megholt lelkét a béke s világosság országába, és a szentek társaságába helyezze.

Továbbá, hogy vezesék el a megholt lelkét az angyalok a paradicsom házájába, s ne a pokol büntetéseit, hanem az örökké tartó örömet örökölje.

A görög szertartás azonban, a halál és a pokol kínjait oly közelről nem szemlélteti az emberrel, de elvezeti őt a halál forrásához s foglalkozik a halál okával, mint a „miloszt" elvesztésével; azaz a bűnbeeséssel, s minden szentek esedezésének segélyével a megholt lelkét számos, különféle változatosságú imával Ábrahám, Izsák és Jákob kebelébe iparkodik juttatni.

A Halotti Beszéd egy szerzetes temetésén hangzott. Ez a körülmény, nemkülönben az, hogy egy bencés kolostorban találták e codexet, nem dönti meg azt az állítást*), hogy görög eredetű;

*) Rajner Lajos kételkedésével szemben (*Kath. Szemle, 1902., 27. l.*) tehát ez megnyugtató.

és pedig azért sem, mert, mint már említve volt, *III. Incze pápa Imre királynak szóló 1204. évi október 18-án kelt levele szerint, a görög szerzetesek vegyesen laktak a latin szerzetesekkel.*

Hogy e „Halotti Beszéd" görög szerzetes temetése alkalmával mondatott, bizonyítja a szövege, amenynyiben az, nagyobbrészben a szerzetesek temetésére előírt imákból vagyon merítve.

Megjegyzendő, hogy a görög szertartásnak külön imái vannak a szerzetesek, külön a világi férfiak, külön az aszszonyok s külön a gyermekek temetésére. Továbbá a „Halotti Beszéd és Könyörgés" modern magyar nyelvi szövegének a görög tipikkel való öszszehasonlítására használom a magyarországi gör. katholikusok euchologiónját. Minthogy azonban egyes részeket „Euchologion sive Rituale Graecorum illustratum opera R. P. Jacobi Goar. Venetiis 1730" című műből is tudok, és sokan jobban értik a latin, mint az ó-szláv nyelvet, azért jónak láttam ezen helyeket latin nyelven is idézni. A görög nyelvet mellőzöm itt azért, mert feltételezem azt, hogy az ó-szláv szöveget a göröggel mindenki hű fordításnak tartja egyrészt, másrészt tudom, hogy a görög nyelvet már alig érti valaki. A zárójelben álló számok a források lapszámait, a folyószámok pedig a H. B. sorszámait jelentik. Az ószláv szöveget könnyebbség kedvéért magyar helyesírással, rutén phonetikával adjuk.

Következik most a szöveg öszszehasonlítása.

1. *„Látjátok feleim szemetekkel 2. mik vagyunk. Bizony por és hamu vagyunk."*

Mint fennebb említve van, itt az egyházi szónok a hallgatók szeme elébe állítja annak az igazságát, amit elébb elénekelt; énekelte pedig ezt: Contemplemur fratres in sepulchris cinerem et pulverem, quo compacti sumus 432.) Omnia pulvis omnia cinis

429.) „Paki prach i pepel budem" 106.) Már magában véve azt, hogy az ember mulandóságát *„cinis és pulvis" szavakkal jelzi, a görög szertartás mellett tanuskodik;* mert a latin szertartás ezen mulandóságot, s azt is csak hamvazó szerdán, csak egyszerűen „pulvis" szóval fejezi ki, mondván: „Memento, quia pulvis es, et in pulverem reverteris."

„Menynyi milosztben 3. teremté eleve a mi ősünket Ádámot."

Ennek több parallel helye van: Po obrazu tvojemu, po podobiju Szozdavyj v nacsali cselovika 106. Ad imaginem et similitudinem tuam hominem formatum in principio in paradiso constituisti 463.

Amint látjuk, a szláv halotti szertartásban, mely a konstantinápolyi szertartáskönyvből van véve „eleve" = „a principio" a teremtésre vonatkozik. A Goár-féle forditásban, mely a jeruzsálemi görög szertartáskönyvből van véve, ezen „eleve" szó a paradicsomba való elhelyezésre vonatkozik. Így tehát a Halotti Beszéd jobban emlékeztet a konstantinápolyi typikre, mint a jeruzsálemire.

Más helyütt így imádkozunk a temetésen: Szozdavyj cselovika i obrazom tvojim bozsesztvennym pocstyj jeho, darovavyj jemu upovanije zsizné vicsnyja 89.) A szent misénél: Szozdavyj cselovika ot zemli Bezszmertije zsizné, naszlazsdenije vicsnych blah obiscsav 364. Praotcza Adama prelsztivyj drevom, kresztom prelsztitszja. (Trefologion 39. lap.) Ádámnak a paradicsomból való kiűzetésének emléknapján az egyház ezt énekli: „Ty (Chriszte) tlinija izbavlyajesi mnya: szlavlyu neizrecsennuju tvoju miloszt". Ezen parallel helyekből, mint különben is tudjuk, látjuk, miben állott az a „miloszt", melyben teremté Isten Ádámot. Ezen „miloszt" abban állott, hogy Ádám Isten képére lett

teremtve, s nem kellett meghalnia, ha megtartja a parancsolatot. Vagyis „miloszt" = a teremtési actus = netlinije = bezszmertije = naszlazsdenije vicsnych blah = örök élet. Ezen kegyajándék azonban nem Krisztus vérének a gyümölcse, tehát nem a Megváltó kegyajándéka, de csak az Isten kegyajándéka. Az első ember teremtésénél még Krisztus meg nem halt; azért nem lehet ezen időben Krisztus véréről, vagyis a Megváltó kegyajándékáról beszélni; s azért a szónoknak igen jó theologusnak kellett lennie, hogy ezen kegyajándék kifejezésére használja a miloszt szót, melylyel az ó-szláv nyelvben szokás az Isten malasztját jelezni, s nem a „blahodat" szót, mely a Megváltó kegyajándékát jelenti.

„Malaszt" alatt de regula értjük a Megváltó kegyajándékát, melynek forrása az irgalom. Az ó-szláv nyelvben azonban az Isten teremtési actusa, kegyajándéka = miloszt, a Megváltó kegyajándéka = blahodat.

Így mondjuk: Üdvözlégy Mária malaszttal teljes. „Ó-szlávban: „Radujszja blahodatnaja." Miért blahodatnaja? Azért, mert a Bold. Szűz Szeplőtlenségét a Megváltó iránti tekintetből, mint Isten anyja nyerte.

Azt mondja ugyanis az egyház a Triod posztnyj 36. lapján: Bohoroditelnyce Djivo jako Adamova dscsi (leány) po rodu, po *blahodati* zse Chrisztu Bohu Roditelnyca."

Így a szent misénél azt mondjuk: „Blahodatiju scsedrotami i cselovikolyubiem. Blahodat Hoszpoda naseho Iszusza Chriszta budi szo vszimi vami."

Hogy „blahodaty" a Megváltó kegyajándéka, igazolja a temetési Sztichovna is: „Rukoju szvojeju szozdav Adama és poszta-

vévyj pregyilé netlinija i umerscsvlenija: *blahodatiju na zsizny tlinije preminévyj ko pervij prelahaja zsézné.*"

Az illető szónok, mint látjuk, nagyon is tartotta magát az általános szabályhoz, midőn az első ember teremtésénél a neki adott kegyajándékot „miloszt"-nak nevezi s nem „blahodat"-nak. És pedig teljesen megfeleleőn azon miseimának, mely így hangzik: „Blahodarim Tya Czarju nevydymyj, izse vszja szogyijsztvoval jeszi, i mnozsesztvom *miloszti* tvojeja ot nebytija v bytije prével jeszi." Itt is tehát, az Isten azon kegyajándékát, hogy mindeneket (tehát az embert is) teremtett, „miloszt"-nak nevezi, s nem „blahodat"-nak; már pedig ezen miseimát senki sem mondhatja róm. kath. terminologiából származottnak. Tehát, amint ezen miseimában előforduló „miloszt" szó a róm. kath. terminologiára nem vezethető vissza, épp úgy nem lehet azt tenni azon és pedig teljesen hasonló értelemben előfordúló, s a „Halotti Beszéd"-ben fenntartott „miloszt" szóval sem.

A köznép beszédjében is „blahodat" alatt a felülről jövő kegyajándékot kell érteni, mely ezen egyetlen egy kifejezésben fenntartotta magát, midőn a termékeny esőről azt mondja: blahodat bozsa. A theológiában pedig a blahodat alatt a keresztről jövő kegyajándékot értjük.

Hogy minő értelme lehet‹tt a „malaszt" szónak akkori időben, midőn a miloszt szóból lett képezve, erről csak akkor lehetne tárgyalni, ha kezünkben volna a magyar egyház azon régi szertartáskönyve, amelyről *Kercselics* (Hist. Croat. Dalmat. et Szlavoniae pag. 83.) azt mondja: „*Nos vidimus manuscripta, ubi ritus et ceremoniae antiquae Ecclesiae Hungaricae fuerant descriptae*, sed nescio ex zelo ne, an ex praejudicio opus a nobis illico accep-

tum alioque deportatum, et neque permissum est nobis imposterum similia visitare."

De még, ha helytelenül is használta volna a görög barát a „miloszt" szót, ez a Halotti Beszéd s Könyörgés görög eredetét le nem ronthatná.

Melich János azért vezeti viszsza ezen „miloszt" szót a róm. kath. terminológiára, mert állítása szerint a magyarok kezdettől fogva latin rituson voltak; de pár sorral lejebb ezt maga is megcáfolja, mondván: „Ez elszórt nyomokhoz hozzáadva Sz. István görög alapító levelét, mind azt vallják, hogy nálunk a kereszténység kezdete görög keleti, s viszszanyúlik a honfoglalás ideje előtti időkre. Egyes honfoglaló urak közt lehettek ó-hitűek.' Ha tehát minálunk a kereszténység kezdete „görög keleti", görög szertartású, akkor okvetlenül meg kell engedni, hogy a magyarok mint keresztények először görög szertartáson voltak. És, ha ezt megengedi Melich a honfoglalás előtti időkig, az eddig felhozott bizonyitékok alapján annál inkább kell megengednie, hogy a honfoglalás alatti s utáni időben is sokáig s legalább jó nagy részben, a görög ritus legalább is túlsúlyban volt.

„Ősünket Ádámot" kifejezésre a halotti szertartás 89. 106. lapján egyszerűen azt mondja: „cselovika", Szt. Bazil miséjében pedig Ádámot ezzel fejezi ki: „ot zemli", tehát „cselovika ot zemli." A trefoligionban pedig azt mondjuk: „Praotcza Adama."

„És adta vala neki 4. *paradicsomot házává."* Vo raji posztavyl jeszi vlagyiti. Hominem, ut creaturis dominetur in paradiso constituisti 463.

Házává adni = „postaviti vlagyitê" = ut dominetur a tipik szerint.

„És az egész paradicsomban való gyümölcscsel 5. *mondá*

neki, hogy éljen." Itt már a szentírásra irányítja gondolatait: „I ot vszjakoho dreva, jezse vo raji sznyidiju sznyiszé." Itt ezen szavak „mondá neki, hogy" kisegítő mondatot képeznek, melynek segítségével a szentírás recta oratio-ját obliquában adja.

Csupán egy fa gyümölcsétől tiltá őt el.

De ligno scientiae boni et mali ne comedas. Ot dreva zse, jezse razumité dobroje i lukavoje, ne sznyiszte ot neho. (Szentírás.)

De 6. meg is mondá neki, hogy miért ne ennék.

Ez oratio obliqua-hoz való kisegítő mondat.

Bizony amely napon eendel e gyümölcsből,

7. „Halálnak halálával halsz meg."

In quocunque enim die comederis ex eo, morte morieris. (Szentírás.)

Hallá holtát a teremtő Istentől,

8. de feledé.

Ez oly közbevetett mondat, mely sem a tipikben, sem a szentírásban nincs meg, melylyel okadatolja a bűnbeesést.

Engede az ördög csábításának. Diaboli invidia deceptus 429.)

Zavisztiju diavoleju prelscsen 106.) Adama Praotca drevom prelstivyj (Szluzsba o uszopsich.)

És evék a tiltott 9. gyümölcsből.

Sznyidé pricsasztészia 106.) Drevle ubo Adam vkuszévyj dreva sznyidnaho 95.)

Adam quidem vitae fructu degustato 450.)

És a gyümölcsben halált evék.

Degustato cibo prohibito mortales evasumus 463.)

Sznyidéju prelszté é szmerté predade 95.)

És a gyümölcsnek oly 10. *keresű vala ize, hogy torkát megakasztotta.*

Antiqua ligni delibatio vulnus Adam facta est eructato veneno 477.)

Bolizny Adamu byszt dreva vkusenije jehda zmyj jad izvleka 129.)

11. *Nem csak magának, hanem egész fajának halált evék.*

Serpens mortem omne genus hominum devoraturam induxit 447.) Ab Adam naturae nostrae successive mors traducta 463.)

„Tyim bo vnéde szmerty vszerodnaja" 129.)

12. *Haragúvék Isten s beleveté őt e bajos világba.*

Temetésnél: Zapovidej presztupnék böv. 106.) éz raja izhnan böszt. 95.) i poved jeho vo mir szej 89.) A szentmisénél pedig így imádkozunk: „Preszlusavse Tebe észténnaho Boha ézhnal jeszi jeho ot raja vo mir szej."

És lőn 13. *a halálnak és pokolnak vésze még pedig egész nemének.*

Ez pleonasmus, mert ez már a 11. sorszám alatt is fordúl elő.

Kik azok?

14. *Mi vagyunk, amint szemetekkel látjátok.*

E sor a szónok tévedéséből foglal itt helyet. Ugyanis a tipikben még rámutatás van arra nézve, hogy akit itt a korporsóban feküdni látunk, az többé soha velünk találkozni nem fog ez életben, és pedig Goar művének 457. lapja szerint ez így hangzik: „Ecce nunc prae oculis videmus jacentem, nostris oculis nusquam nobis objiciendum. E rámutatást a szónok tévedésből nem ezen világban való találkozásra, de arra használja, hogy *„senki sem kerülheti el a halált."* De ebben is nem egészen szerencsés, mert kelleténél tovább ragadtatja el magát és azt mondja, hogy „a ha-

lálnak és pokolnak része, *mi vagyunk,* mint szemetekkel látjátok." Ez okoknál fogva ez a tipikben nem fordúl elő.

Bizony egy 15. *ember sem kerülheti ki e sirvermet.* In quam (terram) mortales omnes migrabimus 445.) Ponezse vszi k szej otchodém obyteli 88.)

Bizony mind a felé tartók 16. *vagyunk.*

Quandoquidem cuncti ad idem tendimus 452.) A mozse vszi cselovicy poidem 117.) 99.) 128.)

Imádkozzunk Urunk Isten kegyelméhez e lélekért, Jescse molémszia Hoszpodu Bohu nasemu o upokojenii dusi 79.) Hoszpodé Bozse nas Tebe molém préjmé dusu é upokoj 84.) hogy 17. *Irgalmazzon neki és kegyelmezzen.*

Milosztév tomu budé i osztavé,

és *bocsássa meg minden ő bűneit*

i proszté vszia szohrisenija jeho 77.)

És könyörögjünk Máriának, a szent aszszonynak.

Szvjataja Marije (Hoszpozse) molé Boha o mnyi. Marije Maté blahodaté, méloszerdija, mja ot vraha zasztupé 75.)

Vszeszvjataja Dyivo molyascsiszia nepresztaj presztavsaho virno Carsztvija spodobété 97.)

Bohorodice neporocsnaja presztavsyja horkich mucsenij ézbavé. Ezen szó „könyörögjünk" segédmondat az oratio obliquához, mert a tipikben nem szólit föl, hogy könyörögjünk a szt. Szűzhöz, Szent Mihály arkangyalhoz, vagy más szenthez, csak egyenesen könyörög; a „Halotti Beszéd"-ben pedig nem könyörög, hanem hallgatóit szólítja fel a könyörgésre.

És boldog Mihály arkangyalnak Znamenoszec Michail predsztavét dusu vo szvit szvjatyj 77.)

19. *És minden* angyaloknak *hogy imádkozzanak érte.* Vszi

szvjatyi Anheli pomoléteszia o mnyi 75.) Szriscsite Anhelé Hoszpodné voszprijemlyujuscsii dusu jeho 77.)

És könyörögjünk. (E helyütt a tipikben is felszólítás történik.) Et precemur ita Domine: Hoszpodu pomolémszia: Milosztyvyj Hoszpodi Bozse nas;

20. *Szent Péter úrnak, kinek adatott hatalom oldani és kötni,* qui Coripheo Petro hanc potestatem contulisti, ut ligata vel soluta ab illo, ligata vel soluta jugiter permanerent 545.) Qui potestatem dedit . . . solvendi et ligandi 546.) Verchovnomu Aposztolu Petru klyucsi Czarsztvija nebesznaho vrucsivyj i vlaszté podavyj vjazaté ili risaté.

21. *hogy oldozza föl minden bűnétől.*

Et ab omni peccato absolve 545.) Proszté jemu i otpuszté vszia szohrisenija 109.)

És könyörögjünk (segédmondat) *minden szenteknek,*

Christe largire precibus omnium Sanctorum 469.)

Vszi szvajatyi:

22. *hogy legyenek neki segítői urunk szine előtt,*

Voszpomozséte prinoszjascse dusu jeho pred lice Vysnyaho 77.)

hogy ő 23. *imádságuk miatt bocsássa meg bűneit és szabaditsa meg őt*

Intercessionibus omnium Sanctorum remitte omne delictum et eripe eum.

Molétvami vszich szvjatych uszopsaho raba tvojeho upokoj 108.) i ézbavé

az ördög 24. *üldözésétől és a pokol kinzásaitól*

a Daemonun molestiis 477.)

prescsenijá, i gehenszkaho mucsenija észchité 100.)

és vezesse őt a paradicsom 25. nyugalmába s adjon neki utat a menyországba

I vovedé dusu jeho vo raj szladcszté, otverzé jemu vrata zsivota 76.)

és 26. részt minden jóban

daruj jemu pricsasztije vicsnych tvojich blah 77.)

S kiáltsátok Urunkhoz háromszor Kyrie eleison.

Aeterno regi propterea clamemus 420.)

Ko Vladyki vozopijem: 129.) Tyimzse Christu bezszmertnomu Czarju vozopijem. 104.) A Kirie elejszont háromszor megismétlendőnek parancsolja a görög ritus, holott a latin ritus szerint nem háromszor Kirie elejszon mondatik a temetésen, hanem ez: Kirie elejszon, Christe elejszon, Kirie elejszon. Tehát csak 2-szer Kirie elejszon s közben 1-szer, vagy 2-szer is Christe elejszon. Kyrie eleison ter = Hoszpodé poméluj trizsdy. Teljesen tipik szerint van jelezve, mert a temetésnél a „Hoszpodi pomiluj" minden egyes responsumnál háromszor énekelendő.*)

Könyörgés.

27. *Szerelmes barátim!* Dilecti fratres 429.) Vozlyublenji moji bratije 103.)

Imádkozzunk e szegény ember lelkéért.

---

*) Nagyon helyesen következteti ebből Rajner dr., hogy a H. B. korában a görög szert. magyarok oltári nyelve a görög volt. Ez azonban még nem zárja ki azt, hogy a misétől eltekintve, nem lettek volna magyar nyelvű szertartások is. A H. B. éppen ez utóbbi mellett szól. A *clamate ter* záradék arra vall, hogy a görög barátok együtt laktak a latinokkal, tehát a latinosodásra.

O rabi bozsiem Hoszpodu pomolémszja. Jescse mólémszja o upokojenii dusi uszopsaho raba bozsija.

29. *Kinek e napon testét temetjük.*

Jehozse dnesz pohribanije tvorém.

Temetésen kívül azt mondjuk: Jehozse dnesz poménánije tvorém.

30. hogy az Úr őt kegyelmével Ábrahám, Izsák és Jákob kebelébe helyezze.

O jezse précstenu byté jemu vo nyidrech Avraama, Iszaaka i Jakova,

és az ítélet napja 31. *elkövetkeztében őt minden szentei s boldogai között* 32. *igtassa.*

O jezse neoszuzsdeno predsztaté jemu sztrasnomu szudéscsu Chrisztovu i vcsinété dusu jeho igyizse vszi szvjatyi i pravednyi pocsivajut. Clamate ter Kyrie eleison! Hoszpodé pomiluj trézsdy. (A tipik szerint).*)

A 7-dik verse vége, a 8-dik vers eleje, a 28-dik vers egészen, a szertartáskönyvben nem fordúlnak elő. S így mindezek csakis későbbi kéznek közbeszúrásai lehetnek. A 31-ik versben ezen szó „jobbára" csak a halottakérti „Podoben"-ben fordúl elő ilyen kifejezéssel: „odesznuju Jeho predsztojanije polucsété", de a panachisben nincsen, s így közbeszúrásnak tekintendő. A 32-ik versben ezen előforduló szavak: „És ti bennetek is" = „szamé szebi proszim" szinte közbeszúrás, s csakis a gyermek-temetési panachidában találhatók.

---

*) Lásd: A bpesti 1878. évi kiadású Molitvoszlov 329—30. lapján. — Parasztasz (1887. évi lembergi kiadás 13., 14. lapján). — Misekönyv a halottakért, 307. lap.

Mindezek öszszegezéséből világos:

1. Hogy a magyarok térítését görög szertartáshoz tartozó papok kezdték meg, megvetve nálok a hit dogmatikus alapját, s a Gizellával jött német, s részben olasz papok az időközben fölnevelt tanítványaik által bevégezték, vagyis a nevezett dogmatikus hitnek jó nagy részben formát adtak a latin ritusban; a gyakorlati életbe azt bevezették, s kulturintézményeikkel konszolidálták; s így az előbbiekkel példás türelmességgel megosztozkodtak a térítés apostoli nagy munkájában. De ez utóbbiaknak a szerencse anynyival is inkább kedvezett, mert a latin ritus magasztossága mellett elegendő könyvekkel, s egyéb kulturális eszközökkel rendelkeztek; a görög egyháznak, amint a már idézett, szláv fordításban fennmaradt egykoru görög forrásból kiderül, elegendő könyve sem volt.

2. Hogy az egész Árpádkor alatt Magyarországon a görög szertartás elég nagy elterjedésnek örvendett, sőt később is rokonszenves lehetett a magyar előtt, mert még Mátyás király Rómával való kontroverziájában azt a görög ritussal megfenyegette, de később a skizmában züllött el mint egy apátlan s anyátlan gyerek.

3. Minthogy a görög egyháznak elegendő könyve nem volt, és már annak a szelleme s gyakorlati alkalmazása is megkívánja, hogy a nép a szertartás nyelvét értse, mert a nép a pappal az isteni tiszteletet koncelebrálja, s így ennek folytán kikerülhetlen követelménye, hogy ne csak az evangélium nemzeti nyelven hirdettessék, de, hogy maga az isteni tisztelet is a nép érthető nyelvén végeztessék; világos, hogy a görög hittérítőknek azonnal a térítési munkájok elején koncelebració céljából különösen a liturgiát, szertartáskönyvet s egyéb oktató s bűnbánatot gerjesztő imá-

kat a nemzet nyelvén kellett írásba foglalniok, mert különben céltalan lett volna minden munkájok s minden törekvésük.

És a görög egyház ezen eljárását az említetteken kívül bebizonyítva látom a szláv ajkúakkal való hasonló eljárásában. Ugyanis a sárosmegyei görög katholikus templomokban szláv nyelven írott s nem nyomtatott templomi könyvek még mai nap léteznek. És hogy a gör. szert. papok Magyarországon beérték a nép élő nyelvével, s a görög nyelvet nem kultiválták, azt fényesen igazolja azon eklatáns eset, hogy már Kálmán király idejében Simon pécsi püspökön kívül senki sem tudott görögül, ki a veszprémi gör. apácakolostor görög alapítólevelét le tudta volna fordítani latinra. És hogy ők a magyar szertartási ceremóniákat valóban írták, s azokat isteni tiszteletnél tényleg használták is: megdönthetlen tanuságot tesz erről a „Könyörgés", mely nem egyéb, mint a görög „panachis"-nak szóról-szóra elég hű fordítása, amelyet mai nap is magyar és szláv nyelven a temetésnél rendesen használunk. E „Könyörgés" tehát egyik töredékes maradvány, abból a térítéssel egyidejü magyar szertartáskönyvből, melyről tanúságot tesz Kerselics is, midőn a már idézett munkájában azt mondja róla, hogy kezében volt, s olvasta.

A „Halotti Beszéd", mint a görög temetési imákból kiollózott magyar predikáció arról tesz tanúságot, hogy mint most, úgy hajdanában is a magyar népnek magyarúl predikáltak; a „Könyörgés" azonban ennél többet, és pedig kézzel foghatólag azt bizonyítja, hogy nemcsak prédikáltak, de magokat az egyházi szertartásokat is magyarúl végezték, vagyis hogy a görög szertartású magyar nép a maga nyelvét oltárnyelvül használta.

Mindkettő tehát megdönthetlen tanúság arra nézve, hogy

régebbiek mint a nyelvtudósok azt vélik, mert a magyarok megtérítésével egyidejűek, és pedig Hierotheus püspök idejéből; s így a magyar nyelvnek, mint oltárnyelvnek ezer éves múltja van a gör. kath. egyházban. Továbbá e nyelvemlékek nem eredetiek, de többszöri másolatok, mert előfordúlnak bennök oly helyek is, melyek a szertartáskönyvben nincsenek, s melyek egy későbbi kéz közbeszúrásainak tekintendők. Megjegyzendőnek tartom, hogy a magyar papság e része a magyar nyelvet templomában annál inkább ápolhatta, mert ezt jóváhagyta a II-ik lateráni zsinat is, midőn utasította a latin szer. püspököket, hogy „a Tisza mentén lévő gör. szertartású magyar egyházakba igazhitű papokat küldjenek, kik azoknak anyanyelvén végezzék az egyházi szolgálatokat, hogy őket a szakadárságtól elvonják." (Lányi-Knauz: A magyar egyház történelme 637. lap. Emlékkönyv a gör. szert. kath. magyarok római zarándoklatáról 1901.)

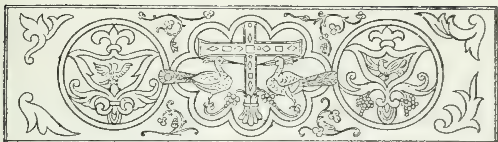
4. Tekintettel arra, hogy a „Halotti Beszéd" a görög szertartású tipikben foglalt, s a papok temetésére előírt imáknak rövid kivonata, melyben nemcsak a szavakhoz, de sokszor még a szórendhez való ragaszkodás is észlelhető; a „Könyörgés" pedig a görög panachisnak hü fordítása: világos, hogy aki e „Halotti Beszédet s Könyörgést" írta, annak csak is a görög szertartást kellett ismrenie, s a latin szertartás szerinti halotti imákról fogalma sem lehetett, mert ezekből nem foglaltatik a „Halotti Beszéd és Könyörgésben" egy szó sem, de még a gondolatnak legparányibb árnyalata sem.

Erre vezethető vissza, hogy mindkét nyelvemlék írója nagy járatlanságot tanúsít a latin nyelvben, midőn világosan dokumentálja önönmagáról azt, hogy nem tudja, hogy a „paradeisos" görög szóból képezett latin szó „paradisus" hímnemü, és semleges-

nemünek „paradisum"-nak mondja. Ilyesmit egy importált latin szertartású szerzetesről, — amilyenek voltak a magyarok hittérítése idejében — kik a latin nyelvet tudták, gondolni sem lehet.

Így tehát el kell fogadnunk azt, hogy e nyelvemlékek görög szertartású magyar papoknak a munkája, kik templomaikba már akkor a hittérítés kezdetén a magyar nyelvet hozták be.

FÜGGELÉK

Bibliographiai jegyzetek az ó-hitű magyarság irodalmából.

Ilyen természetű könyvészeti egybeállításunk eddigelé tudtommal még nincsen. Mindöszsze egyetlen egy, erre vonatkozó, följegyzést találtam s az is immár közel száz éves. A *Tudományos Gyüjtemény* 1817. évi VIII. kötetében olvasható E. V. J. aláírású *Az ó-hitű magyar irókról* címü közlemény ugyanis négy ide tartozó könyvről ad hirt s ezenfelül *Muskatirovics* Jánosnak közgazdasági és *Jaksics* Gergelynek verses dolgozata mellett megemlékszik irodalomtörténetünknek egyik kiváló alakjáról, *Vitkovics Mihályról* is. E. V. J. célja az volt, hogy kimutassa Kazinczy Ferenc tévedését, aki Poetai Epistolájának címlapján (1811.) Vitkovicsot „az ó-hitüek felekezetéből elsőnek, sőt mindeddig egyetlen irónak" állította.

Aki utána fog keresni ennek az irodalomnak, bizonyára fog még elég ujat találni, mert ez a gyüjtemény teljességre nem törekszik. Itt inkább a régebbi időkre fektetek súlyt, úgy hogy az

1850-es évektől kezdődőleg az adatok csak éppen mutatványoknak tekinthetők.*)

1. A XVII. század vége felé De Camelis József püspök (1690—1706) alapítványt tett a munkácsi egyház középpontjában a görögkatholikus magyar ifjak nevelésére. Magyar vidékeinken magyarul prédikáltatott és magyarul *énekeltetett* híveinknek. Ez azt tételezi föl, hogy a szertartás némely énekei már magyarra voltak fordítva. De Camelis rokona, *Izaiás szerzetes*, első ismert fordítónk, aki 1695. táján több görög éneket ültetett át magyarba. (*Emlékkönyv* a gör. szert. magyarok római zarándoklatáról. Bpest, 1901. 78. l. *Petrus Jenő*, A magyarság önvédelme a keleti ritusú egyház idegen nyelveinek beolvasztó hatása ellen. Debrecen, 1897.)

2—3. OLSAVSZKY MÁNUEL: *Magyar-orosz ábécés könyv.* — *Magyar-orosz katekizmus.* Mind a kettő megjelent *Nagykárolyban*, 1755. évben.

A munkácsi megye nagy szervezője, *Olsavszky Mihály Mánuel* püspök (1743—1767) egyik gondoskodása arra irányult, hogy megyéje számára könyvsajtót állítson. Máramarosban, a körtvélyesi baziliták monostorában volt ugyan régebben is egy, úgy látszik Galiciából odavetődött vándor-nyomtató műhely, de ez rövid életű volt és csak két szláv szövegű rituális könyvet nyomtatott ki. (*Petrov*, Materialy dlja istoriji Ugorskoj Rusi, V. 101—105, *Magyar Könyvszemle* 1909. 93. és 1911. 117.)

Saját egyházmegyei nyomdának Munkácson, a püspöki

*) V. ö. még *Decsy Antal* cikkét A görögökről, rácokról stb. *Tudom. Gyüjt.* 1818. XI.

székhelyen való felállítására kettős ok mozgatta Olsavszkyt. Az egyik az, hogy papjainak és a templomoknak új, unitus szellemű kézi- és szerkönyveket adhasson, mert ezek még mindíg csak a régiek voltak: a galiciai rutének unitus, és az oroszországi muszka szkizmatikus egyház termékei. A másik pedig az volt, hogy a köznépet iskolák útján rendszeresen nevelje.

Az első ok már az unió terjedésének első szakaszában 1671-ben ébreszti föl Malachovszky püspökjelöltben azt a gondolatot, hogy a munkácsi egyházmegye számára cirillbetűs sajtót kellene állítani. Sajnos, törekvéséből semmi sem lett. A nagyszombati nyomdát fölszerelte ugyan Kolonics a rutének számára szükséges betűkkel, de ez igen alkalmatlan volt a nagy távolság miatt. Ezenkívül pedig 1727 és 1746 között alighanem Kolozsvárra vitték azokat.

Az erélyes Olsavszky azonban más úton próbálta meg a nyomdaállítás kérdésének megoldását és pedig három ízben is: 1755, 1761. és 1765. években. Első kísérletében kitünő támogató erőhöz jutott az ideális gondolkozású Károlyi Ferenc grófban. Károlyit ugyanis sikerült rávennie Olsavszkynak, hogy Nagykárolyban saját költségén nyomdát állítson. A nyomtatási szabadalomlevél kieszközléseért 1754-ben Bécsbe küldött folyamodványában egyenesen azzal indokolja szándékát, hogy birtokán és annak környékén, Szatmár, Hajdú, Szabolcs stb. vármegyékben nagyon sok görög katholikus vallású pap és jobbágy lakik, akiknek szükségére könyveket kellene nyomtatni, mert nagy tudatlanságban élnek, a papok pedig a templomi könyvek hiányát nagyon érzik. A kérvény szerkesztésében Rácz Demeternek, a gróf uradalmi igazgatójának kezejárását sejtjük, aki maga is görög katho-

likus volt és hite iránt érzett szeretetének nagyon sokszor adá bizonyságát.*)

A nagykárolyi nyomda 1754. novemberében meg is kezdette működését.**) Azonban gazda nélkül csinálták a számadást: a nyomtatási szabadalom még nem érkezett le s Pap István nyomdász a feloszlott lőcsei Brewer-nyomda betűivel mégis hozzá fogott a legelső könyvek munkájához, *magyar-orosz ábécének és katekizmusnak a* nyomtatásához. Címe ez lehetett:

Magyar-orosz ábécés könyv, másképpen *Fiú-leány ábécés* könyv. Nagy Károlyban a M. N. Karoli Gróf, Károli Ferentz ur ő Excellentziája Privilegiált Typographiájában; Nyomtattatott Sz. N. Pap István és Biró Mihály Typographusok által *1755.* Esztendőben.

Egyetlen példánya sem maradt fenn, úgy hogy pontos címét sem tudjuk. A fenti cím már csak hozzávetőlegesen készült ugyanannak a nyomdának Magyarország versekben való rövid leírása című, 1756. évben Sz(atmár) Németi Pap István nyomdásztól készített munka címlapja és Éble adatai után. — Anynyi bizonyos, hogy a fentihez hasonló valami lehetett a címe és hogy 1754. őszén fogtak nyomtatásához, és csak 1755. decemberben fejezhették be, a privilégium elnyerése után.

Az új nyomda ezen zsengéit azonban csakhamar csapás érte. A fényi római katholikus plébános, Gerstocker Antal,

---

*) Ugyanazét, aki Károlyi segítségével a máriapócsi bazilita kolostort építette, ennek ezer hold földadományt eszközölt ki és aki a munkácsi kolostort is leégése után 1771-ben újjá építette.

**) Éble Gábor, Egy magyar nyomda a XVIII. században. Budapest, 1891., 12. l.

IMADSAGOS

KÖNYVETSKE,

A'

MAGYAR OROSZOK

LELKI HASZNOKRA.

KASSÁN,
ELLINGER ISTVÁN
Ts. K. priv. Könyvnyomtató költségével.

1825.

KANON.

Fel-nyitom az én számat, és bételik ditséretekkel, és ékességesen magasztalom a mi Atyánkat és Királynénkat, és ditsősségesen tisztelvén őtet, örömmel éneklem az ő tsudáit.

Midőn a' Fejedelmű Arkangyal látot vólna téged, a' Kristus Jésusnak bé-petsételt hajlékát, ezeket mondá: Üdvöz-légy ki örömöt fogadsz, melly által az első Anyánknak kárhozattya le-törültetik.

Üdvöz-légy Ádámnak fel-emelője, Istennek jegyzett Szűze, pokolnak meg-rontója: Üdvöz-légy szeplőtelen Szűz mindenek Királlyának Palotája, a mindenhatónak Királyi Thrónussa.

Üdvöz-légy óh el-nem hervadó Virág, kiből nékünk üdvösségünk származott: Üdvöz-légy ki a' Királyoknak Királlyát szülted: Üdvöz-légy makula-nélkűl való e világnak üdvössége.

MÁ-

ugyanis haragját kivált Rácz Demeter ellen fordítván, tiltakozott a görög szertartású könyveknek királyi engedély nélkül való nyomtatása ellen, mivel hogy „az egri püspök így akarja s úgy végezte s úgy is kell lennie".*) A dolgot gróf Barkóczi Ferenc egri püspöknek feljelentette, aki nem is késett Rácz Demetert és Szaplonczay Jánost, nagykárolyi udvari kapitányt levelében megdorgálni s a további nyomtatást betiltani. A nyomda emiatt a gróf kérvényének elintézéséig, majdnem egy esztendeig szünetelni volt kénytelen. Az engedély aztán 1755. október 27-én meg is adatott. Ebben kikötötte a királynő, hogy a „görög szertartásnak nyelvén, vagy bármily más nyelven nyomtatandó könyveket jóváhagyás végett Egerbe kell küldeni." Így aztán 1755. decemberében nagynehezen megkezdették, illetőleg folytatták a magyar-orosz ábécés könyvek nyomtatását.

Miféle könyvek lehettek ezek? Leírásukat adni nem tudjuk. Nem maradt reánk belőlük egyetlen példány sem. De hogy nem orosz, illetőleg nem rutén nyelvűek voltak, hanem magyar könyvek, arra nézve két bizonyságunk is van.

Károlyi gróf ugyanis a szabadalom elnyerése után tárgyalásokat indított meg Olsavszkyval, hogy az új nyomdát *cirillbetűkkel* is fölszerelhesse és hogy a rutén nyelvben jártas nyomdászt szerezzen. Olsavszky 1755. december 15-én arról értesíté a grófot, hogy utánjárásai következtében egy nyomdász Lembergből már ajánlkozik is; 1757. október 1-én pedig azt írja, hogy a görög katholikus szerkönyvek nyomtatásához szükséges cirillbetük megszerzésére a kolozsvári jezsuita páterekhez fordúlt. Ezek a betük időközben, úgy látszik még Kolozsváron, tűz által elpusz-

*) U. o. 14. l.

túltak, amiről Károlyinak 1757. dec. 15-én Olsavszkyhoz írott leveléből értesülünk.*) A püspök és gróf tehát másutt próbálkoztak a cirillbetűk szerzésében, mert 1758. május 26-án Olsavszky azt írja a grófnak, hogy a műszereket már várja Leleszről, de cirillbetűi még nincsenek: kéri tehát a grófot, hogy ezeket sürgesse meg. A vallásos könyvek nyomtatásának megkezdésére 400 rénus forintja már készen van, de ha szükséges, többel is kész segíteni.

Ha tehát nem cirillbetűsök valának ezek az ábécés könyvek és egykorú följegyzések mégis magyar-oroszoknak emlegetik őket, vajjon akkor hát mifélék lehettek?

Erre a kérdésre az a kis, 64 lapos könyvecske adja meg a választ, amelynek címe a következő: *Imadsagos könyvetske a Magyar Oroszok lelki hasznokra.* Kassán, Ellinger István Ts. K. priv. Könyvnyomtató költségével. 1825.

Tartalma pedig napközi és a szent liturgia alatt való imádságok, kánonok, ódák, kondákok, ikoszok: szóval csupa olyan buzgalmi foglalatú könyv, mint amilyennel ma is élnek az Alföld északi peremén lakó magyar anyanyelvű görög katholikusok. Egyébként elejétől végig nagyar könyv. A címben levő *magyar-orosz* kifejezés tehát nyilván a vallásra vonatkozik, illetőleg a szertartás hivatalos ó-szláv nyelvére. Ez a kifejezés ugyanis népi eredetű. A nép pedig nagyon könnyen cseréli öszsze a nemzetiség fogalmát a vallásával: magyar vallás = kálvinizmus, orosz vallás = görög katholicizmus. A köznépbe a faj, vagy inkább nemzetiség tudatát ugyanis nem a család, nem az iskola oltja be, hanem a templom. Másnyelven azt jelenti tehát a *magyar-orosz,*

*) U. o. 28. l.

hogy magyarúl beszélő orosz vallásúaknak nyomtatták ezt a könyvet, azaz magyarajkú görög katholikusoknak. Éppenséggel nem jelentheti azt, hogy oroszul beszélők számára nyomtatódott. Ilyeneknek „lelki hasznokra" magyar könyvet kézre adni nem lehet. Ez egyúttal azonban annak is bizonysága, hogy a magyar anyanyelvű görög katholikusok lelkiszükségletét már 1825-ben is magyar nyomtatványokkal próbálták kielégíteni.

Mivel a Károlyi nyomdának még 1758-ban sem voltak cirillbetűi — aminthogy a gróf közbejött halála miatt ilyenek soha nem is szereztettek be — az egykor valósággal létezett nagykárolyi magyar-orosz ábécék és katekizmusok pedig még 1754-ben nyomtatódtak, világos dolog, hogy ezek is csak aféle magyar nyelvű könyvecskék lehettek, mint amilyen az Ellinger-féle magyar-orosz imádságos könyvecske.

Próbáljuk meg ez elveszett könyvecskék tartalmának megállapítását. Ismerjük ugyanis Olsavszkynak azt a módszerét, amelylyel ábécés könyvét szerkeszthette. Ennek ismeretére pedig rávezet egy ugyancsak Olsavszky-féle másik ábécés könyv, amely az 1910-dik évig teljességgel ösmeretlen maradt.

A latin betűkkel írt tót-lengyel-ruténnyelvű kéziratok és egyéb nyomtatványok colligatumába bújtatott könyvecskére dr. Todoreszku Gyula úr budapesti bibliofil gyüjteményében akadtam rá, aki azt valamelyik északmagyarországi tót falucskában találta. Ez az eddigelé egyetlen példányban ismert egyszerű iskolás könyv úgy könyvészeti, mint hazai művelődéstörténeti nézőpontból eléggé érdekes termék.

A munkácsi püspökök tőlük telhetőleg igyekeztek unizált papságukat művelődésre vezetni, hogy így megszabadúljanak a felsőséget gyakorló egri püspök örökös zaklatásaitól és úntalan

ELEMENTA
PUERILIS INSTITUTIONIS
IN LINGUA LATINA.

НАЧАЛО ПИСМЕНЪ
Дѣтемъ къ наставленїю на Латинско-
мъ языцѣ.

Повеленїемъ, и накладомъ.

Бголюбиваго Кур.
Михаила Мануила Олшавскїй
Еппа Ростнскаго, Мукач. и Мара-
мороскаго на Людій Восточнаго Набо-
женства во Угрѣх, Викарія Апслска-
го, и Цркаго Совѣтника.
Напечатася въ Коложварской Типогра-
фїи, лѣта Гдня аѱмѕ.

Claudiopoli Typis Academ. Soc. JESU
per Andream Feij Annô 1746.

omnia facta ſunt: Qui propter
всѧ̀ бы́ша. На́съ ра́ди
nos homines, & propter noſtram
человѣ́къ, и҆ на́шегѡ ра́ди
ſalutem, deſcendit de cœlis,
спасе́нїѧ, сше́дшаго съ нб҃съ,
& incarnatus eſt de Spiritu
и҆ воплоти́вшагосѧ ѿ Дх҃а
ſancto, & Maria Virgine, &
ст҃а, и҆ Мр҃їи Дв҃ы и҆
homo factus eſt.
вочеловѣ́чшасѧ.
Crucifixus etiam pro nobis
Распѧ́таго же за ны́ при
ſub Pontio Pilato, & paſſus,
Понтїистѣ Пїла́тѣ, и҆ страда́ша,
& ſepultus eſt, & reſurrexit
и҆ погребе́на, и҆ воскр҃шаго
tertia die ſecundùm ſcripturas.
въ тре́тїи де́нь по писа́нїи.
Et aſcendit in cœlum, &
И҆ возше́дшаго на нб҃са̀, и҆
ſedet ad dexteram Patris. Et
сѣдѧ́ща ѡ҆десну́ю Ѻ҆ц҃а̀. И҆
iterum venturus eſt cum gloria,
па́к грѧду́щаго со сла́вою,
judi-

dorgálásától, amely szerint a munkácsi megye papjai csupa tudatlanok.

A két elöd, De Camelis és Bizanczi, már előkészítette az utat. Az előbbi 1698-ban Nagyszombatban egy terjedelmes katekizmust írt a papok számára, az utóbbi pedig Sobranije címmel ugyancsak azoknak, szintén terjedelmes erkölcstant. Ez azonban voltaképpen nem volt egyéb, mint a házépítésnek a tetőtől való megkezdése. A rutén papság igen nagy része ugyanis továbbra is csak olyan műveletlen maradt, mint amilyen a nagy reformok előtt volt. Csak éppen hogy írni-olvasni tudott a nagy többség, iskolai képzettsége azonban semmi. Az ilyeneknek hiába írták a püspökök azokat a 3—400 oldalas tudós könyveket: hasznuk belőlük nem igen volt.

Olsavszky 1744-ben állított ugyan Munkácson papképző iskolát, de ez igen szerény intézet vala. Csak két osztályból állott. Az elsőben ószláv írásra-olvasásra fogták a tanulókat, sokszor felnőtteket, sőt nős papokat is, meg egy kis számtanra. A másodikban katekizmust tanítottak és némi erkölcstant.*) Enynyiből állott a theológia!

Ámde honnan vegyen belé tanulókat? Iskolájuk a ruténeknek az ő idejében mindöszsze kettö volt: a munkácsi és nagykárolyi. Itt igazán alulról, a legelejéről kellett kezdeni az építést. Olsavszky tehát emiatt igen ügyesen két dolgot kapcsolt egybe: a már kész papoknak olyan-amilyen pótló tanfolyamot tartatott és a jövendő számára való gondoskodással már *elemi iskolai oktatással* foglalkozott.

Ebből a kettős célból állította össze Elementa-ját két nyel-

---

*) *Zsatkovics K. G.* Kath. Szemle 1910. évf.

ven, t. i. latinul és ruténul. A könyvecske eleje az ábécét tartalmazza, másik része pedig a hittan főrészeit és a számokat, egytől-millióig, de mindvégig párhuzamos szöveggel: egy sor latin s alatta ugyanazon szöveg rutén nyelven. A két nyelv azonos szerkezete miatt így tehát tulajdonképpen két könyvet állított össze Olsavszky: a rutént a betűk megtanítására, a latint pedig a továbbképzésre, amely felső iskolák látogatására képesített. Egyik felét tehát a rutén köznépnek szánta, másikát pedig a papjelölteknek.

Teljes címmását és egy lapnyi szövegét itt közöljük.

A cím rutén szövegének jelentése: Az írástudomány kezdetei gyermekeknek a latin nyelvben való oktatására. Istenfélő *Olsavszky Mihály Mánuel* rosseni, munkácsi és máramarosi püspök úrnak, apostoli vikárius és császári tanácsosnak rendeletére és költségén nyomatott a kolozsvári typographiában, az Úrnak 1746-dik esztendejében.

Nem érdektelen azonban az Elementa könyvészeti része sem. Minden eddigi rutén könyv ugyanis a nagyszombati jezsuita sajtón jelent meg, amelyet rutén betükkel éppen De Camelis sürgetésére Kolonics Lipót szerelt fel. Miért kellett tehát Olsavszkynak Kolozsvárra fordúlnia az Elementa nyomtatása céljából?

Vélekedésünk szerint azért történt ez, mert Nagyszombaton már nem voltak többé cirill (rutén) betük az Olsavszky idejében. A Bizanczi moralisa (1727) óta Nagyszombaton se rutén, se más féle nyelvű cirillbetüs könyv többé nem jelent meg, ami már maga is arra vall, hogy ezekkel a betükkel valami történt. Nem is volt már itt rájuk szükség, hiszen a ruténėk valamenynyien áttértek a katholikus vallásra: katolizáló szolgálatukat 1698—1727 között már megtették.

Annál inkább volt rájuk azonban szükség Kolozsváron. Az 1700-ban unizált oláhok ugyanis új hitükben 1746 táján erősen ingadozni kezdtek. Vissza akartak térni az orthodoxiára. A Baranyi-féle katekizmus (1703) sorsából pedig úgy látszik okúltak a jezsuiták s többé nem nyomtattak ezen az egyen kívül egyetlen könyvet sem latin betükkel az oláhoknak. Ezek ugyanis nagyon megszokták a cirillbetüket s éltek is velük szakadatlanúl egészen 1860-ig. A vallási forrongás éppen 1746-ban olyan nagy mértéket öltött, hogy annak lecsillapítására MáriaTerézia királyi biztosként Olsavszky munkácsi püspököt küldötte ki. Ő tehát ebből az alkalomból Kolozsvárt is megfordúlt. Az oláh irodalmi igények kielégítésére lett volna ugyan módjuk a kolozsvári jezsuitáknak, hiszen 1703 körül a régi gyulafehérvári oláh nyomdát magukhoz hozatták Kolozsvárra. Ezt azonban 1744-ben a balázsfalvi görög katholikus püspökségnek ajándékozták oda. Most tehát ezeknek pótlásáról úgy gondoskodhattak, hogy a már amúgy is húsz év óta használatban nem lévő cirill betüket elhozatták Nagyszombatból Kolozsvárra, egyik rendházból a másikba, ahol rájuk nagyon is nagy volt a szükség.

Ezt a nézetet azzal tudjuk igazolni, hogy az Elementa betüi tökéletesen azonosak a nagyszombati könyvtermékek betüivel. E mellett szól az is, hogy Olsavszky könyve 1746-ban jelent meg, tehát két évvel a kolozsvári betüknek Balázsfalvára történt ajándékozása után. Esetleg visszamaradt betükészlettel sem nyomtathatták az Elementát, mer a balázsfalvi nyomatványok betütipusa nagyon elüt ettől. Figyelembe véve tehát Olsavszkynak éppen 1746. évi erdélyi szereplését, valószínüvé válik az a föltevés, hogy az Elementa a Nagyszombatról Kolozsvárra szállított u. n. *patkós betükkel* nyomtatódott. Ezt a föltevést később okiratilag is fogjuk

tudni igazolni. Hodinka Antaltól szerzett értesülés szerint ugyanis az ő kezében járt az az eredeti okirat, amelyben a nagyszombati rend a cirillbetűknek Kolozsvárra való szállításáról ad hírt. Nem mondunk le a reményről, hogy Hodinka ezt alkalmas helyen valamikor közzé is fogja tenni.

Az *Elementa* példája nyomán arra is lehetne gondolni, hogy a magyar-orosz ábécé, valamint a katekizmus is párhuzamos szövegű volt, mert hiszen föltehető, hogy Olsavszky nemcsak magyarajkú híveinek szükségletére gondolt, hanem a ruténajkúakéra is. Minthogy azonban a magyar nyelv szerkezete nagyon elütő a ruténétől, ilyen sorbeli párhuzamosításra még csak gondolni sem lehet. Azt kell tehát feltételeznünk, hogy egyik lapja rutén szövegű volt, a másik — vele szemben lévő — pedig magyar szövegű. Efféle párhuzamos szövegű nyomtatványra van elég példa. Ilyen a Győrben 1801-ben megjelent *Georgievics Áron*-féle görög-magyar kettős nyelvű *Kis Katekizmus* is. (Lásd hátrább.)

Igen ám, de azt biztosan tudjuk, hogy a nagykárolyi sajtónak *sem 1754-ben, sem később soha cirill-betűi nem voltak.* Minthogy pedig a magyar-orosz ábécék egykor csakugyan meg voltak, bátran kimondhatjuk, hogy *szövegükben is egészen magyarnyelvűek* voltak és hogy a magyarajkú híveknek készültek.

A magyarajkú óhitűek legelső ismert nyomtatott könyve tehát 1755-ből való.

Olyan időszakasz ez, amelyet az irodalomtörténet a legszomorúbbnak, a legnemzetietlenebbnek jellemez. Semmi helye sincsen tehát annak az okoskodásnak, hogy a magyarajkú görög katholikusok vallásirodalmi szükségletei újkoriak és csak attól az időtől volnának datálhatók, amikor a József-féle német nyo-

mástól fölszabadúlt egész magyarság országszerte nemzeti *öntudatára* ébredt.

A nagykárolyi nyomda egyébként sem rutén, sem több magyarnyelvű könyvet nem termelt a görög katholikusok számára. Legfőbb oka ennek az a hosszú küzdelem volt, amelyet az egri püspökség, fenhatóságának épségben maradásáért a munkácsi püspökök egész sorozatával 1708-tól egész 1775-ig, a munkácsi egyházmegye önállóságának hivatalos elösmeréséig folytatott. Az egri latin főpapok joghatósági féltékenysége hoszszú ideig megakasztott mindenféle gör. kath. vonatkozású könyvtermelést.

Olsavszky azonban nem hagyott föl a nyomdaalapítás gondolatával. Még 1752-ben tett jelentést a királynőnek arról, hogyan lehetne a szükös fölszerelésű görög katholikus templomokat könyvekkel ellátni. A nyomda felállítására is vállalkozott, ha legalább 4—5000 forint állana e célra rendelkezésére. Károlyi segítségével akarta ezt elérni, de ebben nemcsak a gróf halála akadályozta őt meg. Hasztalanúl erőlködött a kolozsvári jezsuita sajtó cirillbetűinek megszerzésében és éppen olyan eredménytelen volt az a fáradsága is, amelylyel a leleszi prépost útján igyekezett a már meglévő nyomdához cirillbetűket szerezni. Az ellenséges érzelmű egri latin egyház, úgylátszik meghiúsitotta törekvéseit.

Olsavszkyt 1765-ben újabb remények biztatták kedvenc eszméjének megvalósításában. Sikerült ugyanis Schönborn Ervin grófot, a munkácsi Rákóczi-uradalom hitbizományos urát, tervének megnyerni. A gróf folyamodványát be is nyujtotta Mária Teréziához, akitől Munkácsra nyomdaállítási szabadalmat kért és azt, hogy sajtóját *szláv*, német, magyar latin és oláh betűkkel is fölszerelhesse. A véleményezésre fölkért Esterházy egri püspök

azonban a szabadalom megadása ellen nyilatkozott.*) Eger tehát ismét győzött Munkács fölött és az energikus Olsavszkynak 1767-ben bekövetkezett halála véglegesen megszüntette a nyomdaállítás folytonos kísérletezéseit. A munkácsi egyházmegyében nem volt nyomda egészen az 1863-ik évig, amikor is Jäger Károly sajtója megindította az újabb kor modern könyvtermelését. (*Sztripszky Hiador:* A hazai ruténék legrégibb nyomtatványai. *Magyar Könyvszemle* 1911. 116. és 243; *U. a.* Ismeretlen kolozsvári rutén könyv. *Erdélyi Múzeum,* 1910. 17.)

4. BACSINSZKY ANDRÁS munkácsi püspök (1772—1809) még hajdúdorogi lelkész korában, 1760 körül, több éneket fordított görögből magyarra. Nyomtatás alá nem kerültek. (*Emlékkönyv,* 79. l.)

5. OLSÁVSZKI MIHÁLY MANUEL. A' szeretet kötele a) az az a' nap-keleti és nap-nyugati anya szent egy-ház-között-való egygyességről lött beszéd, mellyel OLSÁVSZKI MIHÁLY MANUEL munkácsi, és máramarosi püspök Nemes Magyar Országon, és ahoz Tartozandó Részeken Apostoli hely-tartó a' császári, királyi 's Apostoli Felségeknek Tanátsossa a' Maga Királyi Dekrétom-mellet-levö Püspöki látogatásának alkalmatosságával a' Szathmár-Vár-megyei Népet, a' kit némely- Szárábaita, ki magát Sofróniusnak nevezte, a' Szakadásra fel-inditott, és ismét beléejtett, 1751-dik esztendőben az Egygyességnek uj fel-vételére óhajtott ki-menetellel intette. Deákból pedig Magyarra fordította, és meg bévitette Egy Pétsi Püspöki-Megyéből való Pap.

a) Osee. cap. II. vers. 4

Nyomtattatott Pétsett Engel János Jósef Betüivel.

---

*) Hodinka Antal: A munkácsi gk. püspökség története, 813. l.

4 rét, cimlev + 1 sztl. lev. (elöszó) + 320 lap + 2 sztl. lev. (sajtóhibák jegyzéke.)

A cimlevél *b)* oldalán a kiadótól (Szinnyei szerint *Lethenyei János* volt ez) szerkesztett két kronogramm olvasható, amelyeknek nagybetüi római számértékkel két évszámot adnak ki: a felső 1780, az alsó pedig 1774. Melyik jelenti a könyv kiadási évét, el nem dönthetem.

Ritka szerencséje volt ennek a munkának, mert mint előszavában olvashatjuk, az eredetileg 1761-ben, Szatmáron magyarúl elmondott beszéd (a címlapon vétségből 1751. áll) megjelent három latin kiadásban, azonkivül németűl, oroszúl, oláhul és rácul is. Mária Terézia bőkezüségéből nyomtatták és ingyen osztogatták enynyi nyelven anynyi felé.

Az első latin kiadás Sermo de sacra unione. Tyrnaviae 1764., kis 4. r., 36. l.; a a második Vindobonae 1765., kis 4. r., 33. l.; a harmadik az orosz szöveggel párhuzamosan a bécsi alapján 1769-ben Pocsajevban jelent meg, a régi Lengyelországban (*Petruševyč A.:* A počajevi monostor leirása a *Halyčanyn* literat. sbornik, Lvov, 1862., 174. l.) és 4. rétben 27 levélből áll.

A német kiadás *„Rede von der Vereinigung"* címmel Wien, 1765-ben a latinnal egy időben jelent meg (*Petrik* bibliographiája II., 924.).

Oláh kiadását nem ismerem, Bianu-Hodos bibliographiájában nyoma sincs. Szerb („rátz") kiadása hasonlóan ismeretlen előttem. Könyvtárainkban ismeretlenek.

Petrik II. 924. — *Sujencyckyj*, Katalog No. 186. — *Szinnyei*, Magyar irók.

6. ANGYALÁKY MIKLÓS. Imádságos könyvetske, mellyet a' napkeleti Anya Szent Egyház nemes Magyar Országban lakó némelly Hiveinek lelki hasznokra Görögből Magyarra forditotta és maga költségével kinyomattatta *Angyaláky Miklós* székelyhidi kereskedő.

Nem maradt fenn egy példánya sem. *E. V. J.* (Tudományos Gyűjtemény, 1817., VIII., 79.) azt irja: „Mint a komáromiaktól hallám, nem Angyaláky Miklós székelyhidi (Bihar vm.) kereskedő volt a fordító, hanem csak a kiadó. A fordító ama híres Szekeres Athanasius Győri fi volt, előbb Ó-Hitű, azután Pápista pap". Szerinte a fordító neve, a nyomtatás helye és ideje a címlapra nem volt föltéve, de, mint az imádkozó hívek beszélik, *1790. előtt* nyomtat-

hatták. Címét csak megközelítőleg adom a Vácon 1801-ben megjelent *második kiadás* címmása után. Lásd *Szekeres* alatt. *Szinnyei* csak anynyit mond, hogy mindenesetre 1790. előtt való nyomtatvány. Egyébként címe nagyon egyezik az 1814. évi Karapács-féle (lásd ott) imádságos könyvével. Másodszor kiadta Máramarosi Gottlieb Antal, Vácon, 1801-ben. Az előbeszéd és egy görögből fordított ének benne jeles. — *Szinnyei, Magyar irók I., 179. és XIII., 611.*, aki szerint *1740.* (!?) körül nyomtatták és *Tud. Gyüjt. 1817., VIII., 79.*

7. (MOGILAS PÉTER.) Igaz *vallástétele* a' napkeleti közönséges és Apostoli Ekklesiának, a' melly Görög nyelvből Magyar nyelvre fordittatott *Miskolczi István* által. Most pedig a nem egyesült napkeleti Görög Vallást, és Hitet tartó Keresztényeknek lelki hasznokra és épületekre maga költségén ki-nyomattatta és világ eleibe bocsátotta Miskolczi Miklós.

N. 8°, 10 lev. + 275 l.

Pesten, *1791.* Nyomt Patzkó Ferentz betüivel.

Mobila Péter után fordította Miskolczi István, kecskeméti polgár, kiadta pedig fia. Krupini Stratimirovich István érsekhez szóló ajánlása és a napkeleti hierarchia censurája benne nevezetes. *Püsp. kvtár. Ungvár, No 57.* — *Nemz. Múz.* — *Egyet. kvtár.* — *Petrik. II., 767. l.* — *Szinnyei. IX., 17.* — *Danielik. II., 204.* — *Hornyik J.: Kecskeméti irók. Kecskemét, 1901., 11. l.* — *Tud. Gyüjt. 1817., VIII., 76. l.*

8. KRITSFALUSI GYÖRGY. A Görög Anya-szent-egyháznak Liturgyiája vagy-is Isteni-tisztelete Arany-száju Szent János szerént. Magyarra forditattott Ungvárt 1795-dik esztendőben.

Folio kézirat 42 örszavas számozatlan lap, a püspöki levéltárban, Ungvár. *(Egész terjedelmében lásd hátrább.)*

9. DEMETROVICH EMÁNUEL. A jeruzsálemi és napkeleti nem egyesült anyaszentegyháznak szent liturgia alatt való imádságai és a boldogságos szűz anyánkhoz egynehány imádságok.

2-dik kiadás Komárom, *1798.*

Szerző gottováni gör. kel. pap volt Komáromban. — Szinnyei: Magyar irók. III., 772.

10. RÁTZ ISTVÁN. Józsefnek a felséges királyi Magyar- és Csehország örökös hercegének, Magyarország nádorispánnyának és Alexandrának, a fels. magy. orosz birodalomnak fels. tsász. nagy herceg kis-asszonyának szent házasságokra készült örvendezés.

Posonyban, *1800.* Wéber Simon Péter betüivel. 4. r., 4. lev.
Petrik, III., 167. — Szinnyei: Magyar irók.

11. GEORGIEVITS AARON. Kis Kátekizmus avagy rövidre vett igaz-hitü vallás-tétele a' napkeleti görög anyaszentegyháznak. Öszve-szerkesztetett és ki-adatott a Kárlovitzi Érsekségben 1774 Esztendőben. Most pedig a' Győri Szentegyháznak Lelki Pásztora GEORGIEVITS AARON által Görög Nyelvből Magyarra fordittatott, és a' fent nevezett Anyaszentegyház Ifjuságának hasznára közre botsáttatott.

Győrben, Streibig Jó'sef betüivel *1801.*

Előtte ugyanez a címlap görög szöveggel, s az egész könyv is kétnyelvű: a baloldalon görög, a jobb oldalon magyar szöveggel. — 8°, 181. l. — Tükre 14, illetve 13 × 7·5. Vastag, simitatlan bordás papiron.

Petrik leirásában a *7 lev.* és 181 l. téves a 7 lev. jelzése. Se számozott, se számozatlan külön 7 levele nincs. A könyv számozása a maga helyén a 14-dik lapszámmal kezdődik, úgy, hogy az első 13 lap számozatlan, a többi pedig 14—181 számozott. Szerző, mint a Tud. Gyüjt. irja, Zemlini fi, aki Hopovo nevű monostorban (Sirmiumban) volt bazilita; 1793-ban Egerbe ment s itt három esztendeig káplánoskodván, a magyar nyelvet megtanúlta. Innen Győrbe ment át. — *Nemz. Múz. Catech. 481. — Ungvár, ppki kvtár, 2 péld. No. 36., 37. — Csernekhegyi monostor. — Petrik, II., 342. Tud. Gyüjt. 1817., VIII.*

12. SZEKERES ATHANÁZ. Imádságos könyvetske mellyet a napkeleti anyaszentegyház nemes Magyar országban lakó né-

mely Hiveinek lelki hasznokra Görögből Magyarra fordította és a maga költségével kinyomtatta Angyaláky Miklós úr székelyhidi kereskedő.

Vácz, *1801.*

Második kiadása az 1780. (1740.?) körüli könyvnek. Szinnyei, ill. a Tud. Gyüjt. szerint „e munka fordítója állítólag Szekeres Athanáz, győri származású, előbb görög keleti, majd katholikus pap volt. Képzett ember, járatos az európai nyelvekben, az ausztriai cenzurának tagja s különösen a magyar könyvek cenzora volt Bécsben, ahol 1794. május 11-én meghalt." — *Bécsi Magyar Merkurius, 1794., 38. sz. — Tud. Gyüjt. 1817., VIII. — Német Károly piarista tanár közlése. — Szinnyei, XIII., 611. és I., 179.*

13. STERIADY THEODOR. Evangeliumok, epistolák és szentek élete. Vácz, *1802.*

Ajánlva a karlovici patriarkának. — V. ö. Gk. magyarok *Emlékkönyve* 78. l. Szinnyei nem ösmeri.

14. BÁNYAI ANTAL. Halotti beszéd Bacsinszky András gör. egyes. püspök halálára.

F. magyar orsz. Minerva, 1827., 1152. l. — Szinnyei.

15. KRUCSAY MIHÁLY gálszécsi, majd s.-a.-ujhelyi lelkész, 1804—1814 kanonok lefordította a liturgiát magyarra. Mikor? Nem tudjuk. *Emlékkönyv 79.*

16. ÖREG KATEKIZMUS. Buda, 1812. 140 l. *Csernekhegyi monostor IV. 759.*

17. CSEREMISZKY MIKLÓS bölcselettudor, 1818-ban pesti joghallgató. Rahói születésű, Brana János tiszabogdányi pap barátja.

Gazdasági és természettudományi cikkei a Tud. Gyüjt. *1820.* és *1824.* évfolyamaiban jelentek meg. Névnapi négy ódája Pesten *1818.* és *1819*-ben, A virtusról 1819-ben, A legjobb mód nagy lovakat nevelni c. könyve pedig Bécsben 1830-ban jelent meg. — *Szinnyei II., 297.* és *Lyachovics Mihály tiszabogdányi gk. tanító közlése.*

18. KARAPÁCS DEMETER. Imádságos könyvetske, mellyet a' napkeleti anyaszentegyház' Nemes Magyar Országban lakó némelly hiveinek Lelki hasznára Görögből Magyarra fordittatott és maga költségénn kinyomattatott Karapács Demeter Gyulai kereskedő.

Budán, A' Királyi Magyar Univer: Betüivel.

1814., 8°, Petrik szerint hibásan 12 r. — Cl + 2 sztl. lev. + 93. l. — *Dr. Todoreszku Gyulánál Bpest. — Petrik, II., 483. l.*

19. POPOVITS GYÖRGY. Út a paradicsomba.

Buda, *1815.*

Szinnyei: Magyar irók, XI., 13.

20. IMADSAGOS KÖNYVETSKE, a' Magyar Oroszok' lelki hasznokra.

(Emblema: fogazott alapzaton középen kehely sugarak körével, ettől balra kettős kereszt és egy könyv BIBLIA SACRA felirattal; jobbra egyes kereszt és könyv EVANGELIUM felirattal).

Kassán, Ellinger István' Ts. K. priv. Könyvnyomtató költségével. *1825.*

· 12°, címlevél + 3—64 lap + 3 lap foglalat. Bordázott itatós papiroson. Lapszámozása fent középen; őrszavak. Ívjelzése A_2—A_7-től C_2—C_7-ig. Tartalma: 3—15 l. reggeli imádságok és étkezés előttiek meg utániak; 15—18 l. estvéli imádság; 19—41 l. szent lyturgia alatt való imádságok; 41 l. b. szűz anyánkhoz; 45 l. kanon; 45—49 l. II—V. óda; 50 l. I. kondak; 51 l. ikosz; 61 l. VI-dik óda; 65 l. VII-dik óda; 64 l. nyoltzadik óda.

Szövegtükör magassága 11·5 cm, jelzésekkel együtt 13, szélessége 75 cm. Nagyon valószínű, hogy ez csak újabb kiadás, amelyet tehát azelőtt még régebben több is megelőzhetett. *(Tulajdonomban. Eddigelé csakis ez az egy példány ismeretes. Tudtommal egyetlen közkönyvtárunkban sincsen meg.)*

21. DÓHOVICS VAZUL. Magyar nyelven 36 munkát írt, latinul 48, oroszul 10 dolgozatot. Saját számitása szerint összes

művei 1100 ívet tesznek ki. Ezekből nyomtatásban csak tiz jelent meg.

Szinnyei: Magyar irók. II., 961. — Lehoczky T.: Bereg vm. monographiája. — Toldy F.: Irodalmi beszédek 267.

22. IMÁDSÁGOS KÖNYVETSKE, a napkeleti anyaszentegyház híveinek hasznára.

Nagyváradon, 1832. Tichy János könyvny.

16°. 82 l. — *Petrik. II., 482.*

U. a. 4-dik kiadás. Kapható Telegdi Lajosnál, Debreczenben. — Nagyváradon, 1854. Tichy Alajos nyomt. 16°. 105 l.

U. a. 5-dik kiadás. Debreczen, 1859. Telegdi K. Lajos. 16°. 115 l.

Közbeeső és további kiadásait nem ismerem.

23. SZTANIMIROVITS IGNÁC. Mácsai és Kisoroszi Csernovics Pál és fia Csernovics Péter öröm jeles neve nap ünneplésére ajánlott szives versezet. Szeged, *1833.*

Szinnyei M. irók nem ismeri.

24. ANDREITSCH UROSIUS. Nemzeti s türelmi fal-kalendáriom *1833.* évre.

Ivrétü 1. l. Buda, egyetemi nyomda. *(Petrik.)*

25. KÖZKATEKIZMUS a római és görög egyesült anyaszentegyház kisebb növendékjei számára.

Munkács, *1834.*

Kézirat a püspöki könyvtárban, Ungvár. No. 29.

26. MAXIMOVICS VAZUL. Pásztori dal. Buda, *1834.*

Szinnyei: M. irók. XIII., 1116.

27. DESKÓ ANDRÁS orosz államtanácsos, szül. 1816. Deskófalván, Bereg vm., hol atyja gkat. lelkész volt. Még mint ungvári papnövendék irt egy színdarabot, *A munkácsi vár égése vagy az új tőr* (1837.)

Oroszúl két munkája jelent meg nyomtatásban: a *kárpáti oroszokról* (1847.) és *Vengerskaja grammatika*, Stpetersburg 1855. Ebben a csuvas és cseremisz nyelvvel hasonlítja össze a magyar nyelvet. Ismertette *Nemzet* 1888. 54—56 sz. — *Szinnyei. II., 807.* — *Lehoczky: Bereg vm. monographiája*

28. MIHÁLY LŐRINCZ (APSAI). Tiszteleti öröm-sorok, mellyeket méltóságos, és fő-tisztelendő *Popovics Bazil* úrnak, a' Munkácsi Görög-szertartású Egyházi Megye' Törvényes Püspökének, a' SS. MM. és Bölcselkedés Tanárjának ő nagyságának; midőn Munkátsi megyes püspöki székébe Tavaszhó' 19-én *1838*-dik Eszt. iktatnék, mély hála hiv-áldozatául benyujt az Unghvári Nevendék Papság. (Emblema: Állatfejjel kezdődő görbe kürt virágokkal.)

Kassán. Nyomtatta Werfer Károly, cs. kir. priv. acad. Könyvnyomtató. (Év n.)

7 l. itatós papiron. Az egyetlen költeményt tartalmazó nyomtatvány 7-dik lapján a szerző így irja magát alá: *Apsai Mihály Lőrincz, a' Sz. Istentan' negyedévi Halgatója.* (Záró dísz: bokrok alatt vizben úszó, két szemközt néző hattyú.) — *Petrik. II., 735.*

29. ARNÓTH DEMETER. Hála versezetek Hertelendy Ignác torontáli főispán tiszteletére. Szeged, *1840.*

Tud. Tár., Liter. 1840., 517 l. — *Szinnyei: M. irók. I., 253.*

30. RÁTZ PÉTER. Vallási párhuzamok, unio és még valami. Nagyvárad, *1842.* 8° 74 l. Nyom. Tichy A.

Petrik III., 168. szerint 1843. évben jelent meg. — *Szinnyei: M. irók. XI., 327.*

31. Örömérzetek . . . Erdélyi Vazul nagyváradi püspök beiktatására. (Költemény, papnövendék korában irta.)

Nagyvárad, *1843.* Tichy Alajos nyomt. 4 r. 2. lev.

Petrik. I., 97. — *Szinnyei. I., 215.*

32. BALUGYÁNSZKY ANDRÁS. Egyházi történetirat. Ké-

szitette — az unghvári püspöki iskolában egyházi történetek, és jogok tanitója. Eperjesen, *1846*. Redlitz Mihály cs. kir. szabad könyvnyomó Intézetében 8. r., Cl. + 621. l. + 3 sztl. lev.

Ugyanez megjelent latinúl és oroszúl is, az utóbbi 3 kiadásban. — *Petrik. I., 173. — Szinnyei. I., 499.*

33. TANITÁS-MÓDSZER a Mária Pócsi Mesterképző Intézetbeliek használatára. *1847*.

Kézirat, 8-ad ív nagyságú, 93. levél. (*Tulajdonomban.*)

34. CSOPEY ANTAL ungvári theologiai tanár, kanonok, szül. 1816. A magyar óhitűek számára, görög eredetiből *lefordította a szertartásokat.*

Ezek a fordítások nyilvános használatban vannak Szatmár-, Szabolcs- és Hajdú vármegyékben, úgy, hogy ma már anyanyelvükön ájtatoskodnak a magyar ó-hitűek. Ezen ügy első rugóit Csopey Antal hozta mozgásba, mi a magyar ó-hitü egyház kebelében már is teljes elismerésben részesül. Tőle van a papnövendékek számára irott felsőbb nevelés kézikönyve és a szertartások magyarázata.

Szóról-szóra így irja ezt *1864*-ben a Vasárnapi Ujság 44-dik száma, ahol szerző arcképe is megjelent. — *Szinnyei: M. irók. II., 422. — Vasárnapi Ujság. 1864., 44. és 1877., 37. sz.*

35. KÖNYÖRGÉSEK. Oláh-magyar nyelvű halotti. —

A szabolcs-ugocsa-szatmármegyei, ma már elmagyarosodott oláhok között a máriapócsi baziliták használták az 50-es években. — Kézirat, *1852*. 8-ad ív nagyságú, 44 levél; benne 36 lev. latin betűs, 8 pedig cirillbetűs a szöveg. *(Tulajdonomban.)*

36. DOROGI NÉVTELEN. Aranyszáju sz. János liturgiája. Gombos István hajdúdorogi egyházi gondnok régi, ismeretlen fordítótól eredő, kéziratából másolta Papp Antal, a munkácsi püspök atyja, 1854-ben.

Kézirat, kis 8-ad rét. Cl + 2 sztl. l. + 63 l.

A kéziratot a végén hozzákötött hivatalos levélből kitűnően Papp Antal

fábiánházi esperes lelkész — maga a másoló — 1901-ben küldte Melles Emil főesperesnek. *(A budapesti gkath. egyház tulajdonában.)*

37. POPOVITS JÁNOS. Ortodox hitvallók imakönyve. Nagyvárad, *1861.*

Karczagon görögkeleti román lelkész volt — a régi alapitású macedo-görög egyház itt is román kézbe ment át — és 1896-ban halt meg. Mai (1911.) utódja is román ember: Popeszku Miklós. Munkáját a görög nyelvű Συνοψις-ból fordította magyarra, s az összes alkalmi imákat és könyörgéseket tartalmazza. — *Zászló J. jegyzetei után Szinnyei: M. irók. XI., 17.* — *Emlékkönyv a gkath. magyarok római zarándokl. 78 l.*

38. POPOVICS JÁNOS karcagi görög-keleti lelkész, az „Orthodox hitvallók imakönyve" (Nagyvárad, 1861) szerzője Aranyszájú sz. János liturgiáját is lefordította és nyomtatásban kiadta az 1860-as években. Hol?

Véghseő Miklós lelkész bemondása.

39. ROSKOVICS IGNÁC. Ó hitü imádságos és énekes könyv, az egy szent közönséges apostoli anyaszentegyház napkeleti vagyis görög rendje szerént görög-katholikus keresztények lelki épületére. Forditá és kiadta R. I. hajdú-böszörményi görög-kath. lelkész.

(Emblema: balra néző ülő nő kehelylyel, kereszttel és horgonynyal.) 4°, 2 lev. sztl. + 111 l. Tükre 23·5, illetőleg 22·5 × 14·5.) — *Kárpát. 1875., 23, 31—33.* — *Magyar Kárpát. 1875., 12—14.*

40. KEREKES hajdúdorogi lelkész a liturgiát magyarra fordította.

Emlékezetessé tette magát azzal is, hogy a dorogiak negyedéves theológus korában már papjuknak választották meg a 60-as években.

Kerekes Demeter 1847-ben a szkematizmus szerint Megyes-Aranyos (Szatmár vm.), 1845-ben pedig Nagysikárló papja volt. Mindkét hely akkor azonban román nyelvű vala: azonos-e hát fordítónkkal? — *Véghseő Miklós lelkész bemondása.*

41. LUKÁTS JÓZSEF. *Lelki gyógyszer.* Énekes Ima Könyv, mellyben foglaltatnak a Katholika Anyaszentegyháznak Napkeleti vagyis Görög Rendje szerént a Vízkereszt után való Vasárnapokat követő, Farizeus és Publikánus Vasárnaptól fogva a Pünköst után első Minden Szentek Vasárnapjáig, nyilvános Isteni Szolgálatnál éneklendő és imaképen elmondandó Részek. Görög-Katholikus Keresztények lelki épületére. Ó-szláv orosz nyelvből fordította *1862*-dik Évben — Abaúj-Szántói gör. szert. katholikus lelkész.

Kézirat, birtokomban, nyolcadív nagyságban; 4 szt. lev. + 292 l. + 7 a tartalommutatót magában foglaló sztlan levél. Magának a fordítónak kezeírása. Ezt 1865-ben megküldötte volt Dorogra Roskovics Ignácnak, aki utóbb kanonokká lett.

42. LUKÁTS JÓZSEF. *Lelki üdv.* Ájtatos könyv a Görög-Katholikus Keresztények lelki épületére: mellyben foglaltatik az Egy. Szent, Közönséges, Apostoli Anyaszentegyház Napkeleti, vagyis Görög Rendje szerénti nyilvános Isteni Szolgálatnak magyar fordítása. Fordította ó-szláv orosz nyelvből *1863*-dik évben — Abaúj-Szántói gör. szert. kath. Lelkész.

Kézirat, birtokomban, nyolcadív nagyságban; magának a fordítónak kezeirása. 2 sztl. lev. + 284 l. +3 sztl. lev. + Hó-tár, vagyis Ménolog 21 sztl. levélen, amelynek néhány utolsó, július 25-től kezdődő és augusztus 31-gyel, mint az egyházi esztendő végével, végződő levele elveszett.

43. LUKÁTS JÓZSEF. *Éden-kert.* Ima-Énekes Könyv, mellyben foglaltatik a Hó-tár szerént napi Szenteknek — a Katholika Anyaszentegyház Napkeleti, vagyis Görög rendjén — éven át végzendő nyilvános Isteni szolgálatnak Magyar fordítása. Görög-Katholikusok lelki épületére.

I-ső kötet a Hótár szerinti szentesített Ünnepek, és azok közzül a nagyobb Ünnepek Elő Ünnepjei. Fordította ó-szláv orosz

nyelvből Abaúj-Szántón *1864.* évben — Abaúj-Szántói gör. szert. Katholikus Lelkész.

Kézirat, birtokomban, nyolcadív-nagyságban, magának a fordítónak kezeírása. 3 sztl. lev. + 853 l. + 25 sztl. lev. tartalommutató + 1 sztl. üres levél. — Ez a legteljesebb szertartási fordítás, mert míg a dorogiak fordításai legnagyobbrészt csak magára a liturgiára terjednek, az eperjesi egyházmegyében keletkezett ez a fordítás az *összes* szükséges riualékat foglalja magában.

44. POPOVICS BAZIL néhai munkácsi püspök szent Péter és Pál apostolokról nevezett tapolcai apát, a bölcsészet tudora, ő cs. s apostoli kir. Felségének val. belső t. tanácsosa ő nagyméltóságának lelki üdveért *1864*-dik évi december hó 1-jén az unghvári püspöki székes templomban bemutatott engesztelő szent miseáldozat alkalmával elmondott: *egyházi beszéd.* Kiadja: Danilovics János munkácsi megyekormányi fogalmazó.

Ungvártt (év n.) Nyomatott Jaeger Károly betüivel.

Kis 4 r., Cl. + 27 l. Petrik nem ismeri.

45. IMÁDSÁGOS KÖNYVETSKE, a magyar oroszok lelki hasznokra.

Nagyvárad. Kapható Pauker Dánielnél.

12°, 69 l. + 2 sztl. lev. Az utolsó levél *a)* oldalán alul: Pest, *1856.* Nyomatott Kertész J-néi. Az utolsó levél *b)* lapja üres. A kassai 1825. évi kiadással megegyező ujranyomás, de némi helyesirási változtatásokkal. Tükre 11·5, illetőleg 12·5 × 7.

46. DANILOVICS JÁNOS. Az ámítók.

Egy felvonásos szindarab, amelyet a szerző a 60-as évek végén az ungvári papnövendékek részére irt. Kéziratban maradt. Szerző saját följegyzése az 1887. évben megjelent *Védiratom* című füzete 14. l.

47. DANILOVICS JÁNOS. Beszédek, melyeket a püspöki consistorium előtt az egyházi autonómia ügyében mondott. Budapest, *1870.*

Szinnyei: M. irók. — Schematismus. Munkács, 1889. — Horváth Ign.: Könyvészet. 88.

48. NEHREBECZKY SÁNDOR. Beszédek, melyeket — országgyülési képviselő s miniszteri tanácsos a m. k. belügyminiszteriumban mint a munkács-egyházmegyebeli s.-a.-ujhelyi választókerület képviselője a magyarországi kath. egyház önkormányzatát szervező congressusnak 1871-ik évi martius havában tartott üléseiben mondott. — Pest, *1871*. Nyomatott az „Athenaeum" nyomdájában. 8 r. 16. l.

49. THOMA (Jenő?) Krétai András kánonját fordította magyarra a kisbereznai monostorban való hosszasabb tartózkodása alkalmával. Személyének megállapitására irányadó, hogy fia főszolgabiró volt Huszton. — Thoma János piricsei (Szabolcs vm.) lelkész volt 1878-ban. Szül. 1820, pappá szentelték 1843. *Véghseő Miklós lelkész bemondása.*

50. VASKOVICS SÁNDOR tassi (Szabolcs vm.) lelkész szentségek kiszolgáltatásának módjából, vagyis az Euchologionból fordított egyes részeket az 1860-as ávekben.

Nyomtatásban nem jelent meg ugyan, de Dorogon és innen vett másolatokban más helyeken is használták kéziratban mindaddig, amig Debrecenben 1883-ban meg nem jelent a Danilovics-féle Euchologion nyomtatásban is, amely maiglan is használatban van. — *Véghseő Miklós lelkész bemondása. — Kelet. 1896. — Gk. Szemle. 1902.*

51. CSERNATONY GYULA. Igazságos értesítés a második máriapócsi Bold. Szüz képének könyezéséről. Mely jelenben is köztiszteletnek van a máriapócsi (Szab. vm.) gör. kath. templomban kitéve, és mely 1715-ik évi aug. hó 1., 2. és 5. napjain sürü könyeket hullatott. Latinból forditotta — pócspetri plébános. Kiadja *Dankánics* Jeremiás szt. Bazil-rendi áldozár.

Nyiregyházán, *1880*, nyomatott Piringer J. és Jóba E. nyomdájában. Kis 8 r. 32. l. *Petrik nem ösmeri.*

52. ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS ATYA SZENT ÉS ISTENI LITURGIÁJA, vagyis az ujszövetség vérontás nélküli szent áldozat bemutatásának rendje kiegészitve több oltári imával és egyházi énekkel a magyarajkú görög szertartású katholikusok lelki épülésére. A munkácsi és eperjesi egyházmegyei szentszékek kebeléből kiküldött kilences tagu bizottság fordítása Hajdú-Dorogon 1879. — Debrecen, nyomatott a város könyvnyomdájában. 1882. Áp. 4. r. cl. + 90 + 2.

53. Görög katholikus EGYHÁZI SZERKÖNYV (Euchologion). Magyarra fordittatott Hajdú-Dorogon 1879. Debrecen, nyomatott a város könyvnyomdájában 1883. 4. r. 168 + 3 sztl. l. (Fordította Jámbor Antal és Danilovics János vezetése alatt a kilenctagú egyházmegyei bizottság.)

54. IMÁDSÁGOK — Görög katholikus — szent misei és husvéti énekek. A hajdú-dorogi püspöki vikárius kiadása. 1884. Ára 12 kr.

Debrecen, *1884*, nyomatott a város könyvnyomdájában. 8. r. 23. l

55. DANILOVICS JÁNOS. Úrszág-e? Vagyis a Munkács egyházmegyei Roskovics-féle kis-káté különlegességeinek tárgyilagos megvitatása.

Debrecen, *1888*. Nyomatott a város könyvnyomdájában. 8. r., 16. l.

56. (MELLES EMIL.) Vasárnapi és ünnepi *apostolok és evangéliomok* a gör. szert. kath. egyházban. Az apostoli sz. szék által hitelesített szöveg szerint, iskolai és magán használatra. Eger, érsek-lyceumi könyvnyomda, 1882. (A Gebé Viktor kano-

nok előszavából kivehetően egybeállitója Melles Emil akkori püspöki h. titkár volt.) Cl. + 8. r. 124. l. (Második bővített kiad. lásd *Olvasmányok* cim alatt.)

57. SZENT NAGY BAZIL ATYA SZENT ÉS ISTENI LITURGIÁJA, továbbá az előszenteltek isteni liturgiája s egyéb egyházi szolgálatok papi imádságai. A görög szert. katholikusok lelki hasznára. *Hajdúdorogi kiadás.* 1890. Nyomatott Kutasi Imre könyvnyomdájában Debrecen, 1889. 130 + 2. sztl. l.

58. DANILOVICS JÁNOS. Görög szertartású általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal. A görög-katholikus hivek lelki hasznára. Forditotta — hajdú-dorogi püspöki vikárius.

Első kiadása Debrecen, 1892. Város könyvnyomd. 496 + 4 sztl. lap, a legutolsó pedig a 11. kiad. Budapest, 1908. Rózsa K. és neje kiadása, 8-ad rét, 2 sztl. lev., 556 l., 3 sztl. l.

59. MELLES EMIL. *A dicséret áldozata.* Görög szertartású katholikus, vagyis: óhitü imakönyv. Fordította és összeállitotta: — Második javitott és tetemesen bővített kiadás. Ungvár, 1890. Lévai Mór kiadása. (*Kelet* könyvnyomda.) 8. r. Cl. + 390 + 5 sztl. l. Harmadik kiadás Budapest—Ungvár (é. n.) 518 + 7 sztl. l.

60. Dr. MIKITA SÁNDOR. Görög szertartású kath. liturgika, azaz: szertartás értelmezés. Ungvár, 8° 260. l.

61. SZABADOS MIHÁLY. Párásztász, nagy és kis temetés rendje. Összeállította: — gör. kath. lelkész. Ungvár, Jäger Bertalan görög katholikus könyvkiadó hivatala. 8° 61. 1. (év n.)

62. FARKAS LAJOS. Egy nemzeti küzdelem története. Irta — Hajdúkerület (volt) főhadnagya, a gör. kath. magyarok nagygyülésének (világi) elnöke. Sajtó alá rendezte és tájékoztatóval ellátta György Endre.

Budapest, *1896.* Kilián Frigyes egyetemi könyvtáros bizománya. Athenaeum r.-t. nyomása. 8. r. 30 + 121. l.

63. PETRUS JENŐ. A magyarság önvédelme a keleti ritusú egyház idegen nyelveinek beolvasztó hatása ellen. Debrecen, *1897.* *Életrajzzal: Szinnyei M. irók.*

64. EMLÉKKÖNYV a görög szert. katholikus magyarok római zarándoklatáról. Kiadja a görög szert. katholikus magyarok országos bizottsága Budapesten, *1901.* évben.

Nagy 4-ed rét, V + 3 szt. l. + 206 l. + 2 szt. l., 19 önálló fényképtáblával és két térképmelléklettel. Hungaria könyvsajtó nyomása. (A történeti részt irta dr. Hodinka Antal, a többit: Szabó Jenő, Melles Emil és még többen.

Ugyanez megjelent rendes 8-ad rét alakban is, ezenkivül német és latin nyelven is.

65. MEDVIGY MIHÁLY. Temetési és gyászénekek a görög katholikus egyház szertartása szerint. Hangjegyekre szedte: — Nagyvárad, 1902. 8. r. 22. l.

66. (MELLES EMIL.) Olvasmányok, apostolok és evangeliomok, melyeket a gör. szert. kath. egyház vasárnapokon és ünnepeken délután, reggel és a szent liturgián olvas. Az apostoli szentszék által hitelesített szöveg szerint. Ungvár, Lévai Mór kiadása (1902.) CI. + 2. sztl. + 374 + 8. sztl. l.

67. MELLES EMIL. Jertek, imádjuk Krisztust! Görög szertartású katholikus, vagyis ó-hitű ima- és énekeskönyv. Fordította és összeállította: — A munkácsi egyházmegyei hatóság jóváhagyásával.

II. kiadás Ungvárott, Lévai Mór könyvkiadóhivatala 1903. 8° 322 + 1.

68. BOKSAY JÁNOS és MALINICS JÓZSEF. A munkácsi görög katholikus püspöki egyházmegyében használt és megállapí-

tott *egyházi közénekek*. A munkácsegyházmegyei püspöki főhatóság jóváhagyásával a magyarajkú hivek használatára hangjegyekre alkalmazta és összeállította: — Szerzők sajátja. Ungvár. Nagy 4. r., 120 l. (1904.)

69. MELLES EMIL. *Anthologion szeptember és október hónapokra*. A hitterjesztés szent kongregációjának nyomdája által 1888. Rómában kiadott görög szövegü ménaeából fordította: — Magyar nyelven első izben kiadta: a budapesti görög szert. katholikus egyháztanács. Szatmár-Németi, nyomatott a „Pázmány-sajtó" könyvnyomdájában. 1905. Nagy 8. r., 4 sztl. + 284 + 6 sztl. l.

70. BIHUN PÁL. A görög szertartású katholikus anyaszentegyház szent liturgiájának értelmezése. Orosz eredeti után szabadon irta: — Ungvár, 1906. 8° 109. l.

71. JANETSCHEK ISTVÁN. *A görög katholikus szent liturgia* (szent mise) *népénekei*. A házasságkötési és temetési énekekkel együtt a budapesti görög katholikus egyházközség megbizásából az eredeti ősi dallamok alapján *férfi négyes karra* szerzé — templomi karnagy. A budapesti görög katholikus egyházközség megbizásából kiadja Méry Béla zeneműkereskedése, Budapest, VI., Andrássy-út 12. sz. Minden jog fentartva. A kiadó tulajdona. Vezérkönyv ára kor. 3.60 netto. Ciml. + 143 l. Pesti könyvnyomda r.-t. (1908.)

72. GÖRÖG KATHOLIKUS SZENT MISE-ÉNEKEK. (Hangjegyekkel, 8. r., 8. l. cimlaptalan kőnyomat.)

73. BOKSAY JÁNOS. Aranyszájú Szent János szent és isteni Liturgiája. Teljes szentmise partitura. Vegyes karra szerzé: — gör. kath. áldozópap. Rózsavölgyi és társa, Budapest (1911.) Harántalakú kiadás, 38 l. Ára 3 K netto.

74. SZEMÁN ISTVÁN. Lelki vigasz. Imakönyv a gör. kath. női közönség számára. Összeállitotta —. Ungvár, 1906. (Unio) 8. r. 372 l.

75. SZEMÁN ISTVÁN és ERNŐI JÁNOS. Lelki kenyér. Imakönyv görög kath. hívek használatára. Összeállitották — Ungvár, Székely és Illés kiadv. 1908. 8. r. 389 l.

76. DEMKÓ KÁLMÁN. Asszimiláció, reasszimiláció és a magyar kulturpolitika. Bpest, 1897. Lampel R. 8. r. 27. l.

77. BÁNYAY JENŐ. A római katholikus, görög katholikus és görög keleti vallások közötti viszony. M.-Sziget, 1899. 8. r. 48. l.

78. REINER ZSIGMOND. A keleti vallású magyar nemzeti egyház szervezése. Bpest, 1907. Franklin-t. 8. r. 65. l.

79. MELLES EMIL. Görög szert. kath. magyarok a nagyváradi román egyházmegyében. (Különlenyomat a *Hittudományi Folyóirat* 1902. évf.-ból.) Bpest, 1902. 8. r. 13. l.

80. HYEROTHEUS PRESBYTER. Pidálion, vagyis a legfőbb és a legnevezetesebb pápai, királyi és püspöki rendeletek és határozatok, melyek a görög kath. egyházra vonatkoznak. (Különnyomat a *Görög Kath. Szemle* 1902. évf.-ból.) Ungvár, 1902. 8. r. 21. l.

81. TÓTH GYÖRGY. A görög keleti magyarok. (Különnyomat a *Keresztény Magvető*-ből.) Kolozsvár, 1907. 8. r. 14. l.

82. A MI VILÁGUNK. Gör. szert. kath. almanach az 1903. évre. Szerk. Prodán János. Ungvár, 1902. 8. r. 58. l.

83. (SZEMÁN ISTVÁN.) Imakönyv a gör. kath. ifjúság számára. (Ungvár) 1905. Unio kny. r.-t. kis 8. r. cl. + 236. l.

84. SZABÓ JENŐ. A magyarországi görög katholikusok nyelvi statisztikája és az ó-hitü magyarság veszedelme. Bpest, év, n. Radó Izor nyomd. (Kéziratképen.) Kis folio, 30 + 9 sztl. l.

85. KAMINSZKY GÉZA. Emlékalbum az ungvári kir. gör. kath. éneklész-tanítóképezde százéves fennállásának jubileumára, 1893—94-ik tanévben. Ungvár, 1894. *Jäger B.* kny. 8. r. 160 + 2. sztl. l.

86. POPOVICS JENŐ. Adatok a g. katholikusok ünnepeinek a római katholikusok ünnepeiveli egyesítése iránt a munkácsi gk. püspöki megyében ujabb időben felvetett kérdéshez. Bpest, 1874. Noséda Gyula kny. 8. r. 38. l.

87. MELLES EMIL. Naptáregyesítés. Tanulmány arról, hogyan lehetne és kellene a görög szert. kath. egyház által használt időszámitási rendszert helyesbíteni. Ungvár, 1898. Jäger B. kny. 8. r. 4 + 38. l.

88. HANULYA JÓZSEF. Emlékkönyv a bártfai gk. egyház megalapításának s temploma felszentelésének alkalmából. Bártfa, Felsősárosi kny. 1903. 4. r. 63. l.

89. ARTIM MIHÁLY. A Halotti Beszéd és Könyörgés rituális szempontból. Kézirat gyanánt. Kis 4. r. Bártfa, 1903. IV + 67. l.

90. HODINKA ANTAL. A munkácsi görög katholikus püspökség története. A M. Tud. Akadémia 1908. évi Ipolyi-díjával jutalmazott munka. Budapest, 1910. Kiadja a M. Tud. Akadémia. 8. r. VIII + 856. l.

A különböző naptárakból, amelyekben sok történelmi, néprajzi és vallás-egyházi vonatkozású dolgozat található, legyenek egyelőre a következők említve:

91. A SZENT KERESZT NAPTÁRA. Szerk. *Melles Emil*, 1893-tól. Ungvár, Jäger Bertalan sajtója.

92. GÖRÖG KATHOLIKUS NAPTÁR. Szerk. *Melles Gyula*, 1902-től. Ungvár, Unio r.-t.

93. A MÁRIA-PÓCSI CSODATEVŐ BOLD. SZ. MÁRIA NAPTÁRA. Szerk. *Melles Emil*, 1902—1905. Szatmár, Pázmány-sajtó.

94. SZENT GYULA NAPTÁR magyarajkú gör. katholikusok számára. Szerk. *Drohobeczky Gyula*. Ungvár, *Kelet* kny. 1892. I. évf.

95. KERESZTES NAPTÁR (Gyula naptár). Alapítá Drohobeczky Gyula kőrösi püspök. Szerk. *Melles Emil és Fesztóry József*. Ungvár, Jäger Bertalan kny. 1893 II. évf.

A magyarajkú görög katholikusok érdekeit a következő lapok képviselték:

96. MAGYAR KÁRPÁT. Hetilap. Melléklet az orosz Kárpáthoz. Szerk. Homicskó Miklós. Ungvár, 1875. április 12-től 1877. január 26-ig. I—III. évfolyam.

97. UNGVÁRI KÖZLÖNY. Szerk. *Joanovics János* 1879—*1894. (heti).*

98. FELVIDÉKI SION. Szerk. *Mikita Sándor*. Ungvár, 1889—1891. (kétheti) kiválóan gazdag egyháztört. és irodalmi cikkekben.

99. KELET. Szerk. *Drohobeczky Gy., Joanovics J., Neviczky K.* Ungvár 1888—1901. végéig 14 évf. ért meg, igen gazdag tartalommal (heti).

100. KÁRPÁTI LAPOK. Ungvár, szerk. *Romanecz Aladár* 1895. május 12—1903. végéig 9 évf. (heti)

101. GÖRÖGKATHOLIKUS HIRLAP. Budapest, szerk. *Demkó Kálmán* 1903. dec. 25—1907. január. (heti)

102. MAGYAR VILÁG. Bpest, szerk. *Demjanovics E.* és *Csudáky B.* 1906. márc. 18—1907. márc. 31. (heti)

103. GÖRÖGKATHOLIKUS SZEMLE. Ungvár, szerk. *Kaminszky G.* 1900-tól maig.

A magyar liturgia történetéhez.

A magyar liturgia után való törekvés első jelensége *1847*-ből való és Zemplén vármegyéhez fűződik. A megyegyűlésen t. i. javaslatot nyújtottak be a magyar *liturgikus nyelv behozatala* érdekében. A megye úgy határozott, hogy a javaslatot az országgyűlési bizottsághoz teszi át. (*Megyegyűlési jegyzőkönyv*, 1847-ből. V. ö. *Gör. Kath. Szemle*, 1911. évf., 7. sz., 5. lap.)

Igy a kezdeményezés Zemplént illeti, illetőleg az eperjesi egyházmegye gör. kath. papságát, amely Lukáts József müveivel a liturgikus könyvek lehetőleg *teljes* fordításában is első volt. (Lásd a *Bibliographia* rovatában a 41—43. sz. alatt.)

A görög liturgia legrégibb magyar fordítása.

I.

Mielőtt bemutatnók a görög liturgia eleddig legrégibbnek ösmert fordítását, szükségesnek tartjuk, hogy magáról a liturgiáról, keletkezéséről is néhány szót szóljunk.

A keresztény egyház legelső berendezkedése görög földön történt. Görögül iródtak meg szent könyvei, a biblia és szerkönyvek; görög földön tartották meg az egyház szervezését illető zsinatokat. A keresztény egyház azonban a méreteiben hatalmas, eredményeiben meszsze szétágazó régi görög kulturán épült föl, amelynek háta mögött Homeros mesés világától kezdődően mintegy ezer esztendős fejlődés változatai maradtak el.

Nagyon természetes tehát, hogy az új keresztény egyház az ezer esztendős régi kultúrának csak hagyományosa és tovább fejlesztője. Belőle tehát igen sok elemet átvett úgy, hogy a pogány és keresztény művelődési elemek egyszerűen egymás mellé kerültek.

A keresztény világ görög papsága nagyon jól tudta, hogy még saját görög nemzetének nagy tömege is a hivatalos keresztény egyház törvényei mellett századok óta begyökeresedett régi pogány mithológiáját továbbra is megtartotta. Hát még az a sok barbár nép északon, amelyek közé el akarja vala vinni az új hitet!

Az egyház nagyon bölcsen intézkedett ezek miatt akkor, amikor éppen a propaganda sikerét biztosítandó, az új hit terjesztésével a régi pogány és zsidó hitnek a tömegektől megszokott formáihoz egyszerűen hozzásímult.

Ennek az alkalmazkodásnak nagyon sok példája van.

Ilyen például mindjárt az: miért rendelte az egyház karácsonynak a megünneplését éppen december 25-dikére? Miért nem márciusra, vagy augusztusra?

A felelet csak a következő lehet.

A kereszténység előtti vallások főeleme a *napkultusz.* A melegnek, mozgásnak, az életnek legfőbb eredője, a nap, a világ minden népénél istenné lett. Akármilyen primitivus műveltségű is volt az a napimádó nép, anynyi csillagászati ösmeretre mindegyik mégis szert tett, hogy észrevegye, miszerint a nappalok ősztől kezdve egyre rövidülnek, a legrövidebbek éppen december 25. körül vannak, ezután az időpont után pedig ismét nőni kezdenek. Az erejét folyton vesztő napistennek a primitivus nép tapasztalatában december 25-dike körül észlelt fordúlóját ünnepnek fogadták el, amelyen a nap újjászületését ünnepelték.

Jött ezer esztendők mulva a keresztény egyház és azt mondta: Jól van! Ünnepeljetek ezen a napon továbbra is, mert ezt már megszoktátok; csakhogy ezentúl nem a nap születését kell ünnepelnetek, hanem a Jézus Krisztusét!

A nap nyári fordulóját, június 24-dikét, amikor viszont a

nappalok a leghoszszabbak, hasonlóképpen meghagyta ünnepnek pl. a szlávoknál, csakhogy nem a pogány Kupalo-istennek, hanem János apostolnak szentelte. (Szent Iván.)

Ünnepeivel átvette az istentiszteleti tárgyakat. Indiától egészen az Atlanti óceánig mindenütt látjuk a régi pogánykori kőfaragványokon a napisten (Mithras) feje körül a nap kerek tányérját: ez a naptányér azután a keresztény mithológia alakjainak fejét ékesíti. Ma glóriának mondjuk.

Átvette a régi oltárt, a füstölőt, gyertyát, a papok imádkozó helyzetét, kéztartását stb.

Ávette és folytatta mithológiáját is. Mózes éppen olyan csodálatos körülmények között születik, mint Bráma és Visnu, mint Romulus és Remus. Romulus éppen olyan csodálatosan égbe ragadtatik, mint Illés próféta és a későbbi keresztény századok sok apokrifus legendaalakja hasonló csodákat produkál.

Ilyen példa százával is van, de ezek elősorolásának nem itt a helye.

Ezek után nagyon természetes az az állításunk, — ha egyeseknek talán meglepő lesz is — hogy a keresztény görög liturgia is a pogány görög liturgiából fejlődött és hogy a keresztény görög templom épülete a régi görög isteni tiszteletek helyiségének a folytatása.

Ez a két dolog szorosan egybe tartozik és úgy formulázható, hogy a *keresztény görög templom és liturgia a régi görög szinházzal van összefüggésben.*

A pogány görög szinház és dráma ugyanis a Dionysios-kultuszból fejlődött ki, vagyis isteni tiszteletből vált azzá. Tehát a fejlődésnek ugyanazt az útját tette meg, mint később a latin keresztény egyház Nyugaton.

8*

Ismeretes ugyanis, hogy Nyugateurópában a középkor latin egyháza magában a templom épületében mutatta be színjátékszerűen Jézus életének főbb mozzanatait. (*Ludi* vagy *Misteria;* ez utóbbi a ministerium = templomi cselekvény szóból ered.) Ez a játék teljesen komoly, ünnepélyes dolog volt, az istentiszteletnek kiegészítő része, noha tánc is volt benne. Játszók maguk a papok voltak. Amikor azután a fejlődés folyamán formában és tartalomban kibővült, a templomból kikerült a templom udvarára, még későbben pedig az utcára, a piacra. Ezekből a játékokból fejlődött ki idővel az európai u. n. polgári dráma, a mai szinház.

Nyugoton tehát a dráma a liturgiából alakúlt ki.

A görög egyház területén, csakhogy még hamarább, ez szintén így történt: a Dionysios vallási kultuszból fejlődik a régi Aischylos-Euripides-féle dráma s aztán ez és ennek kerete (a szinház) volt az, amelyekből a keresztény görög liturgia és templom fejlődött ki.

A pogány görög drámát nem szabad a ma szemével néznünk. Mi a szinházba ma pusztán mulatság kedvéért járunk, de a régi görögök istentiszteleti célból jöttek ott össze. Ami ma a keresztény templom hivatása, hogy t. i. áhitatos *hangulatba* hozza a lelket, azt a régi görögöknél a szinház végezte. Nekik ez valóságos szent gyülekező helyük volt, kivált kezdetben, és éppen olyan ünnepélyes hangulatba hozta a hallgatókat a Dionysios kultuszból fejlődött drámai játék, mint amilyen hangulatban volt a középkor latin templomainak hallgatósága a Nyugoton.

A görögök nem mulatságra, hanem imádkozni jártak a szinházba. Hiszen minden drámában ott érezték az Istent; a *végzet* tragédiája ott hozta őket hangulatba.

Ehhez képest úgy maga a pogány liturgia (dráma), mint a szinház is hoszszú időkön át teljesítette a mai keresztény templomok hivatását. Nagyon természetes, hogy az új keresztény görög kultura nem dobta el ezeresztendős kulturhagyományait, hanem mint anynyi egyéb külsőségben, úgy a liturgiában is, a templom formájában is alkalmazkodott a régi megszokott formákhoz.

Amióta az archaeologiai kutatások olyan mélyreható irányt vettek, mind közelebb és közelebb járunk ahhoz, hogy letűnt ezredévek kulturáját szemünk elé tudjuk varázsolni. Starck, Puchstein és különösen *Dörpfeld* kutatásai alapján a régi görög istenitiszteletek tárgyi részei is jól ismeretesek.

Igy tudjuk, hogy az áprilisi Dionysiák komoly ünnepében a görögök ünnepélyes *körmenetben* hordozták körül a városban Dionysiosnak fából faragott szobrát. Az ünnepek *három* utolsó napján *három*, tartalmilag egybefüggő játékdarabot adtak elő (trilogia).

A keresztény görög liturgia is ilyen trilogiából áll: *reggeli* tisztelet (utrenye), *mise* és *esteli* tisztelet (vecsernye), amelyeket a görög egyház kezdetben egy végben végzett.

A Dionysos istentisztelet helyiségének hármas tagozata volt: előcsarnok, a karok tánchelye és nézőtér.

Ez a felosztás teljesen öszszevág a keresztény görög templom hármas tagozásával: jelölték *előcsarnoka* (ma aszszonyok csarnoka), *hajó* a hívekkel és a karokkal (krilosz, sztrána), végül a *szentély*.

A régi görög szinház középső pontja az oltár, amelyet a karok körüllejtenek; mellette egy faállvány, az áldozati bárány levágására.

A keresztény görög templom szentélyében ma is ott van

az oltár mellett az *áldozati asztal* (zsertovnik), amelyen a pap liturgia előtt a symbolikus dráma számára fölvagdalja a symbolikus áldozati bárány oltári kenyerét.

Aischylos ideje óta ez az állvány megbővült egy játszósátorral, az u. n. szkéné-vel. Ez *háttér* gyanánt szolgált a játszó személyeknek és *három, a belső részbe vezető ajtaja* volt. A középső, legszélesebb ajtónak neve a görög szinházban *királyi ajtó,* a két szélsőé pedig Vitruvius szerint *vendégajtó.* A középső ajtón a fejedelem és a hősök jártak ki-be, a szélső ajtók pedig mellékhelyiségekbe vezettek. A tragédiákban a szkéné rendesen palotát vagy *templomot* ábrázolt. Jobbra és balra tőle két szárnyépítmény volt, a *paraszkéné.* A királyi ajtó előtt való lépcsős nyúlványnak neve pedig *proszkénion* volt.

A keresztény görög templomban az egész világon ma is ugyanez a beosztás: a szentélyt a hívőktől képfal = ikonosztázion választja el (szkéné), amelynek három ajtaja van. Ezek közül a középsőt maiglan is *királyi ajtónak* hivják s rajta csak a görög császárnak és az áldozó papnak volt szabad ki-bejárnia.

Az oldalajtókon történik ma is a nem papi személyek közlekedése s a görögkeletiek az Úr vendégségére jövet maig is itt végzik a gyónást.

A régi szkéné (mai ikonosztázion) csakis a mai görög szertartású keresztény templomokban maradt meg; a középkor nyugoti szinházaiban még meg volt, azután végképpen elkopott. A szkénétől (ikonosztáz) jobbra és balra maiglan is meg van a szinészek helye, a paraszkéné, csakhogy most a templomi karok számára való és krilosz (bolgár- oláhul sztrána = oldal) a neve. Hasonlóképpen megmaradt még a régi lépcsős proszkénion is,

csakhogy a keresztény görög templomban *ambon* a neve és ugyancsak a királyi ajtó előtt van a helye.*)

A tárgybeli egyezések tehát megállapíthatók. Söt kiterjed ez az egyezés, mint érintettük, a görög templom építésének hármas tagozására is.

Ugyanilyen egyezés van a régi görög drámai liturgia és a keresztény liturgia szerkezetében is.

Csakhogy persze a keresztény görög liturgia is bizonyos fejlődésen ment keresztül, amig ma ismert alakját elérte. Emiatt az első keresztény századok liturgiáját nem lehet teljesen azonosítani a maival, és eleinte az bizonyára még több hasonlóságot mutathatott föl a régi pogány liturgiához viszonyítva, mint ma. A fejlődési folyamat ugyanis itt is ugyanaz, mint Nyugoteurópa latin egyházában: bizonyos idő mulva templom és szinház elválnak. Csakhogy a keresztény görög liturgián jobban meglátszik a régi görög kultura hatása.

Legrégibbnek ismert görög liturgiánk a Jakab-féle. De hogy nem csak a különféle szektáknak volt különféle liturgiája görög földön, hanem magának a hivatalos egyháznak is lehettek a Jakabénál régebbi liturgiái, az nagyon valószínű. Kezdetben ugyanis a keresztény vallás gyakorlása a napnak úgyszólván mind a 24 óráját lefoglalta: az istentisztelet folytonos, szakadatlan volt. Ez teljesen megfelelt a régi hagyomány drámai trilogiájának.

Ezen idővel rövidíteni kellett és pedig többször is. Jakab liturgiáját megrövidítette szt. Bazil, Bazilét pedig Aranyszájú szt. János.**) Ez azonban — a latinok praktikus felfogásával

*) *Dr. Christian Gaehde*, Das Theater. Leipzig 1908. 6—10. l.

**) Az ide vonatkozó irodalmat lásd *Bihun Pál:* A görög szert. kath. anyasz. liturgiájának értelmezése. Ungvár, 1906.

szemben — még mindig hosszú. Az istentiszteletek folytonosságán az *órák olvasásával* tettek változtatást.

A liturgia hoszszúságát azok a párbeszédek okozzák, amelyek pap és a karok (ma hívők) között váltakoznak s tisztára a régi görög dráma reminiscenciájaként alakúltak. Ezek ugyanis teljességgel olyan berendezésüek, mint az Euripidesi drámában a játszó hős és a karok páros beszélgetései, amelyek a drámai cselekvényt lebonyolítják. Aki elolvassa Kricsfalusi fordítását, az alakiság (berendezés) azonosságáról meggyőződhetik.

A lelki élet szabályozásának megszokott ősi keretei tehát fennmaradtak a keresztény görögségben továbbra is.

Az egyház az ábrázoló és előadó művészeteknek tömegre ható paedagógiai értékét mindig fölhasználta a lelkek nevelésére. A fejlődés folyamán a görögség a régi liturgikus gyakorlatból egyet-mást megtartott, ezt újakkal bővitette, de a megtartott régi keretek új szellemi tartalmat nyertek: Jézus halálának tragoediáját.

De éppen ezekből a kulturhagyományokból tűnik ki legjobban a keresztény görög liturgia alaptermészete: a pap és a karok között folytonosan váltakozó párbeszédek miatt *okvetlenül* olyan nyelven kell folynia a liturgiának *minden* görög szertartású keresztény népnél, amely nyelvet a liturgia e két tényezője kölcsönösen megért. Maga a görög leiturgia szó is azt teszi, hogy a *köznek*, a nyilvánosságnak való szolgálatot tenni.

Olyan természetü dolog ez, hogy a görög egyház területén mindenütt természetszerüleg alakúlt ki az a jogszokás, hogy a liturgiának a hívőktől értett nyelven *kell* végződnie. Nem kánonok és zsinati végzések mondották ezt ki, hanem a görög kultura hagyományainak kényszerüsége hozta létre.

Ezeknek a szempontoknak figyelembe vételével kell a görög liturgiának itt következő magyar fordításában lapozgatni.

II.

Az ó-hitű magyarságot liturgikus törekvéseinek elérésére irányúló munkájában nem kevéssé örvendeztetheti meg az, hogy ha az időkben egy-egy nyommal mindig hátrább és hátrább felé tud kutatásaiban haladni és e törekvések szokásjogi alapját egy-egy újabb bizonyítékkal tudja megerősíteni.

A görög katholikusok magyar nyelvű istentiszteletének gyakorlatát az ellenzők tábora igen fiatalnak állítja. Ennek kezdetét mindöszsze azokra az időkre vezeti viszsza, amikor a magyar nemzeti öntudat az ország magyarságát már egész terjedelmében áthatotta, vagyis a Széchényi-Kossuth idejére. A magyar liturgia buzgólkodói viszont azt állítják, hogy ez a gyakorlat sokkal régibb 60 évesnél és támogatóul a köztük élő hagyományra hivatkoznak, amely szerint az Alföld éjszaki részében lakó ó-hitű magyarság már a XVIII. században is élt némi magyar liturgiával.

Az ungvári püspöki levéltárnak egyik kézirata azonban, azt hiszszük, forduló pontot hívatott alkotni a vitás kérdésben. Kritsfalusi György ugyanis, az ungvári gymnasium magyar nyelv tanára, már 1795-ben, egész terjedelmében lefordította az Aranyszájú Sz. János szerinti közönséges liturgiát. Ezt a fordítást a püspöki levéltárból vett betűhív másolatban az alábbiakban adjuk közzé.

A magyar liturgia első, neve szerint ismert, fordítójának irodalmi működéséről nem sokat tudunk. Annál többet azonban eredményekben gazdag paedagógiai pályafutásáról.

Kritsfalusi Györgyről azt írja Kaminszky Géza,*) hogy Popovics Demeter utódjaként a kassai kerület népiskoláinak proinspectorául 1809. évi március 28-án 6424. sz. alatt kelt rendelettel, 45 éves korában nevezték ki és 22 éven át volt a tanítóképző oktatója; 1831. jul. 26-án pedig, 40 esztendei tanítás után, 67 éves korában nyugdíjazták.

Ezek szerint tehát 1764-ben született.

A magyar görög katholikusoknak ez a jeles tagja kiváló pedagógus és úgy látszik, középiskolára is képesített tanár volt. Tanítói pályáját Nagykárolyban kezdte meg, amelynek *nemzeti főiskolájához***) a nagyváradi tankerület főigazgatója, Verner Jakab, 1791. február ius 1-én nevezte ki őt. Innen két év mulva Ungvárra költözött, mert 1793. július 2-án kinevezték a gymnasiumhoz a *magyar nyelv* tanárává. Ebben az állásban 1809. tavaszáig működött, amikor is átvette az ungvári görög katholikus tanítóképző igazgatását. Kitünő szónok. Az ungvári gymnasiumban, mikor a magyar nyelv végre hivatalosan elismerésre talált, ő tartotta az első magyar szónoklatot. Beszédje kéziratban máig is meg van a püspöki levéltárban.

Első alkalmaztatásának helyéből talán helyesen következtetjük, hogy papi családból magyar vidéken, az Alföldön született, vagy legalább is ott nevelkedett föl. A szatmár-vármegyei magyar levegő erősen érzik az ungvári gymnasium tanárának erőteljes, régies magyar stilusán.

---

*) *Emlékalbum* az ungvári tképezde 100 éves fenállásának jubileumára. 1894., 19—21. l.

**) Egyesített elemi és tanítóképző iskola, az új tanítási rendszer mintaiskolája. A kántortanítójelöltek tanítója 1791-ben Molnár János volt.

Kritsfalusi egyénisége azonban egyébre is enged következtetést.

Úgy látszik, u. i., hogy nemcsak magyar volt akkoriban Nagykároly vidékének görög katholikus lakossága*), hanem e nép lelki szükségleteinek liturgikus törekvései is magyarok voltak és hogy ezek meg is nyilvánúltak.

Ime, a fiatal tanár, alig hogy Ungvárra kerül, irodalmi működésének *legelső zsengéje* gyanánt a liturgia magyar fordításával kedveskedik Bacsinszky püspöknek. Igen valószínű, hogy ezt a fordítást azért készítette Kritsfalusi, mert efféle kisérletekkel már ott lent az Alföldön találkozhatott, tehát a magyar liturgia bizonyos részeiben már tényleg gyakorlatban volt; és éppen azért mutatta be a püspöknek, hogy ez főpásztori hatalmával jóváhagyja, talán egységesítse is, a liturgiának az Alföld falvaiban divatozó, de szavaiban, szerkesztésében egymástól még a XIX. században is sokáig különböző szövegét. A liturgia szövegéről ugyanis bizonyosan tudjuk, hogy egysége nem volt. Ahány kéziratban utána nézünk, — pedig a gör. kath. magyarság 160 községében sok ilyen ma már használatban lévő irodalmi emlék van még manapság is — mindegyikben vannak szó és mondatbeli eltérések, noha alapjában véve a lényeg mindegyikben ugyanaz. Kritsfalusi tehát arra törekedhetett, hogy középpontilag, a püspöki székhelyről indúljon ki a magyar liturgia szövegének hivatalos megállapítása. Ehhez útmutatóként 1795-ben elkészítette az

*) Ugyanakkor vagy még előbb buzgólkodik a magyar nyelv és irodalom ápolásában egy másik jeles magyar gör. katholikus, hajdufi Görög Demeter, a „M. Kurir" megalapítója, a debreceni m. grammatika részese és Kerekessel a legelső magyar földabrosz készítője. Erre vall különben az Olsavszky két könyve is 1755-ből.

itt bemutatásra váró fordítást.*) Ennek szövege igen valószínűleg az ó-szláv alapján készült, mint ahogy minden ó-hitű régebbi szerkönyv is ó-szláv szövegből ültetődött át.

Kritsfalusi fordítása bizonyára hatással volt korának egyházi embereire. Hogy azonban ezt a hatást megmérhessük, ismernünk kellene valamennyi, kéziratban maradt, liturgia-fordítást, amelyek 1795 és 1879 között készültek. Ezeknek az összegyűjtése magyar vidékü egyházainkból és magánosoktól tehát nagyon kívánatos. Az eddig ösmert néhány darab ilyen egybevetések tételére nem alkalmas, mert még nincs elegendő számban kezünk között. Igen hálásak volnánk azért, ha vidéki egyházaink és magánosok a kezük alatt lévő, már amúgy sem használatos régi kéziratokat a budapesti gör. kath. egyház számára akár végképpen, akár csak használatra megküldeni volnának szívesek.

*) Alighanem alföldi hitsorsosaira gondolt akkor, amikor mindjárt itt következő ajánlásában azt irja Bacsinszky püspökhöz, hogy nemcsak Ungvárt laktában, hanem „máshelyüt is némelly jóakaróimtól ezen Munkának felvállalására minden módon ösztönöztettem." Arra pedig, hogy Bacsinszky maga is ilyen liturgiális forditó volt, nyiltan céloz Kritsfalusi, amikor azt irja, hogy az ilyen forditás „Excellentziád előtt nem ujság." Hogy pedig ez a liturgiaforditás valóban papok oltári használatára volt szánva és nem pusztán a hivők énekbeli szükségletére, ezt a liturgia *teljes* szövege bizonyitja legjobban: benne vannak azok a részek is t. i., amelyeket a pap csöndes imaként mond el, valamint a szolgálati utasitások, amelyek a hivőkre egyáltalán nem tartoznak.

A

GÖRÖG ANYA-SZENT-EGY-HÁZNAK

LITURGYIÁJA

VAGY-IS

ISTENI-TISZTELETE

ARANY-SZÁJU SZENT JÁNOS

SZERÉNT

MAGYARRA FORDITTATOTT

UNGVÁRT

1795-DIK ESZTENDŐBENN

NAGY MÉLTÓSÁGÚ

KEGYELMES

BACSINSZKY ANDRÁS

MUNKÁTSI PÜSPÖK

EŐ EXCELLENTZIÁJÁNAK

SZENT PÉTER APOSTOL'

TAPOLTZÁRÓL NEVEZTETETT

APÁT-URNAK,

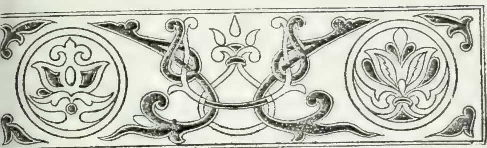
FELSÉGES FEJEDELMINK'

BELSŐ TITKOS TANÁCSOSOKNAK

MINT

KEGYES PÁRTFOGÓ

URAMNAK.

Nagy Méltóságu

Kegyelmes Uram!

Nem kételkedem én, hogy nagy számmal légyenek, a' kik Excellentiádnak e' mai napon szivekből örvendeznek, hogy Excellentziád e' napot szerentsésen ülheti; de engedje meg Excellentziád, hogy én-is szivemből mondhassam, hogy ezen örvendezök közzűl vagyok egygyik, a' kinek szerentséje vagyon, Nemzetinek olly Nagy Nemű Lelki Fő-Pásztorát tisztelni, a' ki a Vallás tellyes volta ki-tapogatására nézve sem a' költségnek, sem a' fáradságnak éppen tellyességgel semmit sem enged-meg. Ezen Excellentziád szivbéli buzgósága tehát leg-föbb és leg-elsö oka, hogy ezen: Görög Anya-szent-egyház Liturgyiája nevet viselö Isteni Tiszteletnek Magyarra lett forditásáhozz fogtam, más oka pedig az, hogy nem tsak a' miólta ezen Ungvár várossábann szerentsém vagyon lakni, hanem máshelyüt-is némelly jóakaróimtól ezen Munkának fel-vállalására minden módon ösztönöztettem.

Melly munkáhozz végre, ha bár félelemmel is, hozzá fogtam, és azt, ha szintén talán tán tétovázva-is, végre hajtottam, bizonyos lévén benne, hogy ha nem kedvére-is, leg-alább kedvetlenségére bizonyoson nem fog-lenni Excellentziádnak.

Ezen tsekély igyekezetemet tehát, mint munkáim első zsengéjét bátorkodom Excellentziádnak mai napon, midőn Nagy-nemű Neve Szent Pátronussának napját űli, mint Nemzetem Lelki Fő-Pásztorának mély, 's alázatos tiszteletem zálogául béajánlani, de nem más, hanem tsak azon okból egyedűl, hogy Kegyessége szerént ne a' dolgot, melly Excellentziád előtt nem ujság, hanem egyedűl az igyekezetet Méltóztassék Excellentziád kegyes grátziájába fogadni. Légyenek ezen szivet meg-ható könyörgések a' Felséges egy örök Isten előtt olly hathatósok, hogy Az engedje meg Excellentziádnak Nagy-nemű Nevenapját a' Haza, 's a' Király hasznára, úgy Nemzetünk boldogittatására több számos esztendők el-forgása alatt-is vidám, fris és kivánt egészségbenn, testi 's lelki boldogságbann el-érni, végre pedig kedves nyájával egygyüt a' minden nap vér nélkül fel-áldoztatni szokott Báránnyhozz el-jutni. A' kiis midőn ezeket tellyes tiszta szivből kivánom, vagyok

Excellentziádnak

alázatos szolgája:

Kritsfalusi György

Ungvári Gyimnáziombéli Magyar nyelv Tanitó.

Aranyszáju Szent János Liturgyiája.

Emlékeztetés. Itten röviditės kedviért el-hagyatnak azon készületek, mellyeket az Áldozó-Papnak tennie kell, minek-előtte ezen Isteni szolgálathozz fogna; mely itten el-hagyott készületeket minek-utánna meg-tett, igy kezdi a' Diákonus, vagy-is

KÁPLÁNY

Adj áldást, Uram!

AZ ÁLDOZÓPAP

Áldott az Atyának, Fiunak és Szent Léleknek országa, most, és mindenkoron, és mindörökön örökké,

A KAR, vagyis CHORUS

Ámen.

DIÁKONUS

Kérjük békességben az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

A' feljülről való békességért, és a' lelkeink idvezségekért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Az egész világ' békességéért, az Isten szent-egyháza boldog állapotjáért, és mindnyájának egyesülésekért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Ezen Szent Egy-házért, és azokért, a' kik hittel, ájtatossággal, és Isteni-félelemmel járnak abba, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Az Istenfélő N: Püspökünkért, a' tisztelendő Áldozó-Papokért, a' Krisztus Egy'házi szolgáiért, az egész Papirendért, és a népért, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

A' Kegyes és Istenfélő N: Királyunkért, az egész háza népéért, és hadi seregiért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Hogy meg-verje és megalázza minden ellenségét, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Ezen városért (vagy helységért) és minden városért,, helységért, tartományért, és a' bennek lakó hivekért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

A' levegőégnek kellemetességiért, a' földnek termékenységiért és békességes időkért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

A' hajókázókért, utazókért, betegekért, munkálkodókért, foglyokért, és ezeknek idvezségekért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Hogy mentek legyünk minden nyomorgatástól, haragtól, és szükségtől, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Oltalmazz, idvezits, kegyelmezz, és tarts meg Isten bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Boldogságos, Szeplőtelen, leg-áldottabb ditső Királynénkat az Isten Annyát, és mindenkoron Szűz Máriát, minden Szentekkel egygyütt emlétvén minnen magunkat, és egymást, 's az egész életünket a' Krisztus Istennek ajánljuk.

KAR

Tenéked Urunk.

AZ ÁLDOZÓPAP (fenn-szóval)

Mert Téged illett minden ditsőség, betsület, és tisztelet. az Atyát, Fiut, és Szent-Lelket, most, és mindenkoron, és mindörökkön örökké.

KAR

Ámen.

Ez utánn a' Kar énekli az Első Ántifonát, az Diákonny ellenbenn meg-hajtván magát, helyérül ki-lép és a' Krisztus képe előtt meg áll, tartván az orár nevezetű magán levő ruhát jobb kezének három ujjaival, az Áldozó-Pap pedig az első ántifonához tartozó könyörgést imádkozza.

AZ ELSŐ ÁNTIFONÁHOZ VALÓ KÖNYÖRGÉS.

Mi Ur Istenünk! kinek Méltósága meg-magyarázhatatlan, és ditsősége meg-mérhetetlen; kinek kegyelme véghetetlen, és az emberi szeretete kimondhatatlan! Tennenmagad, Uram, a' te kegyességed szerént tekénts reánk, és ezen szent egy-házra, és árazd reánk, 's a' velünk esedezőkre bő kegyelmidet, és irgalmasságidat.

Elvégezvén a' Kar az ántifonát a Diákonus előbbeni helyire áll, meg-hajtja magát, és fenn szóval mondja:

DIAKONUS

Ismét, és ismét kérjük békességben az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIAKONUS

Oltalmazz, idvezits, kegyelmezz, és tarts meg Isten bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIAKONUS

Boldogságos, Szeplőtelen, leg-áldottabb ditső Királynénkat, Isten annyát, a' mindenkoron Szűz Máriát minden Szentekkel egygyütt emlétvén minnen magunkat, és egymást, és az egész életünket a' Krisztus Istennek ajánljuk.

KAR

Tenéked Urunk.

ÁLDOZÓ

Mert tiéd a' Méltóság, és tiéd az ország, hatalom, és ditsőség, az Atyáé, Fiúé, és Szent Lélekké, most, és mindenkoron, és mindörökkön örökké.

KAR

Ámen.

Ez utánn a' Kar énekli a' második Antifonát; a' Diákonus pedig helyiböl kilépvén a Boldogságos Szüznek képe elibe áll, az Áldozó pedig ezen könyörgést mondja:

A MÁSODIK ÁNTIFONÁHOZ VALÓ KÖNYÖRGÉS.

Mi Ur Istenünk! idvezitsd népedet, és áld-meg örökségedet: a' te Egyházad tellyességét oltalmazd, szenteld-meg azokat, kik

a' te házad tisztaságát szeretik: Te viszontag ditsőitsd őket a' te Isteni hatalmaddal, és ne hagygy-el bennünket, a' kik te benned reménylünk.

A Diákonus helyire menvén fenn szóval mondja:

Ismét és ismét kérjük békességben az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Oltalmazz, idvezits, kegyelmezz, és tarts-meg Isten bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Boldogságos, Szeplőtelen, leg-áldottabb ditső Királynénkat, Isten Annyát, a' mindenkoron Szűz Máriát minden Szentekkel egygyüt említvén minnen magunkat, és egymást, és az egész életünket a' Krisztus Istennek ajánljuk.

KAR

Tenéked Urunk.

ÁLDOZÓ

Mert kegyes, és ember-szerető Isten vagy, és tenéked adjuk a' ditsőséged, az Atyának, Fiúnak, és Szent Léleknek, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

Ezek után énekeltetik vagy olvastatik a' 3-dik ántifona vagyis a nyoltz Boldogság, melly alatt az Áldozó magábann könyörög.

A HARMADIK ANTIFONÁHOZ VALÓ KÖNYÖRGÉS.

A' ki ezen köz, és egygyüt hangzó könyörgéseket adtad nékünk, és a' ki azoknak, kik nevedben ketten, vagy hárman öszvegyülvén kéréseiket megadni igérted, Tennen magad most is a' Te szolgáid esedezéseiket hasznokra töltsd-bé, adván minékünk e' jelen levő életben a' te igazságodnak meg-ösmérését, és a' jövendőbenn örök életet engedvén.

Ez alatt a' Diákonus bé mégyen a' Sanctuariomba (szent helybe) és az Áldozó-Pap kezébe adja néki az Evángyéliomos könyvet, 's az oltárt környül menvén, a' bal részén lévő ajtón ki jönnek, és a' középső ajtó előtt megálván, 's meg-hajtván magokat, a Diákonus tsendesen mondja: *Kérjük az Urat,* akkor az Áldozó ezen imádságot mondja el:

Uralkodó Úr Istenünk! ki a mennyekben rendeket, és angyalokból, 's-arkangyalokból sereget állitottál a ditsőséged szolgáltatására, engedd, hogy a' mi bémenetelünkkel szent Angyalok bémenetele lehessen, a kik szolgáljanak velünk együt és ditsőitsék a' te kegyességedet: mert téged illet minden ditsőség, tisztesség és tisztelet, az Atyát, Fiút, és Szent-Lelket, most, és mindenkoron, és mindörökkön örökké.

Ezen könyörgést el-végezvén, a Diákonus mondja tsendesen: *Áld-meg, Uram, a' Szent Bémenetelt:* mellyre az Áldozó: *Áldott a' Te Szenteid Bémenetelek mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.*

Ekkor a' kar el-végezvén az éneklést, vagy olvasást, *a' Diákonus* az Áldozó eleibe áll, és egy kevéssé a' könyvet fel-emelvén *fenn szóval mondja:*

Böltsésség Fenn-állók.

Ez utánn bé mennek a' Szenthelybe, és a' Diákonus teszi a' könyvet a' Szent asztalra, a' kar pedig kezd énekelni:

Jertek imádjuk, és boruljunk le a' Krisztus eleibe: idvezits bennünket halottaidból fel-támadott Isten-Fia, a'kik mondjuk tenéked: álleluja, álleluja, álleluja.

Ezutánn még vagy két, három ének következik, mellyek utánn a' Diákonus kezébenn tartván az orár nevezetű ruhát, mondja tsendesen: *Áld-meg, Uram a' háromszerű Szent éneklés ideit:* ekkor az Áldozó fenn szóval:

Mivel szent vagy Istenünk és téged ditsőitünk, az Atyát, Fiút, és Szent-Lelket, most, és mindenkoron.

A' Diákonus pedig a' szent ajtóhozz közzel járulván, és fel emelvén ujjaival orár nevezetű ruháját a Krisztus képe felé tekintvén, tsendes szóval mondja:

Uram, idvezétsd a' kegyeseket, és halgass meg minket.

Az utánn fenn szóval mondja:

És mindörökkön örökké.

KAR

Ámen.

És énekli a' Háromszerű Szent éneket, úgymint:

Szent Isten, Szent Hatalmas! Szent halhatatlan! könyörülj mi rajtunk. Háromszor.

Ez alatt az Áldozó ezen könyörgést mondja el:

Szent Isten, ki a' Szenteken nyúgodol meg, ki háromszerű Szent Hangzattal a' Szeráfimok által tiszteltetel, és a' Kerubimok által ditsőittetel, és minden Mennyei Hatalmaktól imádtatol; ki a' nem lételből lételre hoztál mindeneket, és az embert a' magad képére és hasonlatosságára teremtetted, és minden kegyelmeddel fel-ékesitetted: ki az előtted esedezőnek adsz böltseséget, és okosságot, 's meg nem veted a' bűnöst, hanem idvezségére penitentziát rendelsz; ki méltóztattál minékünk alázatos, és méltatlan szolgáidnak ezen órábann is azt megengedni, hogy meg-jelenhessünk Szens-Oltárod ditsősége előtt, és köteles tiszteletet 's ditsőitést mondhassunk te néked. Te Uram! fogadd a mi ajakinkból-is, a'kik bűnösök vagyunk, a' háromszerű Szent éneket, és tekénts reánk

kegyességeddel. Botsásd meg nékünk szánt-szándékkal, és szándék ellen tett minden vétkeinket: Szenteld-meg lelkeinket, és testeinket, 's engedd meg, hogy igazán szolgálhassunk te néked életeinknek minden napjaibann a' Szetséges Isten-Szülőinek, és a világ kezdetitől tenéked kedvedben járó Szenteknek esedezések által. Mert Szent vagy Istenünk, és téged ditsőitünk az Atyái, Fiut és Szent-Lelket, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

Ez utánn maga az Áldozó is a Diákonussal háromszor el-mondja a' Három-szerü Szent éneket. Ezzel meg-hajtván magokat a' Szent asztal előtt, mondja a' Diákonus:

Parantsolj, Uram!

Ekkor az asztaltól a Szent-helynek hátulsó részére mennek, menvén pedig az Áldozó ezeket mondja:

Áldott, a' ki jöv az Urnak nevében.

Ez utánn a' Diákonus mondja:

Áld meg, Uram, a felsőbb Széket.

Az Áldozó mondja:

Áldott vagy a' te országod ditsőségének királyi székibenn, ki a' Kerubimokon ülsz, mindenüt, most és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

Ezek alatt a' Kar éneklését el-végezvén, a' Diákonus a' közép ajtóhozz jövén, fenn szóval mondja:

Figyelmezzünk.

Az Áldozó pedig:

Békesség mindnyájának.

Erre a' Karnak fövebbike (kántor) tsendes szóval felel:

És a' te lelkednek.

A' második Diákonus ismét:

Böltseség figyelmezzünk.

Minekutánna itt a' Kar egy Prokimen nevezetű éneket el-énekel, mondja a' Diákonus fenn szóval:

Böltseség.

Itten a' második Diákonus, ha ketten vagynak jelen, vagy, hatsak egy vagyon, tehát más valaki, olvasni kezdi az Apostolok leveleiből azt, a' mellyet olvasnia szükséges, mondván p. o.:

A' Romaiakhoz irt Sz. Pál Apostol levelének olvasása.

Az Első Diákonus mondja:

Figyelmezzünk.

Itten a' levél olvasása folytatik; mellynek vége levén fenn szóval mondja az Áldozó:

Békesség te néked.

A' levelet olvasó pedig magában felel:

És a' te lelkednek.

Az első Diákonus pedig:

Böltseség, figyelmezzünk.

Ennek utánna a' Kar énekli háromszor *alleluja*. Ezek alatt pedig az Első Diákonus vévén a füstölőt, és a' temjént az Áldozóhozz járul, és mondja:

Áld-meg, Uram, az illatnak valót.

Az Áldozó pedig meg-áldja, és ezeket mondja:

Füstöt ajánlunk Tenéked, Krisztus Istenünk, lelki kedves illat gyanánt, mellyet végybé, Uram, Mennyei, és értelmi oltárodra, és küld-le nekünk kegyelmét a te Szent-Lelkednek.

Midőn ezzel a' szent asztalt környül füstöli az első Diákonus; az Áldozó ezen könyörgést mondja:

Hints sziveinkbe, emberszerető Urunk, Istenséged megösmerésére szolgáló tiszta világosságot, és a' Te Evángyéliomod hirdetésének meg-értésére nyisd-fel elméinknek szemeit: öntsd belénk a' Te boldog parantsolataidnak szeretetét, hogy minden testi kivánságokat meg-győzvén, 's mindeneket a' Te Szent akaratod szerént rendelvén, és tselekedvén, lelki életet viseljünk. Mert Te vagy lelkeinknek, és testeinknek meg-világositója Krisztus Isten, és téged ditsőitünk a' te kezdet nélkül lévő Atyáddal, és Szentséges Szent, 's kegyes, és éltető Lelkeddel, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké. Ámen.

Elvégezvén pedig a' Diákonus a' közép ajtóbann a' füstölést, le teszi a füstölőt, 's vévén az Evángyeliomos könyvet az Áldozóhozz mégyen, 's meghajtván fejét, mondja:

Áld-meg, Uram, Szent N. Apostol, és Evangyelista hirdetőjét.

Az Áldozó pedig ezeket mondja fenn szóval:

Az Isten, Szent, és ditsőséges N. Apostol, és Evángyelistának esedezése által adjon tenéked hirdetőnek igét a' maga kedves Fia' Jézus Krisztus Evángyeliomának hathatós hirdetésére.

A Diákonus mondja magábann: Ámen. Ekkor meg-hajtván magát az Evángyeliomos könyvel együt a' szent ajtón ki-mégyen, 's ott a' szokott helyen meg-álván által adja a' könyvet a' Második Diákonusnak, a' kihezz két felől állanak gyertyát hordozó két egyházi szolgák. Ekkor a' könyvet tartó Diákonus mondja:

Böltseség, fenn álva halgassuk a' Szent Evángyéliomot.

Az Első Diákonus pedig:

Szent N. Evangyéliomából való olvasás.

A KAR (felel)

Ditsőség tenéked, Urunk, ditsőség tenéked.

Az utánn a' könyvet tartó Diákonus mondja:

Figyelmezzünk.

Az Első pedig kezdi az olvasást, mondván: *Az időbenn* 's a' t.

Vége lévén az Evangyéliom olvasásnak, a'

KAR (énekel)

Ditsőség tenéked Urunk, ditsőség tenéked.

Az Áldozó pedig tsendes szóval mondja: *Békesség te néked hirdetőnek,* és a' könyvet kezéből el-vévén 's megtsókolván, a' szent asztalra le-teszi azt; azonban a' Második Diákonus a' szent ajtót be-teszi, az első Diákonus pedig meg-álván a' Szent ajtó előtt, mondja:

DIÁKONUS

Mondjuk mindnyájan tellyes lelkünkből, és tellyes elménkből mondjuk:

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Mindeneknek meg-tartó Ura, a' mi Atyáinknak Istene, kérünk téged, halgass meg, és könyörülj.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Könyörülj rajtunk, mi Istenünk a' te nagy irgalmasságid szerént, kérünk téged, halgass meg, és könyörülj.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk. *(Háromszor.)*

DIÁKONUS

E'felett esedezünk a' kegyes és Istenfélő Királyunkért N. az

ő hatalmáért, győzedelmiért, megtartattásáért, békességiért, egészségiért, idvezségéért és hogy a' mi Urunk Istenünk vele együtt munkálódjon, és igazgassa őtet mindenekbenn, és lábai alá vessen minden ellenségeket.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk. *(Háromszor.)*

Itt az Áldozó magábann ezen könyörgést mondja el:

Ur Istenünk! ezen buzgó fohászkodást fogadd el szolgáidtól, és könyörülj rajtunk a' te könyörületességednek sokasági szerént, és a' te irgalmasságidat küld-el reánk, és minden népeidre, a' kik kegyelmességednek bőségét tőled várják.

DIAKONUS

E'felett esedezzünk az Istenfélő N. Püspökünkért, a' mi lelki atyáinkért, atyánkfiaiért, barátainkért, és a' Krisztus szerént minden barátainkért.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk. *(Háromszor.)*

DIAKONUS

E'felett esedezünk a' boldogult örök emlékezetű ezen Szent Egyháznak Pátronussaiért, és az ez előtt el-nyúgodott minden atyáinkért, és rokonaikért, a'kik itt, és az egész világon feküsznek.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk. *(Háromszor.)*

DIAKONUS

E'felett esedezünk azokért, a'kik ezen szent és tiszta Egyházba gyümöltsöket hoznak, és minden nemű jót tesznek; a' fáradozókért, a' téged ditsérőkért, és a' jelenlévőkért, a'kik tőled bő

kegyelmet nyerni óhajtanak, minden barátainkért, és minden keresztényekért.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk. *(Háromszor.)*

ÁLDOZÓ-PAP

Mert kegyelmes, és emberszerető Isten vagy, és téged ditsőitünk, az Atyát, Fiút, és a Szent-Lelket, most, és mindenkoron, és mindörökkön örökké.

KAR

Ámen.

Itten, ha valami meg-holtért volna emlékezet, az arra készéttetet könyörgések el mondatnak az Áldozó által. Ha pedig semmi holtért nints emlékezet, a' Második Diákony a Szent ajtó előtt megálván, mondja:

DIÁKONUS

Esedezzetek az Istennél Katekumenhok.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Hívek, a' Katekumenhokért esedezzünk, hogy az Ur könyörüljön rajtok.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Töltse bé öket az igazságnak igéivel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Fedezze fel nékiek az Evangyéliom az igazságot.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIAKONUS

Egyesitse őket a' maga szent, közönséges, és Apostoli egyházával.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIAKONUS

Oltalmazd, idvezétsd, könyörülj rajtok, és tartsd meg őket, Isten, kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIAKONUS

Katekumenhok, fejeiteket hajtsátok meg az Urnak.

KAR

Tenéked Urunk.

Itt a Katekumennhokért így fohászkodik az Áldozó:

Mi Ur Istenünk! ki a magasságban lakozol, és az alázatosakra tekéntesz, ki az emberi nemzetnek idvezségül küldötted a' te egy Szülött Fiadat, és Istent a' Jézus Krisztust, a mi Urunkat. Tekénts a' te Katekumenus szolgáidra, kik tenéked fejeiket meghajtották, és tedd méltókká őket alkalmas időbenn a' Szent Lélekbenn ujonnan való születésre, a' bűnöktül való megtisztulásra, és az emészthetetlen ruházat el-nyerésére. Egyesétsd őket a' te Szent, Közönséges, és Apostoli Egyházaddal, és számláld meg őket a' te elválasztott seregedhezz.

Fenn szóval:

ÁLDOZÓ

Hogy ők is velünk egygyüt ditsőitsék a' te felséges nevedet, az Atyábann, Fiubann és Szent-Lélekbenn, most és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

ELSŐ DIÁKONUS

Katekumennhok mindnyájan ki mennyetek.

MÁSODIK DIÁKONUS

Katekumenhok ki mennyetek.

EISŐ DIÁKONUS

Katekumennhok mindnyájan ki mennyetek.

MÁSODIK DIÁKONUS

Senki a Katekumennhok közül jelen ne légyen, egyedül minden hivek ismét, és ismét kérjük békességbenn az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

Ha az Áldozó egeydül vagyon, mind a két Diákonny részét maga mondja el, és annakutánna ezen fohászkodást folytatja, melly hivek fohászkodásának neveztetik:

Hálát adunk tenéked égi seregeknek Ura Istene, ki méltókká tettél bennünket arra, hogy most is a' te Szent Oltárod előtt megjelenhettünk, és esedezheünk a' mi büneinkért, és a' népnek tudatlanságáért. Vedd jó néven, ó Isten, ezen mi könyörgésünket, tégy méltókká bennünket arra, hogy néked mutathassunk bé kéréseket, és esedezéseket, és vér nélkül való áldozatokat minden né-

peidért, és tégy alkalmatosokká bennünket, a' kiket szolgáiddá tettél, a' te Szent-Lelkednek ereje által, hogy fedhetetlenül, és meg-bántás nélkül lelkünk ösméreteinek tiszta bizonyságábann segitségül hivhassunk téged minden időbenn, és helyen: hogy igy meghalgatván bennünket, irgalmazzál minékünk irgalmasságidnak sokasága szerént.

DIAKONUS

Oltalmazz, idvezits, könyörülj, és tarts meg Isten bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIAKONUS

Böltseség.

ÁLDOZÓ

Mert téged illett minden ditsöség, betsület, és tisztelet, az Atyát, Fiút és a' Szent-Lelket, most, és mindenkoron, és mindörökkön örökké.

KAR

Ámen.

DIAKONUS

Ismét, és ismét békességben kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

Itt az Áldozó így könyörög:

Ujjolag, és többször is le-borulunk előtted, és téged kérünk, oh kegyes, és kegyelmes, hogy könyörgéseinket meg-hallgatván, tisztétsd-meg lelkeinket, és testeinket minden testi és lelki fertelemtől, és engedd-meg, hogy minden bün és fedhetetlenség nélkül

meg-álhassunk a' te szent oltárod előtt. Engedj a' velünk egygyüt esedezőknek is előmenetelt a' Szent életbenn, hitbenn és lelki értelembenn. Engedd-meg nékiek, a'kik tenéked mindenütt félelemmel, és szeretettel szolgálnak, hogy minden hiba, és megitéltetés nélkül részesülhessenek a' te titkos szentségeidbenn, és a' menybéli országod el-nyerésére méltók lehessenek.

DIÁKONUS

Oltalmazz, idvezéts, könyörülj, és tarts meg Isten bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Böltseség.

ÁLDOZÓ

Hogy hatalmad által mindenüt meg-oltalmaztattak téged ditsőithessünk, az Atyát, Fiút, és a' Szent-Lelket, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

Ekkor a' Diákonus bé mégyen, a' Kar pedig ezen éneket kezdi énekelni:

A'kik által titkon a' Kerubimok képzeltetnek, és a'kik az éltető Szent Háromságnak háromszerü Szent éneket mondunk, most minden világi gondokat tegyünk le; hogy a' mindeneknek Királlyát fel-vehessük, kinek dzidákkal fel-fegyverkezett angyalok rendje szemlélhetetlenül szolgál. Álleluja, álleluja, álleuja.

Ez alatt az Első Diákonus vévén az elöbbeni mód szerént a' füstölőt, füstöli a' Szent-helyet köröskörnyül el-mondván tsendes szóval az 50-dik zsoltárt, az Áldozó pedig ezen könyörgést mondja el:

Senki sem méltó azok közzül, a'kik leköteleztettek a' testi kivánságokhozz, és gyönyörüségekhezz, hogy hozzád járuljanak, vagy nyuljanak, vagy szolgáljanak tenéked ditsőségnek királya. Mert tenéked szolgálni még az égi Hatalmasságok előtt is nagy, és rettenetes dolog. De mégis az emberek eránt viseltető ki-mondhatatlan és véghetetlen szeretetedért, semmi változást nem szenvedvén, emberré lettél, és nékünk Fő-Pásztorunk valál, 's ezen jeles és vér nélkül való áldozatnak ki-szolgáltatását által adtad nékünk, mint mindeneknek Ura. Mert egyedül te, mi Ur Istenünk uralkodol a' mennyeieken, és földieken, ki a' Kerubimok királyi székén hordattatol, ki a' Szeráfimok felett uralkodó és Izraëlnek Királlya vagy; ki egyedül vagy Szent, és a' Szenteken nyúgodol meg; Téged kérlek tehát, ki egyedül jó, és könyörületességre önként hajlandó vagy, tekénts reám bünös, és haszontalan szolgádra, és tisztétsd-meg lelkemet, és szivemet a' rosz lelki ösmérettől, és engem, a'ki egy Áldozó Papnak kegyelmével fel-ruháztattam, a' Te Szent Lelkednek ereje által tégy méltóvá arra, hogy ezen Szent asztalodhoz járuljak, és Tenéked áldozhassam fel a' Te Szentséges Szent Testedet, és drágaláttos Véredet. Mert meg-hajtott fővel hozzád járulok, és esedezem előtted, ne fordétsd-el tőlem ortzádat, se Fiaid közzül ki ne rekeszsz, hanem méltóvá tégy engem bűnös, és méltatlan szolgádat ezen ajándékok Te néked való bémutatásokra. Mert Te vagy a' Bémutató, és a' Bé-mutatandó. Bévévő, és a'ki adattatandó Krisztus Istenünk, 's Téged ditsőitünk a' Te kezdet nélkül való Atyáddal, és a' te Szent, kegyes, és életadó Lelkeddel, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

Ez alatt a' Diákonus a' füstölést el-végezvén, visszamégyen az Áldozóhozz. és magok is együt el-mondják háromszor a' feljebb jegyzet Kerubim éneket, mellynek vége lévén, által-mennek a' már el-készéttetett Szent aján-

dékokhozz, ezeket meg-füstölvén az Áldozó mondja magábann: *Uram, légy irgalmas énnékem bűnösnek*, (háromszor). Az után mondja a Diákonus: *Vedd fel, Uram*. Az Áldozó pedig fel vévén a kehely fedező ruhát, teszi azt a' Diákonus bal vállára, vagy, ha két Diákonus vagyon jelen, a' Másodiknak adja kezébe, ezeket mondván: *Emeljétek-fel kezeiteket a' Szentségekhezz, és áldjátok az Urat*. Azután vevén a' Diákonus a' Szent Ajándékkal levő tányért, fel emeli azt magának fején feljül, tartván ujjain a füstölőt-is. Maga pedig az Áldozó a' kelyhet fel vevén az észak felől való szélső ajtón kimennek, a' midőn is az Első Diákonus fenn szóval így könyörög:

Rollatok, minden igaz Keresztényekről emlékezzen meg az Ur Isten a' maga országábann, mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

Az utánn az Áldozó így folytatja könyörgését:

Az igaz hitbenn levő kegyes, és Felséges Királyunkról N.-ről, és a' Krisztust tisztelő egész hadi-népéről: Az Istenfélő N. Püspökünkről, Tisztelendő Áldozó-Papokról: A' Krisztusbann való Egyházi szolgákról, 's az egész Papi-rendről: Ezen Szent-Egyháznak nagynemű Épittetőiről, 's védelmezőiről, és rollatok minden igaz Keresztényekről, emlékezzen meg az Ur Isten a' maga országábann mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

Ezen fohászkodásoknak vége lévén, a' Kar az előbb kitett Kerubimok énekének utolsó részét: Hogy mindeneknek Királlyát 's a' t. énekli, mivel az előtt tsak két részét énekelte volt-el, az Áldozó pedig a' Diákonusokkal bémégyen a' Szent helybe, a hol-is, ha két Diákonus vagyon jelen, két felől megállanak. Midőn az Áldozó bé-jöv, mondja a' Diákonus: *emlékezzen meg az Ur Isten Szentségedről a' maga országábann*. Az Áldozó pedig: *Emlékezzen meg az Ur Isten felszentelt Diákonságodról a' maga országábann,*

mindenütt, most, és mindenkoron, és mindörökkön örökké. Az utánn le-tévén a' kelyhet a' Szent asztalra, veszi a Diákonustól a' Szent tányért, és teszi azt a kehelynek bal oldalára, mondván:

A sirbann tested szerént, a' Pokolban lelkeddel mint Isten, a Paraditsombann pedig a latorral, és a' Királyi székbenn az Atyával, és Lélekkel valál, le-irhatatlan Krisztus, mindeneket bé-töltvén.

Mint elevenitő, 's bizonyára a Paraditsomnál szebb, és minden királyi Palotánál fényesebb lett, ó Krisztus, a' Sirod, mi feltámadásunk kezdete.

Az utánn vévén a' Diákonustól a' kehely fedező ruhát, bé-takarja mind a kettőt, — mondván:

Az Istenfélő József le-vévén a' fáról Szentséges Szent testedet, tiszta gyoltsba bé-takarta azt, és drága kenetekkel bé-kenvén, új sirba le-tette.

Ezzel vévén a' füstölőt a Diákonustól, meg-füstöli a' letett Szent ajándékot, mondván:

Tselekedjél kegyesen, Uram, jó akaratodból Sionnal: hogy meg-épüljenek a Jerusalem kőfalai. Akkor kedveled az igazság áldozatját, az ajándékokat, és éppen égő áldozatokat: akkor tésznek a' Te oltárodra borjukat.

Ez utánn által adván a' füstölőt a Diákonusnak 's meg-hajtván fejét mondja: *Emlékezz meg rollam, Atyámfia: és Szolgatársom.* A' Diákonus mondja: *Emlékezzen meg az Ur Isten Szentségedről a' maga országábann.* Az utánn a Diákonus meghajtván fejét mondja: *Esedezz érettem Szent Atya.* Az Áldozó: *A' Szent-Lélek száll te reád, és a' Magosságbélinek ereje meg-árnyékoz téged.* A Diákonus: *Ugyan azon Szent-Lélek munkálkodjon velünk életünknek minden napjaibann.* Az utánn tsakugyan a Diákonus: *Emlékezzél meg rollam Szent Atya.* Az Áldozó: *Emlékezzen meg rollad az Ur Isten a' maga országábann mindenütt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.*

Diákonus mondja: *Amen* és meg tsókolván az Áldozónak kezét, az Északi részről lévő ajtón ki mégyen, 's a' szokott helyen meg-álván mondja:

DIÁKONUS

Tellyesétsük imádságainkat az Ur előtt.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Az előttünk lévő drágalátos ajándékokért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Ezen Szent-Egyházért, és azokért, kik hittel, ájtatossággal, és Isteni félelemmel járnak abba, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Hogy mentek legyünk minden nyomorgatástól, haragtól, és szükségtől, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

Itt az Áldozó ezen könyörgést mondja el:

Mindenható Ur Isten! ki egyedül Szent vagy, ki bé-veszed a ditséretnek áldozatját az előtted egész szivből esedezőktől: fogadd el mi tőlünk is bűnösöktől ezen könyörgéseinket; és tedd azokat a' Te Szent Oltárodra, 's tégy alkalmatosokká arra bennünket, hogy mutathassunk-bé Tenéked ajándékokat, és lelki ál-

dozatokat a' mi bűneinkért, és a' Népnek tudatlanságáért. Méltóztassál adni kegyelmet nékünk arra, hogy a' mi Áldozatunk kedves légyen lőtted, és a' Te kegyelmednek Lelke lakozzon bennünk, 's az előttünk lévő ajándékokbann, és az egész Népedbenn.

DIAKONUS

Oltalmazz, idvezits, könyörülj, és tarts meg Isten benünnket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIAKONUS

Egész tökélletes, szent, békességes, és vétek nélkül való napot kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk Uram.

DIAKONUS

Békesség Angyalát, hiv tanitót, testi és lelki oltalmazót kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIAKONUS

Bűneink, és vétkeink botsánatját, 's engedelmét kérjük az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIAKONUS

Lelkeinknek jó és hasznos dolgokat, és a világnak békességet kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIAKONUS

Életünknek hátra lévő részét, hogy békességbenn, és penitentia tartásbann el-tölthessük, kérjük az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIAKONUS

Életeinknek, gyötrődés és szégyen-nélkül való 's békességes, keresztényi végezetet, és a' Krisztus rettenetes itéletén helyes feleletet kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIAKONUS

Boldogságos, Szeplőtelen, leg-áldottabb ditső Királynénkat Isten Annyát a' mindenkoron Szűz Máriát minden Szentekkel egygyüt emlétvén minnen magunkat, és egymást, és az egész életüket a Krisztus Istennek ajánljuk.

KAR

Te néked, Urunk.

ÁLDOZÓ

Egy szülött Fiadnak könyörületessége által, a' kivel áldott vagy a' Te Szent, és Jó, és Éltető Lelkeddel most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

ÁLDOZÓ

Békesség mindnyájának.

KAR

És a' te Lelkednek.

DIÁKONUS

Szeressük egymást, hogy egy lélekkel valhassuk:

KAR

Az Atyát, Fiut, és Szent-Lelket, egy lételü, és el-válhatatlan Szent Háromságot.

Ekkor az Áldozó háromszor meg-hajtván magát mondja magábann: *Szeretlek téged, Uram, én erősségem, az Ur az én erősségem, és oltalmam.* Ez alatt pedig a' kehely fedező ruhát két helyütt meg-tsókolja, úgymint elsőben a' Szent tányért, másodszor a' kehely felett, és harmadszor a' Szent asztal szélét. Ha hogy pedig több egygyüt szolgáló Pap volna, tehát mind egygyik megtsókolja ezt, és egymás vállát. A fő Áldozó pedig mondja hozzájok: *Mi közöttünk a' Krisztus.* Felelnek: *Vagyon-is, lesz-is.* Ugyan ezt tselekszik a' Diákonusok is, ha többen vagynak jelen. A' kivül levő Diákonus hasonlóképen meg-hajtván magát, háromszor meg-tsókolja az orár nevezetű ruháját, és fenn szóval mondja:

Az ajtókat, az ajtókat, Böltseséggel figyelmezzünk.

Az Áldozó pedig a' kehely fedező ruhát felvévén, és fel tartván, el-mondja magábann a' néppel együtt az *Apostoli Hit-vallást,* mellynek vége lévén, mondja:

DIÁKONUS

Áljunk betsesen, áljunk félelemmel, figyelmezzünk a' Szent ajándékok békességes bé-mutatásokra.

KAR

Békességnek kegyelmét, ditséretnek áldozatját.

Itt az Áldozó öszve rakván a' kehely fedező ruhát, le teszi azt, a' Diákonus pedig bé mégyen, az utánn mondja:

ÁLDOZÓ

Az Ur Jézus Krisztusnak kegyelme, 's az Atya Istennek szeretete, és a' Szent-Léleknek veletek való közösülése légyen mindnyájatokkal.

KAR

És a' te lelkeddel.

ÁLDOZÓ

Emeljük fel sziveinket.

KAR

Fel vagynak az Urhozz.

ÁLDOZÓ

Hálákat adjunk az Urnak.

KAR

Illő, és méltó imádni az Atyát, és Fiut, és a' Szent-Lelket, az egy lételű, és el-válhatatlan Szent-Háromságot.

Ez alatt az Áldozó ezen könyörgést mondja el:

Illő és méltó Téged ditsérni, Téged áldani, Téged ditsőiteni, Tenéked hálát adni, Téged imádni a' Te uralkodásodnak minden hellyén: Mert te vagy a' meg-magyarázhatatlan, tapasztalhatatlan, láthatatlan, meg-foghatatlan, örök, és változhatatlan Isten, Te, és a' Te egy Szülött Fiad, és a' Te Szent-Lelked. Te a' nem lételből lételre hoztál bennünket, és minek utánna el-estünk volna, feltámasztottál ujjólag bennünket, és meg nem szüntél mindeneket tselekedni, méglen bennünket a Menyekbe bé nem vezettél, és a' jövendő országodat nem ajándékoztad nékünk. Mind ezekért hálákat adunk Te néked, és egy Szülött Fiadnak, és a' Te Szent Lelkednek, mindenekért, valamik tudtunkra, és valamik tudtunk kivül vagynak, a' nyilván, és titkon reánk árasztott jótéteményeidért.

Hálát adunk Te néked ezen Áldozatért is, a' mellyet kezünkből el-fogadni méltóztatol, noha Te néked sok ezer arkangyalok, és sok tiz ezer angyalok szolgálnak is, Kerubimok, és Szeráfimok, Hat-szárnyuak, sok-szemüek, Felségesek, Szárnyasok.

Áldozó fenn szóval:

Mellyek győzedelmi éneket énekelnek, kiáltanak, és mondják:

KAR

Szent, Szent, Szent Szábbáot Ur! Tellyes az ég, és a' föld ditsőségeddel, Hosana a magosságokbann, áldott a'ki jöv az Ur nevébenn, Hosanna a' magosságokbann.

Ez alatt az Áldozó így könyörög:

Ezen boldog Hatalmasságokkal miis, kegyelmes Urunk, kiáltunk és mondjuk: Szent vagy, és leg-szentebb, Te, és a' Te egy szülött Fiad, és a' Te Szent Lelked. Szent vagy, és leg-szentebb, és Nagyvoitu a' Te ditsőséged, ki a' világodat olly annyira szeretted, hogy az egy szülött Fiadat el-küldenéd, hogy minden, a'ki ő benne hiszen, el-ne veszszen, hanem örök élete legyen; kiis minekutánna el-jött, és az érettünk fel vett Sáfárkodását bé töltötte volna, azon éjtszaka, mellyen elárultatik vala, vagy-is inkább maga által-adja vala magát a' világ életiért, vévén a kenyeret a' maga Szentséges Szent, és tiszta kezeibe, hálákat adván, megáldá, meg-szentelé, meg-szegé, adá a' maga Szent-tanitványinak, és Apostolinak mondván:

Fenn szóval:

Vegyétek, egyétek, ez az én testem, melly ti érettetek megtöretik a' bünök botsánatjára.

KAR

Ámen.

Az Áldozó tsendes szóval:

Hasonlóképenn a' Poharat, minekutánna vatsorált volna, mondván:

(Fenn szóval)

Igyatok ebből mindnyájan, ez az én vérem az Uj Testamentomé, melly ti érettetek, és sokakért ki-ontatik a' bűnök botsánatjára.

KAR

Ámen.

Az Áldozó tsendes szóval így fohászkodik:

Emlékezvén tehát ezen idvezséges parantsolatról, és mindenekről, mellyek érettünk löttenek, a' Keresztfáról, Sirodról, harmadnapi Fel-támadásodról, Menybe-meneteledről, Jobb-kéz felől való ülésedről, Második és ditsőséges el-jöveteledről.

(Fenn szóval)

Tiéidet a' Tiéidből Te néked mindnyájakért, és mindenekért bé-mutatván.

Itt a Diákonus valamint a Szent tányért, úgy a kelyhet is keresztformára tévén, kezeit felemeli egy kevéssé.

KAR

Téged ditsőitünk, Téged áldunk, Te-néked hálákat adunk, mi Urunk, és esedezünk előtted, mi Istenünk.

Az Áldozó folytatja fohászkodásit, tsendes szóval mondván:

E felett bé-mutatjuk Te néked ezen szóbéli, és vér nélkül való szolgálatot, és kérünk, esedezünk, 's fohászkodunk, küld

reánk, és ezen előttünk lévő Szent ajándékokra a' te Szent-Lelkedet.

Itt a' Diákonus közzelébb álván együt így fohászkodnak:

Uram, ki a' te Szent-Lelkedet az Apostoloknak három órakor küldötted-el, ezt, mi Kegyesünk, ne vedd el tőlünk, hanem ujits meg minket esedezőket.

Tiszta szivet teremts bennem Isten: és igaz lelket ujits belső részeimben.

Uram, ki a' te Szent Lelkedet az Apostoloknak három órakor küldötted el; ezt, mi Kegyesünk, ne vedd-el tőlünk, hanem ujits meg minket esedezőket.

Ne vess el engem ortzád elől: és Szent Lelkedet ne vedd-el tőlem.

Uram, ki a' te Szent Lelkedet az Apostoloknak s. a. t.

Az után meg-hajtván fejét a' Diákonus, 's mutatván a' Szent kenyérre, mondja tsendesen: *Áld meg Uram a' Szent kenyeret;* az Áldozó pedig megáldván háromszor keresztjellel a' Szent kenyeret, mondja: *És ugyan ezen kenyeret tedd Krisztusnak drágalátos Szent testévé.* Diákonus mondja: Ámen. Ugyantsak a' Diákonus tsendes szóval: *Áld-meg, Uram, a' Szent poharat.* Áldozó: *A' mi pedig e' pohárbann vagyon, Krisztusodnak, drágalátos Szent vérévé.* Diákonus: Ámen. Az utánn mutatván a' Diákonus, mind a' kettőre, mondja: *Áld-meg Uram, mind a' kettőt.* Az Áldozó pedig megáldván mind a' kettőt, mondja:

El-változtatván azokat a' Te Szent-Lelked által. Diákonus mondja: *Ámen, Ámen, Ámen.* Meghajtván azutánn fejét a Diákonus mondja: *Emlékezzél-meg rollam Szent Uram.* Az Áldozó: *Meg-emlékezik rollad az Ur Isten a' maga Országábann mindenüt, most és mindenkoron és mindörökkön örökké.* Diákonus: Ámen. Az utánn a' Diákonus előbbeni helyére áll; az Áldozó pedig így fohászkodik:

Hogy légyen az azzal élőknek lelki-józanodásra, bűnök

botsánatjára, a' Te Szent-Lelkedbenn való részesülésre, a Menynyek országának tellyesitésére, a' te benned való bizakodásra, nem a' meg-itéltetésre, és kárhozatra.

Efelett bé-mutatjuk Te néked ezen szóbeli Szolgálatot a hitbenn el-nyúgodott Nagy-atyáinkért, Atyáinkért, Pátriárkákért, Prófétákért, Apostolokért, Hirdetőkért, Evangelistákért, Mártirokért, Konfessorokért, Szűzekért, és a' hitbenn el-nyúgodott minden hiv lélekért.

A' Diákonus ez alatt vévén a' füstölőt, a' Szent asztalt környül füstöli és emlékezetet tészen azokról, a' kikről akar, élőkről vagy holtakról. *Az Áldozó ellenben nagy szóval mondja:*

Kiváltképpen Boldogságos, Szeplőtelen, leg-áldottabb ditső Királynénkért, az Isten Annyáért, és mindenkoron Szűz Máriáért.

KAR

Méltó, hogy valóban áldjunk Téged, Istennek mindég Boldogságos, és leg-tisztább Szülőit, és a' mi Istenünknek Annyát: Ki a' Kerubimok felett nagyobb tiszteletre méltó, és egybe-vetés kivül a Szeráfimoknál ditsőségesebb vagy, ki változás nélkül az Isten Igéjét szülted, Istennek valóságos Szülőit Téged magasztalunk.

Itten a Diákonus magábann elmélkedik a' halottakról, az Áldozó pedig így folytatja előbbeni buzgóságát:

Keresztelő Szent János Prófétának; Szent, ditsőséges, és Nagy némű Apostoloknak; Szent N: kinek ma innepét üljük, és minden Szenteidnek esedezések által oltalmazz-meg bennünket, Isten, és emlékezzél meg minden halottakról, kik a' jövendő örök életre való fel támadásnak reménységébenn nyúgodtak el, és adj nékiek nyúgodalmat, a'hol artzádnak fényessége világoskodik.

E'felett kérünk téged, emlékezzél meg, Uram, minden igaz keresztény Püspökökről, kik a' Te igazságodnak igéit helyesen igazgatják: minden Áldozó Papokról, a' Krisztusbann az Egyházi Szolgákról, és minden Papi rendről.

E' felett bé-mutatjuk tenéked ezen szóbéli Szolgálatot az egész világ-ért, a' közönséges apostoli Anya Szent egyházért, és azokért, a' kik tisztaságbann, és tiszta életbenn töltik életeket. A' Felséges Királyunkért N: az egész Háza, és hadi népiért, engedj néki Uram békességes országlást, hogy miis az ő nyugodalmábann tsendes, és békességes életet élhessünk minden ájtatosságbann és tisztaságbann.

Itt el-végezvén a' Kar az éneket, az Áldozó fennszóval folytatja:

Kiváltképpen emlékezzél meg Uram Istenfélő N: Püspökünkről, kiis, engedd, hogy igazgathassa a' te Szent Egy-házidat békességbenn, hiba nélkül, betsületesen, egészségesen, hoszszas életbenn a' Te igazságodnak igéit helyesen igazgatva.

KAR

És mindnyájakról, és mindenekről.

Itten, ha a' Püspök szolgál, a' Romai Pápáról tészen emlékezetet.

A Diákonus pedig elmélkedik az élőkről és az Áldozó így fohászkodik:

Emlékezzél-meg, Uram, ezen városról (vagy faluról) a' mellyben lakunk, és minden városról, 's tartományról, és azokról, kik azokbann hittel élnek. Emlékezzél meg, Uram, a' hajókázókról, utazókról, betegeskedőkről, munkálkodókról, foglyokról, és ezeknek idvezségekről. Emlékezzél meg, Uram, azokról, a'kik gyümöltsöt hoznak, és jó tselekedeteket tesznek a' te Szent Egyházidbann, és a'kik meg-emlékeznek a' Szegényekről, és mindnyájunkra küld te irgalmasságidat:

(Fenn szóval):

És engedd-meg nékünk, hogy egy szívvel, 's egy lélekkel ditsérjük, 's ditsőithessük Felséges és Nagyvoltu nevedet az Atyábann, Fiubann, és Szent-Lélekbenn, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

ÁLDOZÓ

És légyen a' Felséges Istennek, és a' mi Meg-Váltónk Jesus Krisztusnak kegyelme mindnyájatokkal.

KAR

És a' te lelkeddel.

Itt, ha két Diákonus vagyon jelen, a' Második kimégyen, 's a' szokott helyen meg-álván, 's meg-hajtván magát, mondja:

DIÁKONUS

Minden Szentekről emlékezetet tévén, ismét, és ismét békeségbenn kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

A bémutatott, és meg-szentelt drágalátos ajándékokért kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Hogy a' mi kegyelmes Istenünk, a'ki elfogadta azokat a' maga Mennyek felett való, és értelmi oltárára kedves lelki illat gyalánt, küldje le viszontag nékünk az Isteni kegyelmét, és a' Szent-Lélek malasztját, könyörögjünk.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIAKONUS

Hogy mentek legyünk minden nyomorgatástól, haragtól, és szükségtől, kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

Itt az Áldozó tsendes szóval így fohászkodik:

Te néked ajánljuk egész életünket, és reménységünket, kegyelmes Urunk, és kérünk 's esedezünk, és fohászkodunk, méltókká tégy bennünket arra, hogy részesülhessünk a' Te mennyei, és rettenetes titkaidbann ezen Szent, és lelki asztalon tiszta lelki ösmérettel, bűnök botsánatjára, vétkek el-törlésére, a' Szent Lélekbenn való részesülésre, a' Meny-ország el-nyerésére, a' Tebenned való bizakodásra, nem a' megitéltetésre és kárhozatra.

Ez alatt a' Diákonus folytatja fohászkodását, mondván:

Oltalmazz, idvezéts, könyörülj, és tarts-meg, Isten, bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIAKONUS

Egész, tökélletes, Szent, békességes, és vétek-nélkül való napot kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIAKONUS

Békesség Angyalát, hiv tanitót, testi, és lelki oltalmazót, kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Bűneink, 's vétkeink botsánatját, és engedelmét kérjük az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Lelkeinknek jó, és hasznos dolgokat, és a' világnak békességet kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Életünknek hátra lévő részét békességbenn, és penitentziatartásbann való el-tölthetését kérjük az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Életeinknek gyötrődés, és szégyen nélkül való, 's békességes, keresztényi végzetet, és a' Krisztus rettenetes itéletén helyes feleletet kérjünk az Urtól.

KAR

Adj minékünk, Urunk.

DIÁKONUS

Hitnek egyesülését, és Szent Lélekbenn való részesülést minnen magunknak, és egymásnak kivánván az egész életünket a' Krisztus Istennek ajánljuk.

KAR

Te néked, Urunk.

ÁLDOZÓ

És méltókká tégy arra bennünket, Uram, hogy bizodalommal meg-itéltetés nélkül merészeljünk Téged, Mennyei Atya Istent segitségül hivni, és mondhassuk:

(Az egész nép):

Mi Atyánk, ki vagy a' Mennyekbenn; Szenteltessék a' Te neved, 'sat.

ÁLDOZÓ

Mert tiéd az ország, és a' hatalom, és a' ditsőség, az Atyáé, és a' Fiué, és a' Szent-Léleké, most, és mindenkoron, és mind örökkén örökké.

KAR

Ámen.

ÁLDOZÓ

Békesség mindnyájának.

KAR

És a' te lelkednek.

DIÁKONUS

Fejeiteket hajtsátok meg az Urnak.

KAR

Te néked, Urunk.

Az Áldozó ez alatt igy könyörög:

Hálákat adunk Te néked láthatatlan Király, ki véghetetlen hatalmaddal mindeneket alkattál, és irgalmasságid sokaságával a' Nem-lételből létrehoztál mindeneket. Tennen magad, Uram, a Mennyekből tekénts azokra, a'kik Te előtted meg-hajtották fe-

jeiket, mert nem a' test és vér előtt hajtották meg, hanem Te előtted, rettenetes Isten előtt. Azért-is Te, Uram, az előttünk levőket jóvá forditsd mindnyájunknak, kinek-kinek a' maga szüksége szerént: a' hajókázókkal egygyüt hajókázz, az utazókkal egygyüt utazz, a' betegeket gyógyitsd fel, ki lelki, és testi orvos vagy.

(Áldozó fenn szóval):

A' Te egy szülött Fiadnak kegyelme, 's könyörületességi, és kegyessége által, kivel áldott vagy a' Te Szentséges Szent, és kegyes, és éltető Lelkeddel, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

Itt az Áldozó tsendes szóval így fohászkodik:

Figyelmezz Ur Jesus Krisztus mi Istenünk Szent lakó helyedből, 's a' Te országod ditsőséginek Királyi-székéből; és jöj-el szentelj meg minket, ki a' magosságbann az Atyával egygyüt lakozol, 's itt láthatatlanul velünk jelen vagy, és méltóztassál hatalmas kezeddel nékünk által-adni Szentséges Szent Testedet, és drágalátos Szent Véredet, és mi általunk az egész népnek.

Ez alatt a' Diákonus (ha kettő vagyon, mind a' kettő) keresztformán veszi vállaira az orár nevezetü ruhát, az utánn mindnyájan meg-hajtván magokat, háromszor mondják: *Uram, tisztéts meg engem bünöst és könyörülj én rajtam.* Midőn pedig észre veszi a' külső Diákonus, hogy az Áldozó ki-nyujtván kezét, az Urat fel-mutatni akarja, fenn-szóval mondja:

Figyelmezzünk.

(Áldozó fenn-szóval):

A' Szentségeket, Szenteknek.

KAR

Egy a' Szent, egy az Ur Jesus Krisztus, az Atya Istennek nevébenn, Ámen.

Itt a' Kar némelly ide tartozandó énekeket kezd énekelni, a' Diákonus pedig bé-menvén, az Áldozó mellé áll a' maga hellyére. Az utánn mondja az Áldozónak tsendes szóval: *Törd fel, Uram, a' Szent kenyeret.* Az Áldozó pedig fel-töri tellyes ajtatossággal, mondván tsendesen:

Feltöretik, és fel-osztatik az Isten Báránya, ki megtörethetik ugyan, de fel nem oszthatódik; mindenűt evődhetik, de soha meg nem emészthetődik, hanem azokat, a'kik vele élnek, megszenteli.

Ez meg-lévén, mondja a' Diákonus: *Tellyesétsd, Uram, a' Szent poharat.* Ekkor az Áldozó vévén egy negyed részt az Oltári Szentségből, kereszt jelet formálván azzal a' Szent poharan feljül, mondja: *Szent-Léleknek tellyesitése.* és ezzel teszi azt a' Szent pohárba, a' Diákonus pedig mondja: *Ámen.* Az utánn vévén kezébe a' meleg vizet, mondja: *Áld meg, Uram, a' melegséget.* Az Áldozó meg-áldván azt, mondja: *Áldot a Te Szenteid hivségek, mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké, Ámen.* 'S az utánn egy tseppet botsátván a' Szent pohárba, mondja: *Hitnek hivsége, tellyes Szent-Lélekkel.* Az utánn, ha áldozik a' Diákonus tellyes ajtatossággal kezébe ád annak egy részetskét, melly különössen arra rendeltetik, úgy maga is az Áldozó vévén a' magának rendeltetett részetskét, tsendes szóval mondja:

Az Ur Isten, és a' mi Idvezétőnk Jesus Krisztusnak Felséges, és drágalátos Szent Teste adattatik, én nékem N: Felszentelt Papnak büneim botsánatjára, és az örök életre.

Az utánn meg-hajtván fejét, mondja a' Diákonussal egygyüt:

Hiszem, Uram, és vallom, hogy Te vagy valóbann a Krisztus, az Élő Istennek Fia, ki e' világra azért jöttél, hogy idvezétsed a bűnösöket, kik közzül én vagyok az elsö. E' felett hiszem, hogy ez tulajdon a' Te Szentséges Szent Tested, és ez tulajdon a' Te

Szentséges Szent Véred. Esedezem azért előtted, könyörülj rajtam, és botsásd meg nékem minden bűneimet, mellyeket akár szánt-szándékkal, akár szándék kivűl, akár szóval, akár tselekedettel, akár látással, akár hallással el-követtem, és méltóvá tégy arra, hogy megitéltetés nélkül részesüljek a' Te Szentséges Szent Titkaidbann bűneim botsánatjára, és az örök életre. Titkos vatsorádbann való részesülővé fogadja be engem ma Istennek Fia, mert meg nem mondom ellenségednek a' titkot, sem tsókot nem adok Tenéked, mint Judás, hanem mint a' Lator meg vallak Téged: emlékezzél-meg Uram róllam országodbann. Uram ne légyen megitéltetésemre, avagy kárhozatomra a' Te Szent Titkaidbann való részesülés, hanem lelki, és testi gyógyulásomra.

Ez utánn áldozik a' Diákonussal egygyüt tellyes ajtatossággal, mely utánn vévén kezébe a' kelyhet, abból minden ajtatossággal háromszor áldozik, mondván:

Az Ur Istennek, és a' mi Idvezétőnk Jesus Krisztusnak Felséges, és Szentséges Szent vérében részesülök én Istennek Szolgája Fel-szentelt Pap N: bűneimnek botsánatjára, és az örök életre. Ámen.

Ezzel meg-törülvén ajakit, mondja:

Imé ez illette ajakimat, és el-veszi az én hamisságimat, és az én bűneimet meg-tisztétja.

Azutánn áldoztatja a' Diákonust is, ha arra készült, mellynek vége lévén, felnyittatik a' Szent ajtó, 's a' Diákonus vévén kezébe a' Szent kelyhet, mondja fenn-szóval:

Isteni félelemmel és hittel járuljatok ide.

KAR

Áldott, a'ki jöv az Urnak nevébenn, az Ur Isten, és megjelent nékünk.

Itt a' nép közzül, ha valakik, tennének, szoktak áldozni, melly utánn vévén a' Diákonus a' Szent tányért, tészi azt a' kehelyre, mondván tsendes szóval:

Krisztusnak feltámadását látván, imádjuk Jesust, a' Szent Urat, ki egyedül vétek nélkül vagyon. Tiszteljük, O Krisztus, a' Te Szent Keresztedet, és a' Te Szent Fel-támadásodat énekeljük, 's ditsőitjük: mert Te vagy a' mi Istenünk, Te kivülled mást nem esmérünk, és Nevedet szóllétjuk. Jőjjetek minden hivek, üljük a' Krisztus Szent Fel támadását, mert imé a' kereszt által meg-jöve az egész Világnak öröme, mindenütt áldván az Urat, üljük az ő Fel-támadását, mert a'ki meg-feszéttetést szenvedett, a' halált halállal meg-győzte.

Világosulj, világosulj uj Jeruzsalem, mert az Ur ditsősége rajtad támadott fel. Tapsolj ma, és örvendezz Sion: Te pedig Istennek Szeplőtelen Szűlője vidulj a' te Születésed lételén. Oh Krisztus! mi Nagy-voltú, és leg-szentségesebb Húsvétünk! Oh Böltseség, és Istennek Igéje, 's Hatalma! engedd meg nékünk, hogy benned igazán részesüljünk Országodnak alkonyodás nélkül való napján.

Az utánn meg-törli a Szent tányért, mondván: *Töröld el, Uram, bűneiket azoknak, a' kik itten eméttettek, a' Te Szent véreddel, és Szenteidnek esedezéseikkel.* Az utánn bétakarja valamint a' Szent tányért, úgy a' kelyhet is, az Áldozó pedig magábann így könyörög:

Hálákad adunk Tenéked kegyelmes Urunk, lelkeinknek Jótévője, hogy e' mai napon is méltóztattál bennünket a' Te menynyei és halhatatlan Titkaiddal. Igazgasd ösvényeinket, erősits meg mindnyájunkat a' Te félelmedben, őrizd meg életünket, tégy bátrakká bennünket lépéseinkben ditsőséges Isten-Szülőjének, s mindenkoron Szűz Máriának, és minden Szenteidnek esedezések, és közbenjárások által.

Az utánn az Áldozó áldást adván a' népre, mondja fenn-szóval:

Idvezétsd Isten a' Te népedet, és áld-meg a magad örökségét.

KAR

Sok esztendőket élj, Uram

Itt az Áldozó magábann mondja: *Magasztaltassál az egek felibe Isten, és az egész földön a' Te ditsőséged.*

KAR

Tapasztalván az igaz Világosságot, elfogadván a' Mennyei Lelket, feltalálván az igaz hitet, imádjuk az elválhatatlan Szent-Háromságot, mert ez idvezített minket.

Az utánn az Áldozó vévén a' Szent tányért, tészi azt a' Diákonus feje felibe, ki is meg-fogván azt minden ajtatossággal elfordul, és elviszi a' maga hellyére, az Áldozó pedig vévén a' Szent kelyhet, mondja magábann: *Áldott a' mi Istenünk,* az utánn fenn-szóval:

Mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

Itt az Áldozó a' Szent kelyhet a' szokott helyire viszi, és ott a' hátra lévő részt meg-emészti a' Szentségből; ezalatt pedig a' Kar énekel:

Teljenek meg, Uram, ajakink ditséreteddel, hogy énekelhessük a' Te ditsőségedet, hogy méltóztattál bennünket részesekké tenni a' Te Szent Isteni, halhatatlan, és éltető Titkaidbann, oltalmazz meg bennünket, a' Te Szentségedbenn, hogy egész nap a' Te igazságodat kövessük. Alleluja, alleluja, alleluja.

Ez utánn a' Diákonus lebotsátván válláról az orár nevezetű ruhát, ki-mégyen az Éjtszak felől való ajtón, 's a' szokott helyen meg-álván, mondja fennszóval:

Fennálók! részesülvén a' Krisztusnak Isteni, Szentséges, Drágalátos, halhatatlan, mennyei és éltető rettenetes Titkaibann méltóképpen áldjuk az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Oltalmazz, idvezits, könyörülj, és tarts meg Isten bennünket kegyelmeddel.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

DIÁKONUS

Egész, tökélletes, Szent, békességes, és vétek nélkül való napot kérvén minnen magunkat, és egymásnak, az egész életünket a' Krisztus Istennek ajánljuk.

KAR

Tenéked Urunk.

ÁLDOZÓ

Mert Te vagy Meg-szentelésünk, és Te néked adjuk a ditsőséget, az Atyának, Fiunak, és Szent-Léleknek, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

DIÁKONUS

Békességgel mennyünk ki.

KAR

Az Urnak Nevébenn.

DIÁKONUS

Kérjük az Urat.

KAR

Uram, könyörülj rajtunk.

Ekkor az Áldozó ki-menvén, ezen könyörgést mondja el fenn-szóval:

Uram, ki meg-áldod azokat, a'kik Téged áldanak, és megszenteled azokat, a'kik Te benned biznak; idvezitsd a' Te népedet és áld-meg a magad örökségét, a' Te Egyházadnak tellyességét oltalmazd, szentelt meg azokat, a'kik a' Te házad tisztaságát szeretik: Te viszontag ditsőitsed őket a' Te Isteni hatalmaddal, és ne hagygy-el bennünket, a'kik Te benned bizünk. Engedj békeséget, a' Világnak, Szentegyházidnak, Áldozó Papjaidnak, a' mi Felséges N: Királyunknak, hadi Népnek, és minden Népeidnek, mert minden jó adomány, és minden tökélletes ajándék feljülről adattatik Te tőled a Világosságnak attyától, és Te néked adjuk a' ditsőséget, háladást, és az imádást az Atyának, Fiunak, és Szent-Léleknek, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen. Légyen áldott az Ur Neve mostantól fogva, mind örökké. *(Háromszor.)*

Az utánn a' Kar kezdi olvasni a' XXXIII-dik zsoltárt.

Áldom az Urat minden időbenn: az ő ditséreti mindenkor az én számbann. Az Urbann ditsekedik az én lelkem: hallják meg ezt a' szelidek, és vigadjanak 'sa't.

Ezen zsoltárnak olvasása alatt az Áldozó bé-mégyen a' Szent helyre, mondván ezen könyörgést:

A' Törvénynek és a' Prófétáknak tellyesitése tennen magad vagy Krisztus, mi Istenünk, ki bétellyesitetted az Atyádnak minden Sáfárkodásit, töltsd-bé örömmel, és örvendezéssel a' mi sziveinket, mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

Az utánn ki-mégyen az Áldozó a' Diákonussal egygyüt, és osztogatja a' nép között azon kenyeret, mellyből ki-vétetett a' vér nélkül való áldozatra készíttetett részetske, mellynek vége lévén, áldást ád a' népre, mondván:

Az Urnak áldása reátok, annak kegyelméből, és kegyességéből, mindenüt, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké.

KAR

Ámen.

ÁLDOZÓ

Ditsőség Te néked Krisztus Isten, mi reménységünk, ditsőség Te néked.

KAR

Ditsőség az Atyának, és Fiunak, és Szent-Léleknek, most, és mindenkoron, és mind örökkön örökké. Ámen. Uram, könyörülj rajtunk, Uram, könyörülj rajtunk, Uram, könyörülj rajtunk. Áldj meg.

ÁLDOZÓ

A' Krisztus mi valóságos Istenünk, a' maga Szeplőtelen Annyának esedezése, drágalátos, és éltető keresztnek ereje által, a mi Arany szájú Szent János Atyánknak, és minden Szenteknek esedezések által könyörülni fog, és idvezít minket, mint kegyes, és kegyelmes.

KAR

Ámen.

Ezzel az Áldozó bé-mégyen a' Szent helybe, 's levetkezvén, mondja tsendes szóval:

Most botsátod el, Uram, a' Te Szolgádat, a' Te igéd szerént békességbenn: mert látták az én szemeim a' Te idvezségedet, mellyet szerzettél minden népek szine eleibe. Világosságul a' Po-

gányoknak világositásokra, és ditsőségül a' Te népednek Izraelnek.

Szent Isten, Szent Hatalmas, Szent Halhatatlan, könyörülj rajtunk. (háromszor.)

Ditsőség az Atyának, és Fiunak, és Szent-Léleknek, most és mindenkoron, és mind örökkön örökké. Ámen.

Szentséges Szent Háromság! könyörülj rajtunk; Uram, tisztitsd meg vétkeinket; Uralkodó, botsásd meg büneinket; Szent látogasd, és gyógyitsd meg a' mi erőtlenségeinket a' Te nevedért.

Uram, könyörülj rajtunk. (háromszor.)

Ditsőség az Atyának, és Fiunak, és Szent-Léleknek, most és mindenkoron, és mind örökkön örökké. Ámen.

Mi Atyánk, ki vagy a' mennyekbenn. Szenteltessék a' Te neved, jőjjön a' Te országod, 'sa't.

Ajakidnak tündöklő kegyelme, mint a tűznek fényessége a' föld kerekségét meg-világositotta, fösvénységet nem ösmérő kintset hagyott a' Világnak, midőn az alázatosságnak méltóságát meg-mutatta: de a'ki minket igéiddel tanitol Arany száju János, Atyánk, kérjed a' Krisztus Istent, hogy idvezitse lelkeinket.

Ditsőség az Atyának, és Fiunak, és Szent-Léleknek, most és mindenkoron, és mind örökkön örökké. Ámen. A' Ki az egekből vettél Isteni kegyelmet, és ajakiddal mindeneket tanitasz a' Szent-Háromságban egy Isteni imádni leg-boldogabb, 's Igaz, Aranyszáju Szent János, méltán ditsérünk Téged, mert Tanitó vagy, ki Isteni dolgokat nyilatkoztatol ki.

Keresztények szégyent nem ösmérő oltalmazója, a' Teremtőnél állandó Közbenjárója, ne vesd-meg a' bűnösök esedezésének hangjait: hanem, mint kegyes, előzz meg segétségeddel bennünket, Te hozzád tiszta szivből kiáltókat: Siess imádságinkra és

jőjj gyorsan esedezésünkre, oltalmazván mindég, Istennek Szülője, a' Téged tisztelőket.

Uram, könyörülj rajtam. (tizenkétszer.)

Ki a' Kerubimok felett nagyobb tiszteletre méltó, és egybe vetés kivül a' Szeráfimoknál ditsőségesebb vagy, ki változás nélkül az Isten Igéjét szülted, Istennek valóságos Szülőit, Téged magasztalunk.

Ditsőség az Atyának, és Fiunak 'sa't.

És ezzel áldván az Istent, ki mégyen.

VÉGE.

TARTALOM

Úgy a cimlap, mint a fejlécek a könyv tárgyához alkalmazottan görög vonatkozásuak. A Szilágyi-féle Magyar Nemzet története (Athenaeum) után adott fejlécek magyarázata. 3. lapon: Részlet a veszprémvölgyi görög apácáktól készitett templomi öltönyről, most koronázási palástról; 17. lapon: Byzanci könyvdiszités a M. Nemzeti Múzeum XII. századbeli psalterionjából; 51. lapon: Byzanci diszités a IX. századból; 75. lapon: Byzanci diszités a X. századból. Záróvignetta: *Géza király a Dukasz-féle koronán.* Felirata: *Geovits*[= Gyöts: Gyötse] *d*[espote]*s pistos krales Turkias* = Gyöcse úr, igazhitü királya Turkiának.

A cimlapot tervezte és rajzolta ÁCS LIPÓT tanár.

FRITZ ÁRMIN SAJTÓJA, BUDAPEST, VIII., NAP-UTCA 13.